

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
COĞRAFYA ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI**

İŞKODRA KÜLTÜR COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ervis MOLLA

ÇANAKKALE

OCAK, 2019

T.C.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı
Coğrafya Eğitimi Bilim Dalı

İşkodra Kültür Coğrafyası

Ervis MOLLA

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hayri ÇAMURCU

Çanakkale

Ocak, 2019

Taahhütname

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “İşkodra Kültür Coğrafyası” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve değerlere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça bölümünde gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13/02/2019

Ervis MOLLA

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Onay

Ervis MOLLA tarafından hazırlanan çalışma, 31/01/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda jüri tarafından başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Referans No : ...10239489...

Akademik Unvan	Adı SOYADI	İmza	
Dr. Öğ.Üyesi.....	Hayri ÇAMURCU.....		Danışman
Dr. Öğr.Üyesi.....	Ahmet AKGÜN		Üye
Doç.Dr.	Rüştü ILGAR		Üye
.....	Üye
.....	Üye

Tarih:

İmza:

Prof.Dr.Salih Zeki GENÇ

Enstitü Müdürü

Özet

İşkodra Kültür Coğrafyası

Yüzyıllar boyunca yaratılan coğrafi kültür, bu mirasın kanıtı olan çok az nesne insanın ve doğanın tahribatından sağ kurtulabilmiştir. Hâlâ var olanlar ve insanların hafızalarında kalan şeylerle bir referans noktası inşa etmek, onu sonsuza dek belgelemek ve böylece gelecek kuşaklar için bir ölçüt olarak hizmete sunmak mümkündür. Belli tarihsel evrim ve onun formlarını oluşturan özel ve ilgi çekici nesnelere, ayrı bir kültürel coğrafyaya sahiptir.

Literatür çalışmasından, İşkodra'nın coğrafi kültürünün, belirli bir kültürel fenomen olarak daha önce herhangi bir akademisyen tarafından, bir bütün veya özel olarak ele alınmadığı sonucuna vardım. Bu yüzden bu konuyla ilgili bilgi toplamak için, çok fazla araştırma yapıp çok şey okumak zorunda kaldım ve İşkodra tarihini bilen ve maddi ve manevi kültürün geleneğini hala hatırlayan pek çok kişiyle görüştim.

Bu bölge ile ilgili olarak yapılan önceki çalışmaların, elde edilen bilgilerin ve yapılan değerlendirmelerin, bu zengin ve ilginç kültürü, bu Arnavut kimliğini, İşkodra'nın coğrafi alanında asırlardır sabitlenmiş yaşam kültürünü tanımlamak ve değerlendirmek için yetersiz olduğunu düşünüyorum. Bu çalışma sayesinde, İşkodra'nın belirsizliğinin bir parçası olan coğrafi ve kültürel mirasın değerlerini, bu mirasın gelecek nesillere aktarılmasını ve gelecek nesiller tarafından sürdürülmesini sağlamak mümkündür.

Bilindiği gibi günümüzde kültür turizmi, genel olarak en çok tercih edilen turizm hareketlerinden biridir. Ayrıca tarihi ve beşeri varlıkları İşkodra'yı turistik bir şehir haline getirmiştir. Onların korunması ve restorasyonu İşkodra şehrinin kültürel turizminin gelişmesine bir başka itici güç verecektir.

Kültürel mirasın bir kısmı da İşkodra'nın mimari yapısıdır. İşkodra'nın tarihi yapıları Kir nehri çevresinden getirilen taşlardan yapılmış, avluları taş duvarlarla çevrilmiş, geleneksel büyük ahşap kapılarla dekore edilmiştir. Günümüzde bu yapıların sayıları azalmış olmakla beraber turistlerin çok ziyaret ettikleri alanlardır. İşkodra'nın bu güzelliklerinin tanıtılması turizmin gelişmesini ve turizm gelirlerinin artmasını sağlayacaktır. Böylece şehrin kalkınması üzerinde etkili olacaktır. Bu, kültürel, tarihi ve coğrafi turizm potansiyellerini kullanabilmek, ülke veya şehre kazançlar getirmek demektir.

Resmi ve sivil toplum kuruluşları, İşkodra'nın bu mirasına sahip çıkmalıdır. Belediye ve diğer kurumlar İşkodra'nın tarihî ve kültürel mirasının korunması için projeler geliştirmelidir. Şehrin tarihî yapıları restore edilmeli ve yeni rekreasyon alanları oluşturulmalıdır. Projelerin hayata geçirilmesi sırasında sivil toplum kuruluşlarının ve vatandaşların görüşleri alınmalıdır. Maalesef, şimdiye kadar İşkodra Belediyesi'nin bu konu ile ilgili herhangi bir çalışması olmamıştır. Bu planlama ve projeler 5-10 yıl önce düşünülmüş olsaydı, İşkodra'nın bugün önemli bir turizm kenti olabilirdi. Çünkü ülkede değişen idari - sosyal değişim ve yapılanma ile birlikte Arnavutluk çok sayıda turist geldiği bir ülke olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, İşkodra'nın kültürel coğrafyasının zenginliği, tabii, kültürel, tarihi, coğrafi değerlerinin ve farklı yönlerinin yüzyıllar boyunca gösterdiği değişim ve gelişimini sağlayan unsurları vurgulamaktır. Bu dönüşüm konusu, Arnavut kültürünün farklı tarihsel dönemlerinde analiz edilmektedir.

Bu bağlamda, İşkodra'nın kültürel coğrafi değerleri vurgulanmış ve analiz edilmiştir. Aynı zamanda farklı dönemlerde meydana gelen değişimlerle ilgili problemler ve bir coğrafyacının bakış açısı ve ilgisine bağlı olan “Neden? Nasıl? Nerede?” gibi birçok soruya cevap vermektedir.

Böyle bir çalışmaya başlanılmasında bir başka sebep ise, benim memleketim olan İşkodra'nın kültürel coğrafyasının, mirasının, günümüzle iç içe geçmiş olan geleneklerinin, bazı kültürel ve sanatsal değerlerinin ve çeşitli nesnelere bulunması İşkodra'ya yüzyıllar boyunca karakteristik bir mimari değer ve yapı kalitesi kazandırmış olmasıdır.

Son olarak belirtmek isterim ki: Bu konuyu, İşkodra ve halkına olan sevgi ve saygım ile yazdım. Yazmış olduğum konu, kentimin kültürel mirasının korunmasına hizmet edecek düşünceleri, fikirleri ve projeleri teşvik ederse kendimi bahtiyar hissedeceğim.

Çalışmamız sırasında, geçmiş dönemlere ait bilgi ve belgelerin elde edilmesinde yazılı ve sözlü kaynaklara ulaşılmasında bazı zorluklarla karşılaşmıştı. Bu durum geçmiş dönemlere ait materyallerin hem bilgi hem de belgeler açısından sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Karşılaştığımız bir başka zorluk ise görüşmelerimiz sırasında, yaşlıların geçmişteki olumsuz tecrübelerinden dolayı bilgi vermekten çekinmeleri olmuştur.

Anahtar kelimeler: Coğrafya, İşkodra, Kültür, Miras, Turizm,

Abstract

Culture Geography Of Shkodra

The geographical culture created over the centuries has survived the destruction of nature and nature, which is the proof of this heritage. Certain historical evolution and the special and interesting objects that form its forms have a distinct cultural geography.

From the literature study, the conclusion is that the geographical culture of Shkodra was not addressed by any academician as a whole or privately as a particular cultural phenomenon. So were done a lot of research and were read a lot of things to gather information on this topic and were asked many people who knew the history of Shkodra and still remember the tradition of material and spiritual culture.

Previous studies, information and evaluations, this rich and interesting culture, I think this Albanian identity is insufficient to define and evaluate the culture of life which has been fixed for centuries in the geographical area of Shkodra. Thanks to this study, it is possible to define the values of the geographical and cultural heritage as part of the ambiguity of Shkodra, the protection and preservation of this heritage for future generations.

As it is known, cultural tourism is one of the most important and preferred tourism movements in general. In addition, historical and human assets have made Shkodra a touristic city. Their preservation and restoration will give another impetus to the development of the cultural tourism of Shkodra.

Part of the cultural heritage is the architectural structure of Shkodra. The historical buildings of Shkodra are decorated with traditional large wooden doors whose courtyards are made of stones brought from around the Kir river and surrounded by stone walls. Today, although the number of these structures is reduced, they are the places that tourists visit a lot.

The introduction of these beauties of Shkodra will lead to the development of tourism and increase in tourism revenues. Thus, it will be effective on the development of the city. This means using cultural, historical and geographic tourism potentials and bringing gains to the country or city.

Official and non-governmental organizations should be able to claim this heritage of Shkodra. The municipality and other institutions should develop projects for the protection of the historical and cultural heritage of Shkodra. Historic structures of the city should be restored and new recreation areas should be created. The views of civil society organizations and citizens should be taken during the construction of the projects. Unfortunately, so far, the Shkodra Municipality has not had any work on this issue. Had these planning and projects been thought 5-10 years ago, Shkodra could be an important tourism city today. Because, with the changing administrative structure in the country, Albania has become a country where many tourists come.

The aim of this study is to examine the cultural geography of Shkodra, natural, cultural, historical and so on. It aims to emphasize its geographical values and the changes that have taken into account the different aspects of Shkodra over the centuries. The subject of this transformation is analyzed in different historical periods of Albanian culture.

In this context, the cultural geographic values of Shkodra have been emphasized and analyzed, and they answer many questions such as Why?, How?, Where?

Another reason for assuming such a theme is that Shkodra's cultural geography, heritage, traditions that are intertwined with the present day, some cultural and artistic values and various objects have brought the characteristic quality and construction quality of Shkodra for centuries.

Finally: This issue was written with love and respect for Shkodra and its people. Hope that this topic will encourages ideas and projects that will serve to preserve the cultural heritage of the city.

During the study, some difficulties were encountered in obtaining written and oral sources for obtaining information and documents from previous periods. The materials belonging to the previous periods were limited in terms of both information and documents. Another difficulty during the discussions was the hesitation of informing the elderly about their negative experiences in the past.

Key words: Culture, Geography, Heritage, Shkodra, Tourism,

Önsöz

İşkodra'da yaşayan bir vatandaş olarak ve burada olduğum zamanlardaki duygu ve heyecanımdan, İşkodra ve kültürel coğrafyası hakkında okumuş olduğum veya duyduğum tariflerinden ve İşkodra değerlerinin kaybolmasından korktuğumdan yola çıkarak kalan mirasını araştırmaya yönelik bir çalışmanın yapılması amaçlanmıştır. Bu şekilde İşkodra, gelecek nesiller ve okumuş olduğum fakülte için yararlı olacağını ümit ediyorum. Bu çalışma vasıtası ile İşkodra'nın coğrafi kültürünün özelliklerinin araştırılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada, doğduğum topraklarım olan İşkodra'yı coğrafi, tarihi, politik, eğitimsel, demografik, etno-kültürel, geleneksel ve kültürel gibi birçok açıdan incelemeye çalıştım. Bu konu için, İşkodra şehrinin birçok yönünü içerdiğinden, en kapsayıcı terim "İşkodra'nın kültürel coğrafyası"dır. İşkodra şehri üzerine yapılmış önceki çalışmalar, İşkodra yaşamının birkaç yönüyle ilgilenmiştir. Araştırmalarımız sırasında, şehri coğrafi açıdan ele alan bir çalışmaya ulaşamadık.

215.000 kişilik bir nüfusa sahip olması İşkodra'yı, ülkenin en büyük illerinden biri haline getirmiştir. İşkodra ili, Arnavutluk kuzeyinde yer alır ve 3 ilçeden (İşkodra merkez, Malesia e Madhe, Puka ilçeler) ve 5 belediye yerleşimden oluşmaktadır.

Coğrafi konumu, farklı yer şekilleri, değişik iklim özellikleri gibi coğrafi koşullar, İşkodra'nın çeşitli flora, fauna ve tarımsal faaliyetlere sahip olmasına yol açmıştır. Deniz kıyılarından iç kesimlere ve kuzeyden güneye gidildiğinde bu farklı coğrafi yapıları görmek mümkündür.

Tarihi dönemler içinde İşkodra değişik adlarla anılmıştır.

İşkodra tarihi bir kenttir. Paleolitik çağdan beri yerleşim ve yaşama alanı olduğunu Egş köyündeki Hursa Mağarasında bulunan arkeolojik malzemeler kanıtlamaktadır.

Daha sonraki dönemlerde İşkodra ve çevresinde sürekli yerleşmeler kurulmuştur. Çevresi için önemli bir ticaret merkezi olmuştur. M.Ö. IV. yüzyılda İilir Devletinin başkenti olmuştur.

M.Ö.230 yılında para basılmıştır. Bütün Arnavut topraklarında olduğu gibi, İşkodra, Romalılar, Bizanslılar, Serbo-Karadağ, Avusturya-Macaristan (Birinci Dünya Savaşı) ve İtalyan-Alman (II. Dünya Savaşı) gibi yabancı işgalciler tarafından yönetilmiştir. Bu süre boyunca İşkodra'nın gelişim eğrisi de farklıdır (Daberdaku, 2010:8).

Osmanlı döneminde İşkodra, gelişim yönünden, önemli bir eğitim, kültür, din merkezi olmuştur. Bu dönemde medreseler, tekkeler, zaviyeler ve sıbyan mektepleri ile hem yakın çevresini hem de Arnavutluk coğrafya ve kültürünü etkilemiştir. Osmanlı yönetiminde Arnavutluk'un ayrı bir statüsü olmuştur. İşkodra o dönemde vilayet merkezi olarak yönetilmiştir.

1913 yılında Osmanlının bu topraklardan çekilmesiyle, sadece İşkodra değil Arnavutluk'un tamamı yabancı istilalarla karakterize edilen siyasi bir durumdan geçmiştir. 1912-1913'te Arnavutluk, Balkan ülkeleri arasındaki savaş arenası haline gelmiştir. 1924-1939 yılları arasında Ahmet ZOGU döneminde İşkodra ve çevresine tekstil, çimento, tütün gibi bazı yatırımlar yapmış ise de şehir çok iyi gelişmemiş ve İşkodralılar çok zor bir hayat sürdürmüştür.

1939-1944 yılları arasında Alman işgali yaşanmıştır. 1945 Enver HOCA yönetimindeki PARTİZAN hareketi işbaşına gelmiş ve Arnavutluk sosyalist sistemle yönetilmiştir. Bu dönemde İşkodra, yönetimin etkisinde çok aktif bir siyasi ve yurtsever merkez olarak rol oynamıştır.

1990 yılına kadar devam eden sosyalist sistem sırasında İşkodra ve çevresinde demografik yapıda değişim yaşanmamıştır, fakat nüfusu artmıştır. Bu dönemde tarım, tekstil, makine, çimento, gıda alanında yatırımlar yapılmıştır.

İşkodra'nın nüfusunun, yaşanan savaşlar, siyasi ve ekonomik olaylara bağlı olarak zaman zaman arttığını ve zamanla azaldığını ve bu dalgalanmaların faktörlerinin sayıca çok fazla olduğu görülür. Savaş dönemlerinde 40000 civarında olan İşkodra'nın günümüzde toplam nüfusu 215.000 dolaylarındadır.

İşkodra, üç dini inancın bir arada huzur içinde yaşandığı şehirlerdendir.

İşkodra'da en yaygın dini inançlar şunlardır: İslam, Katolik, Ortodoks. İşkodra nüfusunun çoğu Müslümandır ve Müslümanların arasında “Bektaşilik” tarikatı yaygındır.

İşkodra'da Bektaşilik Müslümanlıkla eş anlamlıdır. 1945-1990 yılları arasında dini etkinlikler yasaklanmış ise de halk arasında dini akımlar gizlice varlığını devam ettirmişlerdir. 1990 yıllarından sonra demokrasi sistemi gelince herkes kendi dinini serbestçe yaşamaya devam etmiştir.

İşkodra Belediyesinin kayıtlarında 150 tane tarihi ve kültürel miras varlığı olduğu belirtilmesine rağmen, bunların bir kısmı yok olmuştur. Kaleler, camiler, kiliseler, müze evleri, tekke, köprüler, nehirler, sokaklar gibi çok sayıda eser mevcuttur. Bu eserler, Tunç Çağı ve Demir Çağı'na ait Gajtan Kalesi gibi tarih öncesi çağlardan, 19. yüzyılın sonlarında inşa edilen yapılara kadar uzanır.

İşkodra doğal güzellikler açısından da önemli zenginliklere sahiptir. En önemlileri arasında Adriyatik kıyılarında Velipoja Sahili, İşkodra gölü, dağlık bölgelerde Razma ve Thethi yaylaları, nehirleri, doğal bitki örtüsü ve ormanları, deniz, göl ve dağlarda av sporları ile doğa turizmi açısından da elverişlidir.

İşkodra kenti üniversitesi, her seviyede okulu ile çevresi için bir eğitim ve kültür merkezi olmuştur. Şehir içindeki sağlık kurumları, ticaret merkezleri, sigortacılık, banka ve finans işlemleri, turistik tesisleri, spor ve sanat etkinlikleri ile çevresi için hizmet sektörlerinin toplandığı bir yerleşimdir.

Bu çalışmanın başarıyla yürütülmesinde emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunarım. Özellikle, önerileri, tavsiyeleri, yardımları için tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hayri ÇAMURCU'ya, dostça davranan Doç.Dr. Rüştü ILGAR'a çok teşekkür ederim. Literatür tarama konusunda yardımcı olan İşkodra "Marin Barleti Kütüphanesi" ve "Luigj Gurakuqi Üniversitesi" kütüphanesi çalışanlarına; tavsiye ve önerilerinden dolayı Çanakkale Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi ve İşkodra Üniversitesi Tarih-Coğrafya Bölümü akademik kadrosuna; gerekli bilgi ve belgeleri elde etmem konusunda yardımlarını esirgemeyen İşkodra Belediyesi yetkililerine minnettarım. Son olarak, çalışmalarım süresi boyunca ve her zaman bana maddî ve manevî destek veren aileme teşekkürlerimi sunarım.

Ervis MOLLA

Çanakkale - 2019

İçindekiler

	Sayfa No
Özet.....	i
Abstract.....	iv
Önsöz.....	vii
İçindekiler.....	xi
Kısaltmalar Listesi.....	xvii
Tablolar Listesi.....	xviii
Şekil Listesi.....	xix
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
Araştırmanın Problem Durumu.....	3
Araştırmanın Amacı	3
Çalışma Alanın Lokasyonu	6
Araştırmanın Hedefleri	7
Araştırmanın Sınırlılıkları	8
İlgili Alanyazın	9
İşkodra İlinin Coğrafi Özellikleri	15
İşkodra'nın Tarihi	15
Günümüzde İşkodra'nın İdari Yapısı	27
İşkodra'nın Coğrafi Yapısı	28
Ekonomik Yapı	29

İklim.....	36
Fitocoğrafya	38
Zoocoğrafya	40
Nüfus ve Demografik Yapı.....	41
İKİNCİ BÖLÜM	56
Araştırmanın Modeli	56
Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	56
Araştırmanın Yöntemi.....	56
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	59
BULGULAR	59
Kültürel Çeşitlilikte Etkili Unsurlar	59
Mimari	63
Binalar	63
İşkodra Geleneksel Evleri	65
İşkodra Belediye Binası	68
Pedonale Caddesi	70
İşkodra Eski Çarşı	70
Tophane Kaldırımı	76
Kaleler	76
Rozafa Kalesi	76
Şurdhah Kalesi	81
Drisht Kalesi	83
Shirq Köyü Yakınındaki Sergj ve Baku Kale Kilisesi.....	83

Gajtan Kalesi.....	84
Köprüler	85
Hamamlar	86
İbadethaneler	87
Kurşunlu Camisi	92
İşkodra Katedrali (Büyük Kilise).....	96
Ajasem Camisi.....	96
Tepe Camisi	97
Luguçesme Camisi.....	98
Anıtlar	99
İngiliz Saati.....	99
Hoxhe Dheu Çınarı	100
Tarihi Objeler	101
Etnografi Müzesi	101
Arkeolojik Müzesi	102
Marubi Fotoğraf Galerisi	102
Migjeni Tiyatrosu	104
Komunizim Dönemindeki Sığınaklar	105
Giyim-Kuşam Kültürü	106
Müslüman Kadın Giysileri	107
Katolik Kadın Elbiseleri	110
Erkek Elbiseleri	111

Eğlence Kültürü	113
Düğün - Cenaze Kültürü	115
Evlilik	115
Nişan Ayinleri.....	116
Nikâh	117
Düğünler	117
Katoliklerde Nişan	119
Düğün (evlilik).....	120
Ortodokslarda Nişan ve Düğün Kültürü	121
Cenaze Merasimleri	121
Yeme - İçme Kültürü	122
Gelenek ve Görenekler	126
Misafirperverlik	126
Çocuklara İsim Verme	126
Doğrulama	127
Sünnetlik	127
Nazar Duası	127
Saçın Alınması Kültürü	128
İşkodra'nın Dini Yapısı (Özel Gün ve Geceler)	129
Din Kurumlarının Faaliyetleri	129
Müslüman Din Adamları	130
Ramazan Bayramı	131

Kurban Bayramı.....	132
İşkodra'nın Tekkeleri (Tarikatlar).....	132
1990'dan Sonraki Dönem	135
Bektaşiler'in Bayramları	135
Katoliklerin Bayramları	136
Nisan Katolik Paskalya'nın Pazarı	136
Aralık Noel	137
Kültürel Miras ve Tarihi Eserler	137
El Sanatları	147
İşkodra'da Bugünkü El Sanatları.....	149
İşkodra'nın Balkanlarda Eski Ticaret Rolü	151
Edebiyat, Dil, Sanat ve Spor	156
Eğitim	156
Edebiyat	160
Osmanlıca ve Arnavutça Dil Kültürü	161
İşkodra'da Osmanlı Kültürü ve Etkisi	163
Tiyatro	166
Müzikal	166
Spor	168
Doğal Kültürel Yapı	169
Velipoja Plajı	170
Velipoja Sit Alanı	171

Şiroka	172
Razma	173
Thethi	173
Koman Baraj Gölü.....	175
Vau i Dejës Baraj Gölü.....	176
Kelmendi.....	176
Rana e Hedhun.....	177
Buna Nehri.....	178
İşkodra Gölü	179
Turizm Aktiviteleri	180
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	186
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	186
KAYNAKÇA	193

Kısaltmalar Listesi

1. AQSH : Merkez Genel Arşivi
2. DAR : İşkodra Eğitim M¼d¼rl¼đ¼
3. DRKK : Genel K¼lt¼r M¼d¼rl¼đ¼
4. İ.M.A : İşkodra M¼ft¼l¼k Arşivi
5. INSTAT : İstatistik M¼d¼rl¼đ¼
6. M.A : Eğitim Bakanlığı
7. KNK :Uluslararası Kontrol Komisyonu
8. K.T.B : K¼lt¼r ve Turizm Bakanlığı
9. S.s : Sayfa Sayısı
10. T.K : Ulusal Miras M¼d¼rl¼đ¼
11. UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve K¼lt¼r Örg¼t¼

Tablolar Listesi

Tablo No	Başlık	Sayfa No
Tablo 1.	İşkodra'da Arazi Kullanımı Yıl 2017.....	38
Tablo 2.	İşkodra'da Hayvan Varlığı 2018.....	40
Tablo 3.	1910-1945 Yılları Arasında İşkodra Kentinin Nüfusu	46
Tablo 4.	1923 Yılında İşkodra Şehrinin Nüfusu.....	47
Tablo 5.	1950-1985 Yıllarında İşkodra Nüfusu.....	49
Tablo 6.	1991-2010 Yıllarında İşkodra Nüfusunun Seyri.....	52
Tablo 7.	2011 Yılında İşkodra İli Nüfus Sayımı.....	53
Tablo 8.	2011 Dinlere Göre İşkodra Bölgesinde Nüfus Dağılımı.....	53
Tablo 9.	2011 Yılında İşkodra İli Kent Ve Kır Nüfusunun Yaş Bileşimi Ve Cinsiyet Dağılımı.....	54
Tablo 10.	2017 ve 2018 Yılında İşkodra İli Nüfusunun Değişimi.....	55
Tablo 11.	İşkodra İlinde Öğrenim Görenlerin Okullara Göre Dağılımı.....	157
Tablo 12.	Arnavutluk'ta 2017 Yılı Turizm Merkezlerine Gelen Turist Sayısı ve Turizm Gelirleri.....	182

Şekil Listesi

Harita No	Başlık	Sayfa No
Şekil 1.	İşkodra İli Bölge Haritası.....	7
Şekil 2.	Hasan Rıza Paşa'nın Anıtı.....	25
Şekil 3.	İşkodra Merkez Belediyesi.....	27
Şekil 4.	İşkodra Bölgesinde Çalışanların İş Kollarına Dağılımı	35
Şekil 5.	İşkodra'nın Sıcaklık ve Yağış Değerleri.....	37
Şekil 6.	İşkodra'nın Komşu İller İle Kuraklık Değişkenliğinin Karşılaştırması.....	37
Şekil 7.	Karadağlıların Bombalanmasından Sonra Kent Yıkımının Görüntüsü.....	43
Şekil 8.	1940'lı Yıllarda İşkodra.....	45
Şekil 9.	1923 İşkodra Şehrin Dinlere Göre Nüfus	47
Şekil 10.	İşkodra'da 1990 Yılıın Aralık Ayı Protestosu ve Komünizmin Yıkılması....	50
Şekil 11.	İşkodra Tarih Müzesi.....	64
Şekil 12.	Oso Kuka Evi.....	65
Şekil 13.	İşkodra Evi	67
Şekil 14.	İşkodra Belediyesi.....	69
Şekil 15.	İşkodra'nın Karakteristik Cephesi.....	70
Şekil 16.	1923 Yılında İşkodra Pazarı.....	72
Şekil 17.	1908 Yılında İşkodra'nın Pazarı.....	73
Şekil 18.	Çarşı Sokakları.....	74
Şekil 19.	Kale Düzeni Günümüz Kalıntıları ve Geçmiş Dönem Belgeleri.....	77
Şekil 20.	Rozafa Kalesi.....	78
Şekil 21.	Shurdhah Kalesi.....	81
Şekil 22.	Shurdhah Kalesi.....	82

Şekil 23. Drisht Kalesi.....	83
Şekil 24. Shirq Kilisesi.....	84
Şekil 25. Gajtan Kasabası Kale Kalıntıları.....	85
Şekil 26. Mesi Köprüsü.....	86
Şekil 27. Hamam.....	87
Şekil 28. İşkodra Camileri İlk Haritası Yıl:1929.....	89
Şekil 29. Kurşunlu Camii.....	92
Şekil 30. 1930 Kurşunlu Camii	93
Şekil 31. Kurşunlu Cami'nin Yeniden Açılma Görüntüsü (16 Kasım 1990).....	94
Şekil 32. İşkodra Büyük Kilisesi.....	96
Şekil 33. İşkodra Ayasem Camisi.....	97
Şekil 34. İşkodra Tepe Camisi.....	97
Şekil 35. İşkodra İnşaatı Devam Eden Lugu Çeşme Camisi.....	98
Şekil 36. İşkodra Parruce Camisi.....	99
Şekil 37. İngiliz Saati.....	100
Şekil 38. Hoxhe Dheu Çınarı.....	101
Şekil 39. Fototeka Marubi Müzesi.....	103
Şekil 40. Migjeni Tiyatrosu.....	104
Şekil 41. Arnavut Kültürüne Özgü Bunker (Sığınak) Görüntüleri.....	105
Şekil 42. Jubleto İle Kadın Giyimi.....	108
Şekil 43. Müslüman Kadının Kıyafetleri.....	109
Şekil 44. İşkodra'da Katolik Kadın Giysileri.....	110
Şekil 45. İşkodra'daki Müslüman Erkeğin Elbisesi.....	111
Şekil 46. İşkodra'daki Katolik Erkek Elbisesi.....	112

Şekil 47. Karnaval Atmosferi.....	113
Şekil 48. İşkodra Erkekleri İlk Kez Bisiklet Kullanırken (1897).....	114
Şekil 49. İşkodra Düğünü	118
Şekil 50. İşkodra El Sanatları.....	147
Şekil 51. Yüz Yıl Önceki Bedesten.....	148
Şekil 52. Bugünkü Bedesten.....	149
Şekil 53. İşkodra'daki El Sanatları.....	150
Şekil 54. İşkodra'daki El Sanatları.....	151
Şekil 55. İşkodra Gümrük Kapısı (1929).....	152
Şekil 56. İşkodra Gümrüğü Yıllar Önceki Hali.....	153
Şekil 57. Buna Nehri'nde Ticaret Tekneleri.....	154
Şekil 58. İşkodra İlindeki Okul Dağılımı.....	158
Şekil 59. Dergi ve Gazeteler (1913-1920).....	161
Şekil 60. İlk Müzik Grubu (1898 İşkodra).....	167
Şekil 61.Vllaznia Kulübü.....	168
Şekil 62. Velipoja Plajı.....	170
Şekil 63. Velipoja Sit Alanı.....	171
Şekil 64. Shiroka.....	172
Şekil 65. Razma.....	173
Şekil 66.Thethi.....	174
Şekil 67. Koman Gölü.....	175
Şekil 68. Vau Dejes Gölü.....	176
Şekil 69. Vermosh Vadisi.....	177
Şekil 70. Rana e Hedhun.....	178

Şekil 71. Buna Nehri.....	179
Şekil 72. İşkodra Gölü.....	180
Şekil 73. 2017 Yılında Arnavutluk'ta Turizm Gelirlerinin Turistik Alanlara Dağılımı.....	183

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Kültürel coğrafya çalışmaları ve kültürel mirasın korunması ve sürdürülmesi, son yıllarda toplumların en temel sorunlarından biri haline gelmiştir. Kültür kelimesi, Latincedeki “cultura” veya “colere” fiilinden gelmektedir. Klasik Latince bu fiil “bakmak” veya “yetiştirmek” anlamına gelmektedir. Kültür kavramı ilk kez E. B. Taylor tarafından kullanılmış ve literatüre kazandırılmıştır. Taylor’a göre “kültür”, toplumun bir üyesi olarak edinilen bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık ilişkiler bütünüdür (Tylor, 1924, s. 24). Türk Dil Kurumu ise kültür (ekin, hars) tanımını, tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü olarak yapmıştır (www.tdk.gov.tr).

Kültürlerin yeni rolünü ve sürdürülebilir kalkınma işlevindeki fonksiyonunu araştırmak birçok bilimsel disiplinin çalışmasının odak noktası haline gelmiştir. Bu nedenle kültürel mirasa yönelik çalışmalar tüm dünya ulusları için önemli bir disiplindir. Bir bölgenin kültürü ile coğrafi yapısı ve geçmişi arasında sıkı bir ilişki vardır. Kültür, toplumun yönlendirici sistemidir. Çünkü kültür içinde aynı zamanda adet, görenek, gelenek, inanç ve değer sistemi içermektedir. Bir toplumun üyelerinin o toplumdaki adetlere uymasının sebebi de, bu adetlerin kültürel anlamlarını ve onları meşrulaştırma inançları, paylaşması, onlara uymamasının toplumsal sonuçlarından kalkması veya her ikisi de olabilir (Parekh, 2002, s. 185). İnsanların ekonomik faaliyetleri, giyim kuşamları, ev tarzları, yerleşmelerin dağılışı ve büyüklükleri, nüfusun coğrafi dağılışı, yer adları, kullanılan malzemeler, beslenme alışkanlıkları, örf ve adetler, arazi kullanımı gibi insanı ve yaşamını etkileyen her şey coğrafi

çevre ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü ulusların kültür birikimini yansıması olan yerleşmeler, taşıdıkları kültürel değerlerle içinde buldukları toplumların geçmişten gelen kimlik hafızalarını canlı tutar ve bu kimliğin geçmişten günümüze ve geleceğe aktarılmasında önemli bir rol oynar. Aslında kültür, genetik yollarla aktarılan bir kavram değil, insanların sosyal çevresinin etkisiyle ortaya çıkan bir işlemdir (Ergun, 2000). Bunun yanında kültürel değerler toplum içindeki bireylerin bir araya toplanmasına, kendi varlıkları hakkında düşünmesine ve çevresinde olup bitenleri anlamlandırmasına yardımcı olmaktadır (Güvenç, 1997).

Kültür, toplum tarafından uzun yıllar boyunca doğal çevrenin etkisiyle o bireylere ait ortak üründür ve belli bir coğrafi mekânın sınırları içinde ortaya çıkar zamanla büyüyüp gelişerek nesilden nesile aktarılır (Sarı, 2007). Bu aktarım esnasında hızla değişen ve değişime dirençli gruplar arasında bir farklılaşma hızlı ya da yavaş bir şekilde değişince, geçiş aşamasındaki toplumlarda kaçınılmaz, uzlaşmaz ikilemler oluşmaktadır (Güvenç, 2011). Küreselleşme kültürel değişimi tetikleyen bir unsur olmuştur. Küreselleşmenin etkisiyle dünya bir köy halini almıştır. Kentlerin mekânsal olarak büyümeleri devam etmiştir. Fakat bunun yanında etki alanları da katlanarak artmıştır. 1990'lı yılların başından itibaren geniş kitlelerin ilgi ve odak noktası olmuştur. Fakat 2000'li yıllardan itibaren küreselleşmenin getirdiği kültürel bozulmaya karşı tepkiler belirmeye başlamıştır (İlgar, 2003). Kültürün etimolojik kökeni Latince'de tarım anlamına gelen "cultura" kelimesinden gelmektedir (Ceçen, 1984, s. 9). Batı dillerine daha sonra "culture" olarak yansımıştır.

1969 yılında toplanan UNESCO tarafından yapılan tanıma göre kültür: "Bir insan topluluğunun kendi tarihi tekamülü hususunda sahip olduğu şuurlu demektir; o surette ki, bu insan topluluğu bu tarihi tekamül şuurlu atfen varlığını devam ettirme azmini gösterir ve gelişmesini sağlar (Köseoğlu, 1992, s. 147). Kültür bir ulusun din, ahlak, hukuk, estetik, dil, iktisat ve yeme içme, giyim kuşama gibi güncel yaşamla ilgili yaşayış tarzıdır. Her toplumun

değerleri kültürünü oluşturan bu temel faktörlerden dini inançlar o toplumun kent kültürü üzerinde baskın bir rol oynar. Kültür aslında bir toplumun dininin vücut bulmuş şeklidir (Eliot, 1981).

Araştırmanın Problem Durumu

Arnavut halkı kültürel değerlere son derece bağlıdır. Geçmişten günümüze Arnavut kültüründe kültürel değerler açısından şehirler arasında farklılıklar gösterir. İşkodra ili bu kültür çeşitliliğinde önemli bir yere sahiptir. İşkodra kültürel değerleri, küreselleşmeye bağlı olarak her geçen gün dejenere olmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, İşkodra ilinin doğal, tarihi, coğrafi, kültürel değerlerini tanımak ve tanıtmaktır. İnsanların çevresindeki doğal ve kültürel varlıkları tanıması, onları değerlendirmesi ve koruması açısından önemlidir. Atalarımızdan miras kalan varlıkların bilinmesi ve tanınması vatan sevgisinin gelişmesinin yanında, insanın coğrafi çevresini algılamasında ve sahiplenmesinde etkilidir.

Bu çalışma sırasında, özellikle UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)'nun sözleşme metinlerini incelenmiş "ulusal miras" konusunda bilgiler geliştirilmiştir. Her türlü beşerî mirasın kendisi kültürel bir varlıktır. İnsanların milli kimliklerinin oluşmasında kültürel mirasın yeri tartışılmayacak kadar önemlidir. Çünkü toplumları birbirinden ayıran atalarından kalan eserler ve inançlar bütünüdür.

İşkodra ve çevresi, doğal ve beşerî özellikleriyle adeta tanrının kutsadığı bir bölge özelliği taşır. Doğal yapısı ve tarihçe bölümlerinde daha ayrıntılı açıklandığı üzere, yöre insanlık tarihi kadar eski yerleşmelere şahitlik yapmıştır. Dolayısıyla çok eski gelenek ve kültürlere sahip bir şehir olduğu ve atalarımızın bugün hala göreneklerde ve geleneklerde

bunları yaşattığı, şehrin belli bölgelerinde gördüğümüz büyük bir kültürel mirasın arkasında bıraktığını görmek mümkündür.

Kültürel mirasın korunması ve yaşatılmasının, sadece halkın istemesi ile mümkün olmadığı bir gerçektir. Bu konuda resmî kurumların sorumluluk üstlenmesi, araştırma ve geliştirme projeleri yapması, gerekli ödenek ve tahsisatı ayırması, uygulanabilir politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Aslında Arnavutluk'ta devlet bu konuda idarî yapılanmasında gerekli önemi vermiş, alanla ilgili resmi birimleri oluşturmuştur. Sözelimi, İşkodra'da kültürel varlıkları korumak, restore etmek, tanıtmak amacıyla iki ayrı müdürlük ihdas edilmiştir. Birisi İşkodra Kültür Müdürlüğü (Drejtoria Rajonale Kulturore Kombetare), diğeri İşkodra Belediyesi'ndeki Kültür Şubesi Müdürlüğü (Trashegimia Kulturore)'dür.

İşkodra Kültür Müdürü (DRKK) arkeolog Helidon Sokoli ile yapılan görüşmede, "Belediyenin ve Kültür Bakanlığı'nın mevcut yasa ve yönetmeliklerle kültürel coğrafyanın ve mirasın korunmasının, tanıtılmasının zor olduğunu" ifade etmiştir. Aynı konu diğer devlet yetkilileri (Müze Müdürlüğü, Vakıflar Müdürlüğü, Belediye Kültür Şubesi, Müftülük gibi resmi kurumlar) tarafından yapılan görüşmelerde de dile getirilmiştir. Örneğin, İşkodra Belediyesi Kültür Şube Müdürü (Trashegimia Kulturore) Ermal Mlika, bu sektörde sorumlu kişilerin ihmali sonucu kültürel mirasa sahip kültürel coğrafya ile ilgili birçok sorun olduğunu vurgulamaktadır. Bay Mlika, İşkodra Belediyesi'nin eserlerin incelenmesinde çok büyük sıkıntılara sahip olduğunu ve tarihi eserler hakkında doğru bilgilerin bulunmadığını teyit etmektedir. Gerçek çalışmaları yürütmek için nitelikli personel eksikliği ve mirasımızı korumanın temel sorunu olan muazzam fon eksikliği, bugünkü bu sorunları gündeme getirmiştir.

İşkodra Belediyesi Kültür Şubesi Müdürlüğü verilerine göre, İşkodra ve bağlı yerleşim birimlerinde tescil edilmiş 150 kültürel miras varlığı tespit edilmiştir. Ancak bu anıtların

hepsine erişilemediğini belirtmişlerdir. Ne yazık ki bu eserlerin bir kısmı doğal olaylar, bir kısmı insanlar tarafından tahrip edilmiştir. Kayıtlarda bahsedilmesine rağmen bu kültürel değerlerin bazılarının yerine yeni kullanım alanları yapılmış, bir kısmının da ancak yıkıntıları kalmıştır. Bu kamu kurumlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve vatandaşların, bu kültürel mirasın ya da değerlerin korunmasında ilgisizliğinden kaynaklanmaktadır. Eserlere bilinçsizce ya da bilinçli olarak onlara zarar verilmektedir.

İşkodra çevresinde tarihi yapılar ve kültürel miras kadar, doğal güzellikler ve zenginliklerin de korunmaya ihtiyacı vardır. Kentsel yapılaşmanın yayılması, su kirliliği, sanayi ve evsel atıkların düzenli depolanması, piknik ve rekreasyon alanlarının temizliği, yaylaların yapılaşmaya açılması gibi sorunlar doğal çevreyi tehdit etmektedir.

İşkodra doğal güzellikler açısından da önemli zenginliklere sahiptir. En önemlileri arasında bulunan Adriyatik kıyılarında Velipoja Sahili'nde, son yıllarda gelişen turizm faaliyetleri sonucu düzensiz ve kontrolsüz yapılaşma, evsel atıkların arıtmadan denize atılması, aşırı kullanımdan dolayı kirlilik gibi çeşitli sorunlar bu güzel kıyıları olumsuz etkilemektedir. İşkodra Gölü etrafındaki yerleşmelerin kanalizasyon atıklarının göle kontrolsüz salınması, aşırı balık avlanması, son yıllarda göl kıyısına yapılan otel, motel ve restorasyonları gölü tehdit eden gelişmelerdir. Dağlık bölgelerde Razma ve Thethi Yaylaları henüz yeteri kadar bu gelişmelerden etkilenmemişlerdir. Ancak özellikle Razma Yaylası son dönemde yapılaşmaya açılmaya başlamıştır. Ormanların tahribi ve kirlenme burada kendini hissettirmektedir. Thethi Yaylasının uzak olması ve yolun yeni yapılmış olmasından dolayı bu olumsuzluklardan henüz etkilenmemiştir.

İşkodra Şehri'nin gelişiminde önemli sorunlar yaşanmaktadır. Belediye Şehir planını uygulamakta yeterli kaynak ve yetkiye sahip değildir. Şehir içi ulaşımında yeteri kadar yol ve araç olmadığından gün içinde önemli sorunlar yaşanmaktadır. Şehrin alt yapı sorunları her

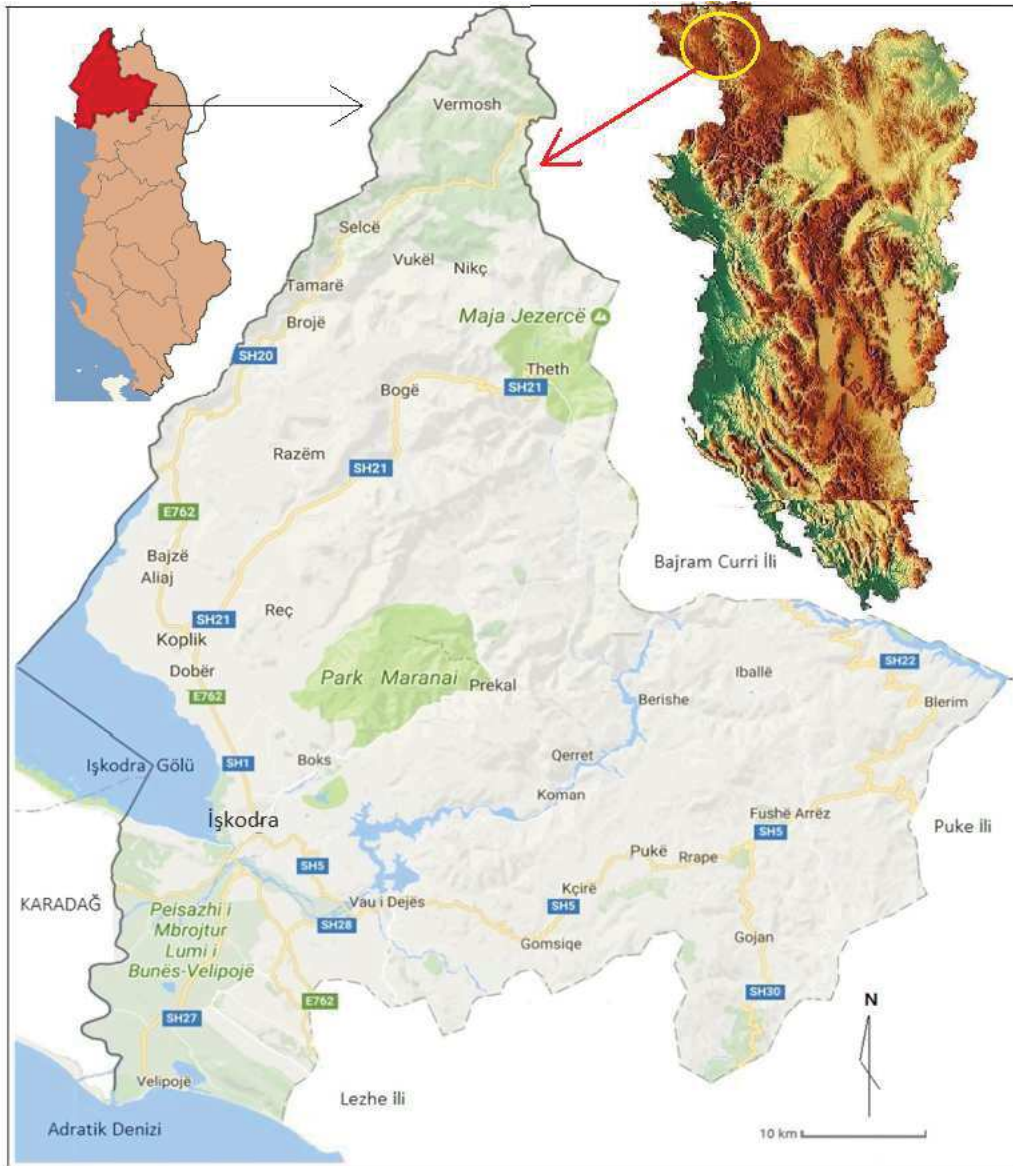
geçen gün artmaktadır. Kanalizasyon sistemi yeterli olmadığı gibi, arıtma sistemi olmadığından nehirler hızla kirlenmektedir. Yağmur sularının uzaklaştırılması için alt yapı yetersiz olduğundan cadde ve sokakları her yağmur sonrası su basmaktadır.

Yapılaşma yeterince kontrol edilemediğinden şehrin kenar mahallerinde gecekondulaşma görülmektedir. Eski yapıların yıkılıp yerine yenilerinin yapılması sırasında yeşil alanlar konusunda yeterince dikkat gösterilmemektedir. Geçmişte kat sınırlaması 5 iken, son yıllarda yüksek yapılara 10 kata kadar izin verilmektedir. Cadde ve sokaklar dar olduğundan şehir içinde park sorunu had safhadadır. Şehir içine park ve yeşil alanlar uluslararası standartların çok altındadır.

Çalışma Alanın Lokasyonu

İşkodra Arnavutluk'un kuzey kesiminin yer alan Tirandan sonra ülkenin en büyük şehridir. İlin toplam nüfusu 215.347 olup, 3.562 km² yüzölçümüne sahip bir ildir. İl aynı zamanda Osmanlı'nın Balkanlarda Adriyatik kıyısında yer alan en son yitiğidir. Arnavut kültürünün geleneksel merkezi, Karadağ ve diğer Avrupa ülkeleri ile kara yolu ve su yollarının kavşak noktasında yer alan önemli bir noktadadır.

İşkodra şehri, Rozafa Kalesi ve tepesinin altında ve İşkodra gölü kıyısında yer alan, Arnavutluk'un en güzide yerleşmelerinden biridir. Şehrin lokasyonu aynı zamanda Adriyatik Denizi'ne akmakta olan 44 km uzunluğundaki Drin ile Buna Nehri'nin birleşim alanıdır. Kuzey Yaylalarından gelen ve 43 km uzunluğundaki Kir Nehri, İşkodra'yı güney tarafında çevrelemekte ve Drin Nehri ile şehri kuşatmıştır. Yani İşkodra, Drin (Oriundus Humen) Nehrinde birleşen Kir (Clausula) ve Buna (Barbanna) Nehirleri arasında kalmaktadır. Şehre hayat veren bu nehirler İşkodra şehrinin tesisinde önemli rol oynamıştır. Arnavut kültürel hayatında İşkodra'nın önemini büyüktür.

Şekil 1. İşkodra İli Bölge Haritası

Araştırmanın Hedefleri

Her toplumun kendine ait ekonomik, tarihi, kültürel değerleri vardır. Bu değerleri nesilden nesile aktarmak, devamını sağlamak, bunları toplum hayatına kazandırmak toplumun devamlılığı açısından gereklidir. Bu çalışmada Arnavutluk'un İşkodra İlindeki tabii, tarihi, kültürel zenginlikler ve miras araştırılmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken amacımız, doğup büyüdüğüm ve bedenimle ruhumun gıdası olan her türlü kültürel mirası, gelenek ve göreneklerimizi din ve ırk gözetmeksizin olabildiğince kayıt altına almak ve gelecek nesillere

aktarılmasını sağlamaktır. Ayrıca, kültürel coğrafya anlayışını gelişmesine katkıda bulunmak, kültürel varlıkların yaşamın yaratıcı aktiviteleri arasına dahil edilmesi, ekonomik ve sosyal açıdan değerlendirilmesi, bölgemiz ve Arnavutluk kültürünün korunabilmesi ve sürdürülebilir faydalanmanın gerçekleştirilebilmesi hususunda görüş ve öneriler sunmaktır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma 2017-2018 yıllarını kapsamaktadır. Çalışma İşkodra ile ve bölgesi ile sınırlandırılmıştır. İşkodra coğrafyasına ait doğal, beşerî ve kültürel değerler, bunların değerlendirilmesi ve insan hayatına yansıyan etkinlikler araştırmaya konu olmuştur. Geçmişten günümüze yansıyan beşeri, doğal, tarihi miraslar incelemeye çalışılmıştır.

Çalışmalarımız sırasında Arnavutluk'taki kurum ve kuruluşlardan veri elde etmek için bürokratik işlemlerin fazlalığı kadar, verilerin düzenli işlenmemiş olmasının yarattığı sınırlılıklar çalışmamızın veri ve analizlerini sınırlandırmıştır. Her ne kadar yetkililer iyi niyetli olsalar da istatistiki veriler siyasi, idari ve ekonomik nedenlerden dolayı düzenli tutulmamıştır.

Elde ettiğimiz verilerin ve dokümanların tercüme edilmesi sırasında uzman tercüman bulunmaması, tercüme işlerine ekonomik gücümüzün üzerinde bedel istenmesi önemli zorluklarımız ve sınırlılıklarımızdandır.

Çalışma alanımızın Arnavutluk'ta olması buna karşılık idari ve bürokratik işlemlerin Türkiye'de bulunması karşılaştığımız diğer sorunlarımız ve sınırlılıklarımızdandır. İki ülke arasında gidiş-geliş sırasında yaşadığımız sıkıntılar kadar, idari birimlerle iletişimde de zaman zaman sorunlar yaşanmıştır.

İlgili Alanyazın

İşkodra gerek geçmişe ait zengin tarihi birikimi, gerekse doğal çevrenin getirdiği olumlu özellikler toplumsal kimliğine katkıda bulunmuş; İşkodra kültür kimliği ortaya çıkmıştır. Bu kimliği etkileyen parametreleri kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür. Kentlerin kurulmasında bölgenin iklim koşulları başta olmak üzere, kenti kuran toplumların örf adetleri, gelenek-görenekleri, sanata bakışları gibi çeşitli etkenler önemli rol oynamıştır. Zamanla kent-toplum bütünleşerek bir kimlik kazanmıştır. “Bir kentin kimliğini oluşturan onun kültür varlığı, kültürüne katkıda bulunan da kentin kimliğidir. Her ikisi arasında çok yakın bir etkileşimin bulunduğu yadsınamayacak bir gerçektir” (Koçak, 2011, s. 259-269).

Ulqini'nin (2016), “*Toleranca Fetare Vlerë Autentike E Shqiptarëve*” adlı eserinde, İşkodra'nın eski sosyal organizasyonu, kırsal aile, alışkanlıklar, sivil nüfus ve İşkodra'daki özel muameleyle başlayarak hoşgörü konusunu ele aldığı görülmüştür. Ulqini, İşkodra'daki farklı dinler arasındaki hoşgörüyü göstermektedir. Zamanın koşullarıyla başa çıkmak için bu dayanışma duygusu mevcuttur. Geleneğin korunmasının temeli, dini hoşgörünün, başkalarının dinini kabul, inançlarına hakaret etmeme, iki farklı dine inanan ailelerin normal şekilde bir arada yaşama geleneği olması İşkodra toplumunun temelleri üzerine kurulmuştur. Farklı sosyal topluluklarda İşkodra halkının diğer halklara kıyasla övülen bu karakterlerin, İşkodra'nın bilincinde yüzyıllar boyunca mevcut olduğundan bahsetmiştir.

Çelebi'nin (2003), “*Shqiperia 350 Vjet Me Pare*” adlı yazısından anlaşılmaktadır ki, yaptığı Balkan gezisinde 1645 yılında İşkodra'yı ziyaret etmiştir. Şehrin genel yapısı mahalleleri, evleri, camileri, tekke ve hamamları hakkında bilgiler vermiştir. Halkın o dönemdeki kültürü ve yaşam tarzı hakkında bilgi vermektedir.

Axhemi (2008), “*Gjeografia Sociale*” adlı eserinde, 14. yüzyıldan günümüze göç etkenlerinin ve İşkodra'daki nüfus hareketlerinin tanımlanmasına odaklanmaktadır. Tarihsel

dönemlerin her birinde, ilk göç iç nüfus hareketi ve uluslararası göç olarak analiz edilmiştir. Kalıcı ve geçici hareketlerle birlikte bu tür göçler, bu hareketleri, kentin kendi gelişimleriyle ve tarihi dönemlerdeki İşkodra'nın ana yerleriyle etkilemiş olan ana nedenler incelenmiştir.

“*Historia e Vjetër e Shqipërisë*” adlı eserde Daberdaku (2010), yüzyıllardır eski Arnavut topraklarında kültür merkezi ve yüksek uygarlık merkezi olarak bilinen bir kasabadır. Tarihçesi oldukça eskidir. Arnavut ulusal tarihi boyunca her zaman ilgi odağı olmuştur. İşkodra, tüm açılardan görülebilen ve böylece tarihte onurlu bir yer işgal eden yüzyıllık ihtişam ve şanların arasındadır. Yüzyıllardır İşkodra halkının kültürü, bölgenin ve şehrin kanıtıdır. Bu eski 2500 yıllık şehir olan İşkodra, Arnavutluk kültürünün geleneksel merkezi olarak bilinen Arnavutluk ve Balkanlar'ın en önemli sivil merkezlerinden biridir.

Duka (1997), “*Qytetet e Shqipërisë Në Vitet 1912-1924*” eserinde, 1912-1924 döneminde Arnavut şehirlerin araştırmasını yapmıştır. Arnavutluk şehirleri ilk bağımsızlık yıllarında (1912-1914), Birinci Dünya Savaşı sırasında şehirler; 1921-1924'te kentsel ekonomi; Arnavutluk şehirlerinin sosyal ve nüfus idari (1921-1924); eğitim dönemi kentlerin kültürel ve kentsel gelişimi (1921-1924).

Duka (2007), “*Historia e Shqipërisë 1912-2000*” adlı çalışmasında, 1912-2000 dönemi için Arnavutluk'un ekonomik, sosyal, kültürel ve dini yönlerinin doğru ve ikna edici görüntüsünü bilimsel olarak yeniden yapılandırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda kaydedilen başarılarla rağmen, Arnavutluk'un bu döneminin tarihi ve kültürü ile ilgili konular önemlidir ve bütünüyle incelenmektedir.

Gani (2003), “*Festat Fetare Muslimane*” adlı eserinde Balkanların Batı ülkesi Arnavutluk 'un, birlikte yaşama sanatının harika bir örneği olmakla beraber, medeniyetler, kültürler ve dinler arası diyalogda önemli bir role sahip olduğuna kuşku olmadığını

belirtmiştir. Son yıllardaki sosyolojik çalışmalar da göstermektedir ki, İşkodralıların, vefa ve misafirperverlikleriyle beraber dinler arası hoşgörü ve toleransı, kültürel değerlerin yanında geçmişin ve bugünün en önemli unsurları ile Müslümanların bayramlarını incelenmektedir.

Gjoni (2014), “*Roli i Sektorit Terciarne Ekonomine e Rrethit Te Shkodres*” adlı eserinde, İşkodra ilinin ekonomisinin diğer sektörlerine kıyasla sorunlarının, kalkınma özelliklerinin belirlenmesiyle ilgilidir. Bu sektörün rolü diğer sektörlerin gelişimi ile ilgilidir. Ekonomi, birçok aktörün etkileşimi ile bile şartlandırılmış ve özellikle burada, doğal-coğrafi, tarihsel, sosyal demografik ve politik faktörler kümesi performansını etkilemiştir.

Haxhi ve Topalli (1999), “*Histori e Gjuhes Se Shkruar Shqipe*” adlı eserinde geçmişten günümüze Türkçe konuşan insanların tarihi ile yakından ilişkisi incelenmiştir. Osmanlı döneminde Türkçe'nin Arnavutça üzerindeki etkisini incelemiştir. Türkçenin Arnavutçadaki yeri hakkında inceleme yapmıştır.

Hoti ve Rakaj (2016), “*Trashëgimia Natyrore e Shqipërisë*” adlı eserinde, İşkodra şehri doğal ve tarihsel olarak incelenmiş, gezilebilecek turistik yerler anlatılmıştır. Yaylalar, camiler, müzeler, kaleler vesaire gibi. Bu değerlerin nasıl korunması gerektiği hakkında tavsiye ve uyarılarda bulunmuştur.

Kastrati (1964), “*Disa Te Dhena Mbi Historikun e Arsimit Ne Shkoder Ne “Arsim Popullor*” adlı eserinde kütüphanenin ve medresenin tarihini incelemiştir. Zaman içerisinde okulların evreleri, üniversiteye kadar uzanan tarihini incelemiş ve dönemin eğitim sisteminden bahsetmiştir.

Kopliku (2013), “*Migrimi Dhe Ndryshimet E Popullsisë Në Rajonin e Shkodrës*” adlı eserinde göç ve nüfusun hareketini, bu dönemin Arnavutluk toplumu için ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçlarını incelemiştir. 1990 sonrası kitlesel göçün Arnavut toplumunda sosyo-

kültürel etkisini incelemiştir. Dış ve iç bölgesel göçün nedenlerini, göç ve yerleşim ortamının sonuçlarını incelemiştir.

Kopliku ve Dibra (2013), “*Urbanizimi Dhe Problemet Sociale Te Lidhura Me te*” adlı eserinde İşkodra şehrinin kentleşmesi, genişlemesi ve modern mimariye geçişi incelenmektedir. 1990 sonrası göçlerin ve ekonomik gelişmelerin şehirleşmeye etkileri araştırılmış, nüfusun artması sebebiyle ortaya çıkan problemler incelenmiştir.

Krymbi (2014), “*Planifikimi Hapsinor Dhe Rregullimi Territorial I Qytetit Te Shkodres*” adlı eserinde, İşkodra kentinin kentsel doğa dönüşüm özellikleri, yerel sosyo-ekonomik problemlerin gelişiminin her bir özelliğini ve İşkodra şehrinin yıllardır çevre sorunları ile ilgili sorunları incelemiştir. İşkodra'nın ilk yıllardan beri yaşadığı doğal afetler, bölgesel dönüşümler, sosyo-ekonomik sorunlar ve bunlara neden olan etkenler vurgulanmıştır. Bu çalışmada İşkodra şehrinde kentsel planlama üzerine geniş bir literatürün gözden geçirilmesiyle sağlanmıştır. Bu dönüşümlerin dinamiklerini ve etkilerini vurgulamaya çalışacak, aynı zamanda İşkodra kenti için daha iyi plan yapmak, geliştirmek ve planlamak için izlenecek yönlere somut öneriler sunacaktır.

Myftina Shkoder (2015), “*Ramazanimuaji Identitetit*”.adlı eserinde İşkodra şehrinde Ramazan ayında yapılan aktiviteler ve Ramazan Bayramının nasıl kutlandığı, geçmişten günümüze değişimi anlatılmış, Ramazan ayının Müslümanlar ve diğer dinler arasındaki yeri incelenmiştir.

Parruca (2013), “*Shkodra Bastioni i Qytetrimet Shqiptar*” adlı eserinde İliyalılar zamanında ve Roma döneminde İşkodra şehrinin medeniyeti ve şehir yapısı incelenmiştir. Şehrin mahalleri ve çevre köylerinin oluşması araştırılmıştır. Şehir yapısının İliyalılardan Roma İmparatorluğuna geçişinde meydana gelen değişimler ortaya konulmuştur.

Riza (2000), “*Qyteti Dhe Banesa Qytetare Ne Shkoder Gjate Mesjetes Se Vone*” adlı eserinde 14. yüzyılın sonunda şehirde tahıllar, meyve ve sebzeler ve hayvancılık otlaklar ekimi ile tarım hakkında bilgi vermiştir. O zamandan beri, belgeler çeşitli nedenlerle vatandaşların sürekli yer değiştirdikleri görülmüştür. Osmanlı döneminde ekonomi ve organizasyon güçlenmiştir. XVI. yüzyıl boyunca İşkodra kenti ekonomi olarak genişlemeye başladı. XVII. yüzyılda kentin ekonomik gelişimi demografik büyümesi ile ilişkilendirilmiştir. İşkodra'nın kentsel alanının değişime başlaması, kentin ekonomik kalkınmasının göstergesi o dönemde en önemli Pazar olan İşkodra'nın önemi incelenmiştir. Bu pazarın İşkodra ekonomisine, medeniyetine, nüfusuna, peyzajına etkisini incelemiştir.

Schmidt (2014), “*Arberia Venedikase 1392-1479*” adlı eserinde 14. yüzyıla ait İşkodra statüsünde, İşkodra kentine gelip yerleşecek yabancıların özgürlüğüne atıf ile “Herhangi bir kişi, bizim şehrimize yerleşmek isterse, herhangi bir soyludan sadece kendi beldemize ve başka kimseye hizmet etmemelidir. Köle serbest bırakılırken, mülkünü ele geçirmeye ve yerine getirmeye çalışacak olan kişiyi ya da köle ya da Arbëres kralına sürekli 50 dirhem ödemek zorundadır.” ibaresi bulunmaktadır.

Thengjlli (2004), “*Historia e Popullit Shqiptar*”.adlı eserinde Orta çağda 395-1875 yılları arasında Arnavutların tarihinde Bizans İmparatorluğu, Arnavutluk'ta Hıristiyanlığın yayılması, Balkanlar'daki Slavlar, Orta Çağ'da yaşam, devlet teşkilatı ve siyasi yaşam, Arber Prensiği, Arianite, Balshay Devleti ve Osmanlıların Arnavutluk'a gelişi ile dönemler bulunmaktadır. Her dönem Arnavut halkının farklı dönemlerde geçirdiği kendi tarihini sunmaktadır. Orta Çağların tanınması, Orta Çağ boyunca Arnavut topraklarında çeşitli tarihsel süreçlerin gelişiminin rolünü ve önemini ortaya koymaktadır. Antik Çağ'dan Orta Çağ'a geçiş sırasında, Avrupa'yı etkileyen değişimlerin İliya toprakları üzerindeki etkisi anlatılmıştır. Bu

değişimlerin bir parçası olan ana unsurlar: Hıristiyanlığın yayılması, Bizans İmparatorluğu'nun gelmesi ve Slav istilalarıdır.

Arnavutluk'ta Hıristiyanlığın yayılımı ilk yüzyılda bulunmaktadır. Bu durum da bu bölgelerin kümelenmesini gösterir. Bizans'ın gelmesi, ülkenin ekonomik ve kültürel gelişmesine ülke üzerinde etkisi anlatılmıştır. Fakat zamanla Bizans İmparatorluğu'nun büyümesi, Arnavut topraklarının kendi egemenliği altına girmesine neden olmuş, Doğu ile Batı arasında bir köprü olarak sahip oldukları önem incelenmiştir. Bazı şehirlerin Bizans döneminden Osmanlı dönemine geçişle birlikte sosyal ve siyasal yaşamında değişiklikler ortaya konulmuştur.

Tomorri (1927), “*Historia e Bektashinjeve Periudha Para Lindjes Se Bektashizem*” adlı eserinde İslam, Arnavutluk topraklarına Bektaşî, halvetî, rufai ve benzerleri gibi çeşitli tarikatlar şeklinde yayılmış olduğunu belirtmiştir. Arnavut topraklarında bu mezheplerin varlığının kanıtı olan tekkeler incelenmiş, Bektaşîlerin Türkiye’den Balkanlar ve Arnavutluk’a gelişi anlatılmıştır. Bektaşî inancının dayandığı temel unsurlar üçtür: Hakikat, marifet ve şeriat. Bektaşîliğin Arnavut topraklarına yayılması, nüfusun İslamlaşma sürecinin önemli sebeplerinden biri olmuştur. Bektaşîliğin Arnavut halkı arasında yayılması, 18. yüzyılda olan gelişmeler ile yapılan tekke ve camiler anlatılmıştır.

Xhafa (2009), “*Historia e Shqiperise: 1912-1939*” adlı eserinde, 1912-1939 dönemi. Arnavutluk hükümeti, ülkenin kalkınması, ekonomik kalkınma, okulların açılması, ülkenin inşası ve gelişmesi incelenmiştir. Arnavutluk'un yeni devlet sınırlarını tanımladığı 1912-1913 Büyük Bağımsızlık Elçileri Londra Konferansı, 1914-1918 I. Dünya Savaşı dönemidir. İkinci aşama 1920-1924 yıllarında başlar. Arnavut iç faktörünün hakimiyet dönemidir. 1924, Fan Noli'nin liderliğinde demokratik hükümetinin oluşturulması, Arnavutluk'ta cumhuriyet, krallık komünizmi dönemi ve Ahmet Zogu dönemi anlatılmıştır.

Ziu (2002), "*Oborrete Shkodrës*" adlı eserinde geleneksel İşkodra bahçeleri, şehrin karakteristik özellikleri anlatılmış. Eserde, İşkodra'da coğrafi ortamın geleneksel özel tarihi ve kültürel değerlerine sahip olan eski duvarlar, evlerdeki büyük kapılar, kuyular, parke taşları, ahırlar, bahçeler, çiçekler, ağaçlar, sokak yapıları anlatılmıştır.

Tafilica (2011), "*Pazari i Vjeter i Shkodres*" adlı eserinde İşkodra'nın tarihinin, kültürünün ve geleneğinin önemli bir parçası olan Eski Çarşısı anlatılmıştır. Pazarın sokaklarının, dükkânların, evlerin yapısı incelenmiştir. Pazarın 1913 yıllarında Karadağlılar tarafında bir kısmının yakılması ve bombalanması sonrası durumu incelenmiştir.

İşkodra İlinin Coğrafi Özellikleri

İşkodra'nın Tarihi

Paleolitik Çağ'dan beri ve daha sonra Egsh köyündeki "Hurdha Mağarası"nda bulunan izler çok eski dönemlerden beri devamlı olarak yaşamın sürdüğü bir bölge olduğunun göstergesidir (Xhafa, 2009, s. 42). Orada toplanan materyaller Paleolitik ve Mezolitik Çağ'ına ait olup, bu mağara Arnavutluk'un ilk Mezolitik Mağarasıdır. İleriye gittiğimizde Shkrel'in Dedaj köyünde 40 mezardan oluşan Iliryalı bir nekropola rastlanmaktadır. Bazılarının kazıldığında Eski Tunç Devri'ne ait oldukları öğrenilmiştir. Bu döneme ait başka köylerde de (Gradiskje, Boks, Dragovoje, Kosan, Gruemire, Lohe e Poshtme, Malesi e Madhe) mezarlar bulunmaktadır. Demir Çağı'nın başlangıcında yörede daimi yerleşme alanları da görülmektedir. Bunlardan en bilineni Gaytan'dır. İşkodra'nın kuzeybatısına 30 km. uzaklıkta bulunan Marşeya Kalesi de aynı türdendir. Arkeologlar tarafından yapılan araştırmalara göre, bu yerleşim alanının inşasının ilk aşaması Yakın Tunç Devri (M.Ö. 1500-1200), ikinci aşaması ise Demir Çağı'nın başlangıcıdır (M.Ö. 1200-1800).

Tunç Devri'nin sonuna kadar İşkodra, Ege saldırılarına karşı direnmiştir, yeteri sayıda arkeolojik keşifler bunu kanıtlamaktadır. Bunlardan biri tunçtan yapılmış kulpu dil şeklinde

olan ve İşkodra bölgesinde bulunan M.Ö. XII. yüzyılına ait olan kılıçtır (Daberdaku, 2010, s. 8).

İşkodra, Labeat Ilirya Kabilesinin ve aynı zamanda kralları Friuli'den Ambraki'ye kadar uzanan birçok Iliryalı kralının ikamet merkezi olmuştur. M.Ö. 230 yılında sivil toplum adına, bir tarafında Skodreinon yazısı diğer tarafında ise bir kask bulunduran para birimini çıkarmıştır. Bunun dışında İşkodra, farklı yerlerde bulunan paralar ile mal dolaşımı alanında yer almıştır (Daberdaku, 2010:9).

Kuruluşu M.Ö. IV. yüzyılında olan İşkodra şehri, M.Ö. 181'den 168 yılına kadar başında Gent (Gentius Rex Illiricorum) kralı olan Ilirya Krallığının merkezi olmuştur. Bu krallığın kuzey sınırı Narenta Nehri, güney sınırı Mat Nehridir. Doğu sınırında Dardanya ve Makedonya bulunmaktadır. Kral Gent, Ilirya Krallığı'nı Helen bir krallığa dönüştüren, birçok iktisadi, askeri ve yönetsel reformlar üstlenen bir kral olarak bilinmektedir. Kral Gent, İşkodra bölgesini koruyan Ganyola Kalesi (İşkodra-Puka Yolu), Kratula Kalesi (Mesi Köprüsü'ne yakın Boks Köyünde), Beltoya Kalesi (Berdica Kalesi olarak da bilinmektedir) ve Samobori Kalesi (Karadağ bölgesinde yer almaktadır) ile başlayan bir savunma istihkâmı kurmuştur. Fakat M.Ö. 168 yılında Romalılar tarafından ve tam olarak Roma rahibi Lucia Ancius tarafından şehrin işgalin önlenememiştir. Ilirya Kralı Gent, esir alınmış ve savaşın sonrasında Roma'ya gönderilmiş ve 177 yılında İtalya'nın İguvium şehrinde vefat etmiştir. Böylece İşkodra bir Roma sömürge şehri haline gelmiş ve Polibi, Tit Livi, Apian ve Pliny, Oppidium Civium Romanorum adını vermişlerdir.

M.Ö. III. yüzyılın sonunda İmparator Diocletian'ın reformları ile Roma Prevalis eyaletinin başkenti olmuştur. İşkodra M.Ö. 40 yılında da duyulmuştur. Brundisium Antlaşması'na göre İşkodra'dan geçen meridyen, Octavian ve Mark Antony arasında bir bölünme çizgisi olarak belirlenmiştir.

Romalılar döneminde kent askeri, idari, ekonomik ve kültürel merkez olma özelliğini devam ettirmiştir. Bu nedenle şehrin imarı, yerleşim alanlarının düzenlenmesi ve korunması ile ilgili büyük yatırımlar yapılmıştır. Bu yüzden İşkodra, kentsel tipoloji gelişiminde Berat, Primm, Gjirokastra ile net paralellikleri vardır. Bu özelliklerinin içinde askerî-idarî merkezden olma yönü daha baskın olduğundan savunma duvarları ve kalelerin yapımına önem verilmiştir. Roma dönemi İşkodra'sını bu surlar ve kaleler karakterize etmiştir. Yapılan surlarda İliya döneminde yapılmış olan duvarların izleri, heykel blokları ve kuruluş bağlantıları ile inşa edilmiş olup, kalenin girişinde, ilk ve ikinci kapı arasındaki açık alanda ve ikinci kapı çıkışının solunda açık bir şekilde görülmektedir. Bu poligon duvar 12 m uzunluğunda ve 2,2 m yüksekliğindedir. İşkodra'nın M.Ö. IV-II. yüzyıl boyunca bir sivil merkeze dönüşünün ilk inandırıcı kanıtı bu duvardır.

İşkodra Kalesi, tıpkı tüm tahkimatlar gibi birkaç inşaat aşamasına sahip olup, kuzeybatı Arnavutluk'un önemli bir bölgesinde Qaf Tepesi 130 m yükseklikte bulunmaktadır. Surların kapalı alanlarının sıklığı, Kale'nin güney bölgesinde, İliya-Roma döneminden konut merkezinin çıkışlarını dikte etmiştir. Daha sonra konut merkezleri tüm kalede yaygınlaşmıştır (Daberdaku, 2010, s. 16).

İşkodra'nın antik çağına ait en önemli belgeler, Arnavutluk ve İşkodra topraklarının işaretlendiği eski haritalardır. Bir şehir olarak İşkodra, İlyrian-Arnborisien orijinliliğini korumuştur. M.Ö. IV. yüzyılda Ardian İliyalılar Dalmaçya kıyıları boyunca güneye inmiş ve İşkodra'yı ülkesinin merkezini yapmıştır. Erken Paleolitik Dönemde Labeat İlyrian kabilesinin yaşadığı bir bölgenin sivil merkezi ve şehrin merkez üssü İşkodra Kalesi olmuştur. Kale, her zaman kale ile ilişkilendirilmiş olan tüm şehrin tarihinin önemli bir parçasıdır. İliyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Sırlar, Balşar, Venedikliler, Osmanlılar, Buşatlılar ve daha sonraki güçler kalenin merkezi olmuştur ve tarihsel izlerini bırakmışlardır. Kale, M.Ö. IV. yüzyılda inşa edilmiş bir İliya surudur (Daberdaku, 2010, s. 15-18).

168 yılında ve M.S. 395 yılına kadar devam eden Roma egemenliğine girmiştir yani Batı Roma İmparatorluğu altında 500 yıldan fazla kalmıştır. IV. yüzyılda İşkodra, Bizans yönetimine geçmiştir. Bu zamanda Hıristiyan kilisesinin piskoposluk merkezi olarak da anılmaktadır. VI. yüzyılda Rozafa efsanesinden dolayı Rozafa adını almıştır. 395 yılında Roma İmparatorluğu'ndan ayrıldıktan sonra, Prevalis (Kuzey Arnavutluk ve Karadağ'ı kapsayan ve merkezi İşkodra olan il) ili ile birlikte İşkodra, Bizans İmparatorluğu'nun Doğu sınırlarında kalmıştır. Bizanslılar İşkodra ile birlikte Drişti, Lezha, Ulcinji ve Tivari Durrës iline dâhil edecektir. Bu dönemde İşkodra iyi bir gelişme görmüştür ancak bu gelişme Bizanslı kölelik düzeni krizinin başlamasıyla kesintiye uğramıştır. İlyria topraklarına dökülen barbar kabilelerinin istilalarından da yıkımlar yaşamıştır. IV. yüzyılın sonlarından itibaren hem yok etme hem de göç sebebiyle nüfus, önemli ölçüde azalmaya başlamıştır.

IX. yüzyılda politik önemini de yitirmiştir. Preval eyaleti ortadan kaldırılmış ve İşkodra, bu yüzyılın sonunda oluşturulan Durres Teması'nın sınırlarına dahil edilmiştir. IX. yüzyılda, Sırp'lar tarafından işgal edilip Skadar adı verilmiştir. Sırp'lar, Bizans bağımlılığından ayrılarak kendilerinin merkezini oluşturmuşlardır. Osmanlı dönemine kadar yaşayacak Sarda (Şurdhah), Danesius (Danja) ve Drivastun (Drishti) gibi yeni kentler ortaya çıkmıştır.

XII ve XIV yüzyıllarda, İşkodra, ekonomik ve kültürel bir patlama yaşamıştır. Çünkü bazı politik istikrar koşullarında, ekonomi, özellikle altın ve gümüş sanat ürünleri, metal ürünler, ipek ve ipek pamuk gibi zanaatkârlık ve ticaret gelişmiştir. Mallar çoğunlukla deniz yollarından geçmeye başlamış, gemiler, nehir yatağını kullanarak Buna'dan Şirç'e gelmiştir. Nehir iskelesi İşkodra'nın ve Arnavutluk'un en büyük tahıl çarşılarından biri olmuştur. Sonuç olarak, Adriyatik'in diğer şehirleriyle temas halinde bulunan zengin bir soylu katman oluşturulmuştur. Kültürel yaşamda, Katolik ve Bizans dini kurumlarının desteğiyle bir gelişme görmüştür. Latin, Yunan ve Slav dillerin yayılmasına rağmen İşkodra, Batı kültürü olan Dalmaçya'nın Latin kültürü alanında kalmıştır.

İşkodra, 1360-1396 yıllarında egemenliğe giren Balşa Prenslığı'nin merkezi oldu. Arnavut Balşay Lordları, Sırp devletinin ayrıştırmasına neden olan Stefan Duşan'ın ölümünü kullanmıştır.

Balşlar, İşkodra'yı Kuzey Arnavutluk'ta oluşturdukları prensliğinin merkezi haline getirmiştir. Bu dönemde İşkodra'da, Orta Çağ'ın en büyük gelişmeleri yaşanmıştır. İşkodra 1396'da Venedik Cumhuriyeti'nin eline geçmiştir. Bu dönemde gelişmiş bir merkez haline gelmiş, Batı ve Merkez Balkanlar ile Adriyatik'in ötesindeki ülkeler arasında önemli bir bağlantı noktası haline gelmiştir.

Venedik Sicili'ne (1416-1417) göre, İşkodra birkaç mahalleye sahiptir. Şenaleks Mahallesi bunlardan en çok bilinenidir. Bu mahallede 18 zanaatkâr, 2 tüccar, 4 ayakkabıcı, 2 demir hırdavat, 2 fırıncı, 1 nalbant, 2 duvarcı bulunmaktadır (Daberdaku, 2010, s. 18).

Şehirdeki binaların büyük çoğunluğunda bahçeler, çiftlikler, özellikle üzüm bağları bulunmaktadır. Kentte ayrıca, çayır ve meralar için boş bırakılan alanlardan ve hayvanların kasabadan otlaklara, otlaklardan kasabaya ulaşmalarını sağlayan yollardan anlaşıldığı üzere hayvancılığa da yer veriliyordu. 1479'a kadar, İşkodra, Scutari adını veren Venedik'in yönetimi altındaydı. Osmanlıların gelişine kadar, Antik ve Orta Çağ kenti İşkodra, tüm Antik ve Orta Çağ şehirleri gibi yüksek duvarlarla korunan kalenin etrafını sarmıştır. Kale, Adriyatik kıyısı boyunca birçok Orta Çağ şehri gibi Venediklilerin verdiği şekildedir. İşkodra aynı zamanda gelişmiş kurumlarla birlikte ekonomik ve kültürel özerkliğin önemli merkezlerinden bir olmuştur (Schmidt, 2014, s. 231).

1479'da Osmanlı Dönemi başlar. Osmanlı XVI. yüzyılın sonunda İşkodra'yı 282 daireyle bulmuştur. O dönemde en meşhur kabileleri Tabaklar, Çaushoğulları ve Buşatlılar olmak üzere şehir ikiye ayrılmaktadır. Ancak kısa bir süre sonra Buşatlılar, Terzi tarafının yardımıyla, Çaushoğullarını kentten dışarı çıkarmayı başaracaktır.

Evliya Çelebi'nin XVII. yüzyılın ortalarına ilişkin verileri, şehrin kuzeydoğudaki genişlemesinin başlangıcını göstermektedir. Oluşturma aşamasında olan mahallelerdeki XVII-XVIII. yüzyıla ait çeşitli camilerin tarihi, bu fenomenin göstergesidir. Kentin kuzeydoğu bölgeleri, sel baskını riski olan bölgelerden uzaklaşma sebebi ve diğer bazı doğal nedenler, bugün de karşı karşıya olduğumuz kentin gelişim sürecini hızlandırmıştır (Ziu, 2002, s. 21).

1757 yılının ağustos ayında, Yüksek Kapı, İşkodra sancağında mütesarif olarak Mehmet Bey Buşat'ı tanıyacak ve yine Yüksek Kapı tarafından 1771'de vezir rütbesini alacak ve İşkodra, Elbasan, Dukagjin ve Ohri sancakları üzerindeki yasal siyasi ve askeri yönetimi tanınacaktır. Mehmet'ten daha da önemli olan oğlu Kara Mahmut Paşa, 1775-1796 yılları arasında Arnavutluk'u yönetmiştir. 1790'ta ise Yüksek Kapı'dan vezir rütbesini alacaktır (Xhufi, 2009, s. 65).

İşkodra yerleşim merkezinin bugün bulunduğu bölgeye yerleşim süreci, 1860 yılında Drin nehrinin ilk yatağına dönüşü ve Kir Nehri ile birleşmesinden sonra belirleyici bir ivme kazanmıştır. Akımlar artık bazı yükseltilmiş daireler haricinde, kalenin güneyinde ve doğusunda bulunan mahallelerin terk edilmesini dikte etmişlerdir. XIX. yüzyılın ortalarına kadar, Orta Çağ'ın tüm Arnavut kentlerinde görülen, yerleşim merkezlerinin ticari-zanaatkâr ve çarşı bölgelerinden ayrı bulunma özelliği dikkat çekmektedir.

Sivil merkezlerin belirli alanlarında, aynı beceriye sahip zanaatkârlar topluluğu olarak zanaat-ticari merkezleri kurulmuştur. İşkodra şehrinde alışveriş alanı, kalenin kuzeyine kadar uzanmaktadır. XX. yüzyılın başlarında, kuzeydoğu kesiminde kentin canlanması ile birlikte, "Yeni Dugay" adlı yeni zanaat-ticaret merkezinin inşasına başlanmıştır.

XVIII. yüzyılın başında, büyük çoğunluğu Mbishkodra tarafından gelen halk ile, "Büyük Rus Mahallesi" kurulmuştur. 1711'de ise bu mahallenin camisi inşa edilmiştir. Ndocey Mahallesi Camiisi'nin tarihi 1729 yılına dayanmaktadır. Bu da mahallenin o tarihten

önce inşa edildiği anlamına gelmektedir. Daha sonra mahalle yavaş yavaş kuzeye doğru yayılmaya başlamıştır.

XVIII. yüzyılın ortasında 1763'te, bugün "Dudas Mahallesi" olarak adlandırılan yeni bir bölgede bahçeli büyük bir ev tarihte bilinmiştir. Aynı zamanda şehir ana çarşının kuzey ve kuzeydoğusundan başlayıp, "Perash", "Xhabije" ve "Sirdare" mahallelerini oluşturmaktadır. Şehrin bugün bulunduğu bölgedeki uzanışı İşkodra Valiliğini sakinlere yakın bir sirdare (komuta) kurmak zorunda bırakmıştır.

Yeni şehir (bugünkü şehir), üç yöne doğru uzanmaktadır: Tophana, Ndocey, Dudas ve Kiras yönünde, Cabiey yönünde, Perash, Arra e Madhe, Serreq yönünde Parruca ve Fuşe-Çele. Bunu, ana çarşıdan başlayan ve yukarıda belirtilen yönlerde genişletilen üç yol desteklemektedir (Ziu, 2002, s. 23).

Paralel sokaklara sahip İşkodra Çarşısı, birbiriyle yakın olan mağazalar haricinde, bu önemli fonksiyonel birimde ayrıca yüksek değer taşıyan malların satıldığı ve toptancıların bulunduğu bezisteni (bazik) veya kapalı çarşığı da barındırmıştır (Ziu, 2002, s. 28-29).

Çarşının kuzeydoğusundan itibaren, aynı yönde gelişime sahip iki ana yol olan "Rruga e Krye Pazarit Caddesi" ve "Rruga e Qafes Ekseni" bulunmaktadır. Bu ana yollara paralel uzanan ve meskenlerin yer aldığı sokaklar bakımsızdır. İşkodra'da XVII-XIX. yüzyılları arasında halk, Kale'den uzaklaşarak Drin Nehri ve İşkodra Gölü'ne doğru güneybatı istikametinde yerleşmeye başlamıştır.

XIX. yüzyıl sonlarına gelindiğinde İşkodra'nın yerleşmesinde "din" önem kazanmıştır. Mahallelerin dağılımında, etnik yapısında, nüfus büyüklüğünde ve şehirselleşmelerinde din etkili olmuştur. Bu dönemde İşkodra'nın 14 mahallesi bulunmaktadır. (Ajasem, Bahcallek, Dudas, Mahalla Ere, Perash, Rus, Tepe, Tophane, Qaf, Ara e Madhe, Pazarı, Ndocaj, Parruce).

Şehrin en büyük gelişimi XIX. yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir. Bu dönemde şehrin nüfusu 50.000 kişiye çıkmış ve 80'e yakın türde el sanatlarının icra edildiği 2.500 civarında dükkân bulunmaktadır (Bushati, 1998,s. 114). Bu dönemde İşkodra, eğitim, kültür, din, siyaset ve milliyetçilik alanında önemli ve çok aktif bir merkez haline gelmiştir. Birçok Avrupa ülkesi ticari ve siyasi ilişkilerini geliştirmek ve devam ettirmek için İşkodra şehrinde konsolosluk açmıştır.

Şehrin merkezinde yer alan Bedestan ve çevresindeki fonksiyonel merkezin dışında; her mahallenin camisinin, fırının ve birkaç dükkânın bulunduğu bir merkezi vardır. O zaman için yollar gayet geniştir ve birçok sokağa ayrılmaktadır. Bu dönemde, şehir Ana Çarşı yönünde yayılmıştır. Böylece "Peraş" ile aynı yönde "Vekşar", "Draçin", "Lugeçeşme", "Arra e Madhe", "Serreç", "Ballabanya" vs. gibi mahalleler kurulmuştur. Eski Çarşı'nın kuzey yönüne doğru: "Sirdare", "Koplik Mezarlığı", "Cabiey", "Küçük Baya", "Parruca", "Fuş-çele", "Gjuhadol", "Yeni Dugay Truması", "Hıristiyan Rus" vs. gibi mahalleler ile yayılmaya başlamıştır. "Tophane" yönünde, "Ndocey", "Garuc", "Dudas", "Kiras", "Dergut" ve bitişiğinde "Küçük Rus" mahallesi kurulmuştur. "Parruca" ve "Zdrale" Mahallesi kurulduktan sonra 1770-80 yılları arasında şehir, bugünkü şehre benzeyerek, yatay yönde gelişimine başlamıştır.

Türk yönetiminin 1865 yılında kaleden gitmesiyle İşkodra eski merkezinin sonu gelmiştir. Bundan sonra, zanaat-ticaret merkezlerinin yerleşim merkezinden ayrı kalışını vurgulayarak yeni şehir hızla gelişmeye başlamıştır. Eski Çarşı ise zamanla önemini yitirmiştir.

Bir mahalle olarak Parruca hızla gelişmiştir. Parruca Mahallesinin merkezi eski camiye yakın olan mekânda bulunmaktadır. Türk yönetiminin kaleden bu mahalleye ve bugün de ayakta kalan lise ile valiliğin bulunduğu yere gelmesi mahallenin büyümesini ve gelişmesini etkilemiştir. Diğer mahallelere göre Parruca daha çok gelişmiş, meydanı ve

sokakları genişletilip düzenlenmiştir. Parruca Meydanı, insanları diğer mahallelerden ve özellikle Eski Çarşı'dan getirip götürmek için kullanılan at arabalarının durağı olmuştur. Bunların hepsi, Parruca'da çeşitli hizmetler sunan büyük dükkânların açılmasını sağlamıştır (Bushati, 1998, s. 116).

XIX. yüzyılın sonunda (1894-95) İşkodra'da bazı köylerde dört sınıflık (iptidaiye), üç sınıflık (rüştiye) ve daha sonra da dört sınıflık lise (idadiye) olmak üzere 11 okul bulunmaktadır. Bunlar, Tanzimat reformları dolayısıyla açılan dini ve devlet okullarıdır. Öğretmenler Arnavut'tur ama dersler Türkçe verilmiştir. 1858 yılından beri şehirde açık olan Rüştiye okuluna 1861'de vatansever öğretmen Daut Boriçi okul müdürü olarak atanmıştır. Arap alfabesiyle yazılmış Türkçe metinleri Arnavutçaya tercüme ederek ders metinleri oluşturmuştur (Bushati, 1998, s. 18).

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Qafe mahallesinde Mehmet Paşa Plaku tarafından ilk medrese açılmıştır. Kara Mahmut Paşa Buşatlı zamanında, Çarşı'da büyük camiinin yanında ikinci medrese açılmıştır. 1859 yılında üniversitede başka bölümler bulunmazken papaz yetiştirmek amacıyla Papazlar Koleji açılmıştır. 1861 yılında ilk karnaval programı düzenlenmiştir. 1877 yılında ise Cizvit Saverian Koleji açılmıştır. 1878 yılında şehrin ilk orkestrası oluşturulmuştur. 1858 yılında fotoğraf sanatı icra edilmeye başlanmıştır. Fotoğrafçılığa ilk başlayan Marubların ailesinden Pietro Marubi'dir.

1870 yılında, 68 tane gazete ve dergi makalenin basıldığı Cizvitler Basımevi açılmıştır. Aslında ilk basımevi Obot'ta kurulmuştur. 1840 yılında Buşatlıların Kütüphanesi'nin konulacağı bina inşa edilmiştir. İlk şehir tiyatrosu kurulmuş ve 1835 yılında ilk tiyatro eseri sahnelenmiştir. XIX. yüzyıl boyunca başka basımevleri de kurulmuştur. "Françeskane Basımevi", "Jezuite" ve "Osmanlı Basımevi" yanında "Bashkimi" (1899) ve "Agimi" (1901) gibi kültür dernekleri kurulmuştur.

1879 yılında İşkodra'da, Arnavutluk'un Türkçe olarak "İşkodra" adlı ilk gazetesi ve 1897 yılında Arnavutça "Elçiya" adlı ilk dergisi yayınlanmıştır. 1913'ten 1920'ye kadar gazete yayımına da başlanmıştır.

XIX. yüzyılın son on yılında İşkodra'nın nüfusu 38.000 kişiye çıkmıştır (Kopliku, 2013: 154). Müslüman mahallelerinde Türk adetleri, yaşam tarzı ve yapılaşma benimsenmiştir. Burada kültür hayatı dinin etkisinde devam etmiştir. Zengin Müslüman aileler erkek çocuklarını genel olarak dini okullarda okutmak üzere Türkiye'ye göndermiştir. Hıristiyanların yaşadığı bölgelerde Avrupai bir yaşam tarzı benimsenmiştir. Çünkü Avrupa ülkeleri ile sıkı ilişkiler kurulmuştur.

1901 yılının başında işçi hareketi görülmeye başlanır ve 1905 yılında İşkodra'da Arnavutluk'un ilk 1 Mayıs'ı kutlanmıştır. 1913'te şehirde yeni okullar açılmaya başlanmıştır. 1916-1917 yılında İşkodra'da ve köylerinde toplam 22 tane okul bulunmaktadır (Parruca, 2013, s. 67).

XX. yüzyılın başında bağımsızlık olayları nedeniyle İşkodra halkı büyük acılar yaşamıştır. 1912 yılında ülke, bağımsızlığını kazanmıştır. Sırp ve Karadağlılar Osmanlı'nın çekilmesini düşünerek hemen İşkodra'yı ele almak istemişler, 6 ay boyunca İşkodra kuşatma altında kalmıştır. 1912-1913 yıllarında Balkan Savaşı ve 1914-1915 yıllarında Birinci Dünya Savaşı. Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı zamanında İşkodra Karadağ'ın ve Sırbistan'ın hedefi olmuştur. Her iki ülkenin işgal girişimleri kanlı savaflara neden olmuştur. İşkodra'nın korunmasında bugün de İşkodra'nın merkezinde anıtı bulunan Türk komutanı Hasan Rıza Paşa önemli rol oynamıştır.

Savaş, Taraboş, Berdica, Beltoya, Bardhanyor tepelerinde olmuştur. Bu savaşlarda düşmanlar 18.000 askerini kaybetmiş, Arnavutlardan ise 2.000 kişi yaşamını yitirmiş, 2.500 kişi ise yaralanmıştır (Xhafa, 2009, s. 122).

Şekil 2.Hasan Rıza Paşa'nın Anıtı

Esat Toptani yardımıyla Karadağlı ve Sırp kuvvetleri 23.04.1913 tarihinde İşkodra'ya girip şehirde büyük kıyım ve yıkımlar yapmıştır. Eski çarşı ve evler yakılmış, dükkânların malları çalınmış ve köprüler yıkılmıştır. Bu işgalden en fazla zarar gören Eski Çarşı ve onun etrafında bulunan evler olmuştur. Bu sırada Hasan Rıza Paşa şehit edilmiş ve Esat Paşa Toptani tarafından İşkodra Sırlara ve Karadağlılara teslim edilmiştir.

İşgalden sonra Londra'da büyük devletler arasında Arnavutluk ve İşkodra için alınan karar, İşkodra'nın Arnavutluk topraklarında kalması ve uluslararası yönetim tarafından yönetilmesi şeklinde olmuştur. 14.05.1913 tarihinde İşkodra'nın Uluslararası Yönetim koruması altına girmesinden dolayı, Karadağlılar ve Sırlar İşkodra topraklarından uzaklaşmak zorunda kalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, 27.06.1915 tarihinde Karadağlılar İşkodra'yı işgal etmişlerdir. Ancak 22.01.1916 tarihinde Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin gelmesiyle şehri

terk etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İşkodra yine Uluslararası Yönetim altına girmiştir. 11.03.1920 tarihinde Arnavutluk Devletine dâhil olmuştur.

1922 yılında, 1897 yılından beri kadın okulu olarak kullanılan alan üzerinde Stigmatin Kardeşler Normal Okulu açılmıştır. 1924-25 yıllarında Buşatlı Kara Mahmut Paşa Medresesi üzerinde yeni medrese açılmıştır (Duka, 1997, s. 92).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İşkodra ekonomi ve sanayi alanında hızlı bir gelişme yaşamıştır. Tekstil ve çimento fabrikası açılmıştır. Nüfus sayısı düşüş ve artışlarla beraber 20.000 ile 30.000 arasında oynamıştır (Axhemi, 2008, s. 65). 1930'lu yıllarda İşkodra'da komünizm fikri yayılmıştır ve bu görüşü savunanların sayısı hızla artmıştır.

İşkodra, o dönemlerde de ekonomik ve siyasi gelişmelerle birlikte farklı kültürlere sahip, zengin bir spor hayatı ile diğer şehirlere göre çok enteresan bir şehir olma özelliği sergilemiştir. Sadece Korça şehri, ekonomik, ticari, kültürel, felsefi, edebi değerleri açısından İşkodra'nın kardeşi gibi olmuştur. 1930'lu yıllarda İşkodra, siyasi ve kültürel gelişmelerin merkezi olmuştur. 1945 yılından başlayarak İşkodra üzerinde komünist bir baskı uygulanarak kültürel, edebi, sanatsal, ekonomik, entelektüel değerlerini yavaş yavaş kaybetmesine sebep olunmuştur.

İşkodra halkı ve kurumları şehri korumaya çalışmakta olup İşkodra 2000 yıldır yaptığı gibi gerçekte nasıl bir şehir olduğunu göstermeye hazırdır. İşkodra, dinler arası bir kardeşlik ve harmoni ile yaşayan 120.000 kişilik nüfusa sahiptir (Axhemi, 2008, s. 65).

Dini birliktelik ve tolerans ile yaşandığını kanıtlayan birkaç gerçek vardır. Farklı dinden olan kişiler arasında evlilikler gerçekleştirilmiştir. Üç dinin de ortak bayramları vardır. Her dini bayram (Ramazan-Kurban Bayramı, Paskalya, Noel) gibi herkes için sevindirici sebeplerdir. Din ayırımı yapılmaksızın herkes birbirini kutlamakta ve ziyaretler

gerçekleştirmektedir. Ramazan ayında, Hıristiyan tüccarlar Müslümanların yanında saygısızlık olmaması için çarşıda yemez ve içmezler. Yeni camii ve kiliselerin açılışlarına Müslüman Hıristiyan herkes katılmıştır. Katedral ve Kurşunlu Camii'nin açılışında (16 Kasım 1990) tüm şehir katılım göstermiştir.

Günümüzde İşkodra'nın İdari Yapısı

İşkodra İli, 5 ilçe merkezi (İşkodra şehri, Malesia e Madhe ilçesi, Puke ilçesi, Vau i Dejes İlçesi, Fushe Arrez İlçesi) ve 21 belediye belde, 271 köy yerleşmesinden oluşmaktadır. Aşağıda İşkodra İline bağlı belediye beldelerin adları ve bağlı köylerin yer aldığı haritaları bulunmaktadır.

İşkodra Belediyesi 872,71 km²'lik alanda yaşayan 135.612 kişi (İşkodra şehrinin 11 belediye ile yönetilen beldesi, 92 adet köy)'den oluşmaktadır.

Şekil 3. İşkodra Merkez Belediyesi (872,71 km²)

Malesia e Madhe Belediyesi 951,01 km²lik alandadır ve nüfusu 30.823 (6 belediye ile yönetilen belde, 56 adet köy) tür. Bu belediye içerisinde Gruemirë idari birimi, Kastrat idari birimi, Kelmend idari birimi, Kopluk idari birimi, Shkrel idari birimi yer alır.

Puke Belediyesi 505,53 km²lik alanda, nüfusu 11.069 (5 belediye ile yönetilen belde, 41 adet köy)'dur. Bu belediye içerisinde Gjegan idari birimi, Puke idari birimi, Qelëz idari birimi, Qerret idari birimi, Rrape idari birimi yer alır.

Fushe-Arrez Belediyesi'nin yüzölçümü 540,42 km², nüfusu 7,405 (5 belediye ile yönetilen belde, 35 adet köy)'tir. Bu belediye içerisinde Blerim idari birimi, Fierzë idari birimi, Puke idari birimi, Fushë-Arrez idari birimi, Iballe idari birimi, Qafë-Mali idari birimi yer alır.

Vau i Dejes Belediyesi'nin yüzölçümü 499,09 km², nüfusu 30.438 (Vau i Dejes merkezinin 6 belediye ile yönetilen belde, 47 adet köy)'dir. Bu belediye içerisinde Bushat idari birimi, Hajmel idari birimi, Shllak idari birimi, Temal idari birimi, Vau i Dejes idari birimi, Vig-Mnelë idari birimi yer alır.

İşkodra'nın Coğrafi Yapısı

İşkodra deniz seviyesinden 13 m yükseklikte yer alıp yerel dilde Shkodër olarak bilinen 873 km²lik alanı kaplayan bölgesini oluşturur. 2011 yılı ortalama nüfusu 215.347'dir. Nüfus yoğunluğu 155'tir. Telefon kodu: (0)22, posta kodu: 4001-4007'dir. Elverişli coğrafi konumu ve onu geçmişte Doğu ile Batı Avrupa'yı bağlayan önemli ticaret yollarının merkezine yerleştirmiş olması; şehre ekonomik, sosyal ve kültürel gelişim açısından önemli bir ayrıcalık kazandırmıştır.

İşkodra İli, kuzeyde Karadağ, doğuda Bajram Curri İli, güneyde Lezha İli ve batıda Adriyatik Denizi ile sınırlanmaktadır. İşkodra il nüfusunun % 77'si (166.050 kişi) İşkodra çevresinde, % 36'sı da İşkodra şehrinde yaşamaktadır. İşkodra bölgesinin toplam alanı 3,562

km²'dir. Aritmetik nüfusun yoğunluğu, ülke genelinde kilometre kareye 97.4 kişi iken, İşkodra'da 147 kişidir (Hoti, 1996, s. 12). İşkodra şehrinin yerleşme alanınının 1150 hektarı ovalık, 350 hektarı engebeldir.

Şehirde üç dış mahalle bulunmaktadır. Güneyde Bahçalık, batıda Shiroka ve Zogaj bulunur ki bunlar toplamda 180 hektardır (Hoti ve Rakaj, 199, s. 34). Doğu ve güneyde İşkodra'nın yerleşimi engebeldir. Bu yörede yüksekliği 110 metreyi aşan Rrenc Tepeleri, güneyde Tepe Tepeleri ile çevrilmektedir. İşkodra'nın kuzeybatısında Arnavutluk Alp'lerinin başladığı tepeler yer almaktadır. Yaklaşık 30 km güneydoğusunda Velipoja Plajı ile Adriyatik sahili bulunmaktadır.

Doğa, İşkodra kentine çok fazla cömertlik göstermiş ve Shala Vadisi, Kiri Nehri, Perroi i Thate Nehri ve benzeri gibi harika yerleri oluşturmuştur. Bölgede Drin, Buna, Kiri, Shala Nehirleri, İşkodra Gölü gibi bol miktarda hidrografik kaynak bulunmaktadır. İşkodra Gölü flora ve fauna ile zengin bir göldür. Burada yaklaşık 50 balık türü vardır. Şehre çok yakın olan göl, balık avcılığı, yürüyüş sporları, piknik ve rekreasyon açısından her İşkodralının gideceği ilk tercihidir. İşkodra şehri büyüleyici bir fauna ve flora ile, yaklaşık 1.300 bitki türü ve 3.500 ila 4.000 hayvan türü bulunan muhteşem bir şehirdir (Ziu, 2002, s. 13). Bu şehir, doğanın bereketli alanlarını, su dolu nehirlerini, güzel gölü ve yeşil tepelerini barındıran nadir yerlerden biridir.

Ekonomik Yapı

Ekonomik ve siyasi hayattaki olaylar, şehirlerin gelişimi üzerinde çok etkili olmaktadır. Şehirlerin alan ve nüfus büyümelerinin yanında, çevresi ile kurulan ekonomik ve sosyal ilişkiler bu olaylarla doğrudan bağlantılıdır. Çünkü bir toplumun yaşam organizasyonunu yansıtmaktadır.

Ekonomik Gelişmede Değişiklikler

İşkodra şehrinin ekonomide tarihsel gelişimini üç döneme ayırmak mümkündür:

- 1) Bağımsızlıktan komünist sisteme geçilen 1912-1945 dönemi,
- 2) Ülkenin kominizim ile yönetildiği 1945-1990 dönemi,
- 3) 1990 sonrası serbest piyasa ekonomisinin uygulandığı ve günümüzü de kapsayan dönem.

1912-1945 Yıllarındaki Ekonomik Özellikler

Bağımsızlığın ilan edilmesine kadar İşkodra, tüm Arnavut topraklarının ana ekonomik merkezidir. Bağımsızlıktan sonra önemli bir ekonomi ve ticaret merkezi olmasına rağmen İşkodra artık eski değerini taşımamaktadır. Feodal sistemden kapitalist sisteme geçiş sürecinde olan bir şehri temsil etmektedir.

1912-1913 yıllarında savaşlar ve politik olaylar İşkodra ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Karadağ kuşatması, yedi ay boyunca şehrin dış çevreleriyle olan ticaret ilişkilerinin kesilmesine sebep olmuştur. Tüccar ve sanatkârlar, Karadağlı işgalciler tarafından büyük ölçüde sindirilmiş ve işlerinin yapılmasına engel olunmuş, böylece şehir ekonomisi çökme noktasına gelmiştir. Bazılarının servetlerine el konulmuş, bazıları şehri terke zorlanmış, bazıları da kaçmışlardır (Duka, 1997, s. 45).

XX. yüzyıl başlarında İşkodra Çarşısı'nda 3000 civarında işyeri ve dükkân varken, işgal yıllarında bu sayı 1200'e inmiştir. Avusturya-Macaristan istila zamanında (1916) şehrin ekonomik durumu çok daha kötüleşmiştir.

1924-1939 yılları arasında İşkodra'da az da olsa sanayide bazı gelişmeler yaşanmıştır. Küçük fabrika ve atölyeler açılmıştır. 1904 yılında açılmış olan fabrikasının modernize çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Üretime motor gücünün katılması, üretimi ve istihdamı

arttırmıştır. 1921 yılında içki fabrikası, un fabrikası açılarak yeni istihdam alanları yaratılmıştır. 1924 yılında İşkodra'daki "Taraboshi" sigara fabrikası, yeni makine ve cihazlarla donatılarak piyasaya daha çok ürün sunmuştur.

1926 yılında Arnavutluk'un ilk çimento fabrikası İşkodra'da kurulmuştur. Biri "Hoxha" şirketine, diğeri ise "Muzhan" ailesine ait olmak üzere 2 tane kumaş işleme fabrikası, değirmeni, 2 marangoz atölyesi, "Poga" şirketine ait sabun fabrikası vb. fabrikalar açılmıştır. 1928 yılında fabrika sayısı 43 iken 1938 yılında 70 olmuştur (Duka, 1997, s. 23).

1944 yılında İşkodra'da, sigara, sabun, un, makarna, çimento vs. üretimi için toplam 96 fabrika işlev görmektedir. İşkodra'da halı, deri vs. gibi geleneksel zanaat ürünlerin de önemi büyüktür. Gıda endüstrisinde genel olarak balık işleme, zeytinyağı çıkarılması, et kurutulması gibi işlemler yapılmaktadır (Kopliku, 2013, s. 55-56).

İlkel metotlarla çalışılmasına rağmen İşkodra, İtalya ve Fransa gibi yakın ülkelere ihracatın başında gelmektedir. İhracatın ana faaliyetlerinden biri deri ve kürk işleme ile bunların ihracat edilmesidir. Aynı zamanda ipek yetiştirilmesi de ekonomide önemli bir yer tutmuştur. İpek, İşkodra'dan Milano, Venedik ve Cremona'ya gönderilmektedir. Bu ipek, İtalya'da meşhur olmuş ve "Seta Scutarina" (İşkodra İpeği) adı ile bilinmeye başlamıştır (Kopliku, 2013:, s. 55-56).

1945-1990 Döneminde Ekonomik Gelişim

Planlı ekonomi modelinin uygulandığı bu dönemde hızlı sanayileşme gerçekleşmiştir. Sanayileşme, hizmet sektörünün de gelişmesini beraberinde getirmiştir. 1945-1990 yıllarındaki komünist sistem toplumun yaşam tarzında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Planlı ekonominin uygulandığı bu yıllarda bireysel yatırımların yerine devlet yatırımları ön plana çıkmıştır. Bu sistemde ülkenin ekonomik gelişim politikaları:

- Her sektörde kamulaştırma,
- Merkezileşme üzerinde ısrar,
- Öz yalıtım üzerinde ısrar,
- Belirlenmiş gelişim stratejisi üniktir, gibi kriterlere dayanmaktadır (Gjoni, 2014, s. 77).

1945-1990 döneminde İşkodra, ülkenin en önemli endüstriyel merkezlerinden biri olmuştur. 1950-1970 yılları arasında Arnavutluk tarıma dayalı endüstriyel gelişmenin yaşandığı bir ülkeye dönüşmüştür. Arnavutluk'un endüstriyel peyzajı diğer Doğu Avrupa ülkelerinde de olduğu gibi iç pazara yönelik üretim yapan fabrikalardan oluşmaktadır. 1970'li yılların ortasına kadar ekonominin sanayileşmesiyle çok dallı bir endüstriyel ekonomi kurularak kişi başına düşen gelir miktarı çoğalmıştır (Gjoni, 2014, s. 78).

1961-1965 yılları arasındaki beş yıllık üçüncü planı sonucunda Arnavutluk genelinde 210 proje bitirilmiştir. İşkodra'da elektrik, tel ve kablo fabrikası kurulmuştur. Vau-Dejes ve Koman HES'lerinden elektrik endüstrisi, tütün fabrikası, odun işleme ve kâğıt fabrikası, kumaş fabrikası, sabun, salça, yağ ve tekstil fabrikası, deri işleme ve ayakkabı fabrikası vb. gibi fabrikalarda üretim yoğunlaşmıştır.

Gjoni'ye göre, bu dönemde ekonomik alandaki gelişmeleri gösteren istatistik veriler gerçeği yansıtmamakta; Arnavutluk devletinin ve özellikle İşkodra bölgesel gelişime stratejileri daha çok sahte bürokratik verilere dayanmıştır (Gjoni, 2014, s. 78).

İşkodra Ovası, Arnavutluk'un en önemli ovalarındandır ve ülke tarımında ve tarıma dayalı ekonomisinin gelişmesinde büyük rolü vardır. Tarımda, 14 tane birleşik kooperatifler, 3 tane yüksek tip kooperatifi, 3 tane tarım şirketi ve 2 tane bilimsel araştırma enstitüsü (hayvanat teknik istasyonu ve pirinç-mısır enstitüsü) ile tarımcılık ve endüstriyel üretimin

%31,7'sini tutmuştur. Arnavutluk'taki komünizm döneminde tarlalar devlete aittir. Halk kooperatif şeklinde çalıştırılmıştır. Köylerdeki halk devlete üye olup işe başlayabilmektedir.

1980'li yılların başında bütün komünist ülkelerde olduğu gibi Arnavutluk'ta da sistem tıkanmaya başlamış, ülkede ekonomik krizler dönemine girilmiştir. Bu olumsuz gelişmeler İşkodra ve çevresinde de etkisini göstermiş ve yöre ekonomisinde sürekli düşüş yaşanmıştır. Komünist sistemin devrilmesine sebep olacak ekonomik krizin işaretleri görülmeye başlamıştır (Kopliku, 2013, s. 58).

1990 Yılından Sonra İşkodra'nın Ekonomik Kalkınması

Totaliter sistemin sona ermesiyle Arnavutluk ekonomisi, planlı merkezi ekonomiden serbest piyasa ekonomisine dönüşmeye başlamıştır. Bu geçiş süreci İşkodra halkı için zor ve yavaş olmuştur. Uzun yıllar alışılmış olan yaşam tarzından vazgeçmek, yeni ekonomik modele uyum sağlamak İşkodralılar için hiç kolay olmamıştır.

İşkodra bölgesi ekonomisi, ağır ekonomik kriz koşullarında yeni bir aşamaya girmiştir. Bu krizin merkezinde, var olan strüktürlerin bozulması, ekonominin normal işlemesi gereken kurallarının henüz yerleşmemiş olması ve devlet kurumlarının karlılığın düşmesi vardır.

1990'lı yılların başında tüm ekonomi sektörlerinde eylem yapan ekonomik birimler zor durumdadır. 1991-1992 yıllarında başlayan ekonomik reformun özellikleri şöyledir:

- Devlet sektörünün, hizmet sektörü, ticaret, zanaat, küçük şirketler ve ulaşım sektörlerinin özelleştirilmesi,
- Tarım arazilerinin özelleştirilmesi,
- Malların hareketinde kontrolün kaldırılarak ticaret serbestliği, piyasa ve fiyat serbestliği,
- Dış ticaret ile sınırların kaldırılması vs.

Ekonominin özelleşmesinin ilk yıllarında birçok özel işletme doğmuştur ancak bu işletmeler rekabete dayanıklı olmadıklarından ya kapanmış ya da iflas etmişlerdir. Bu dönemin ana faaliyetleri arasında tekstil, gıda üretimi, et işleme ve entegre tesisleri, bira başta olmak üzere alkollü içecek endüstrisi, şeker, bisküvi, salça işleme fabrikaları gelmektedir.

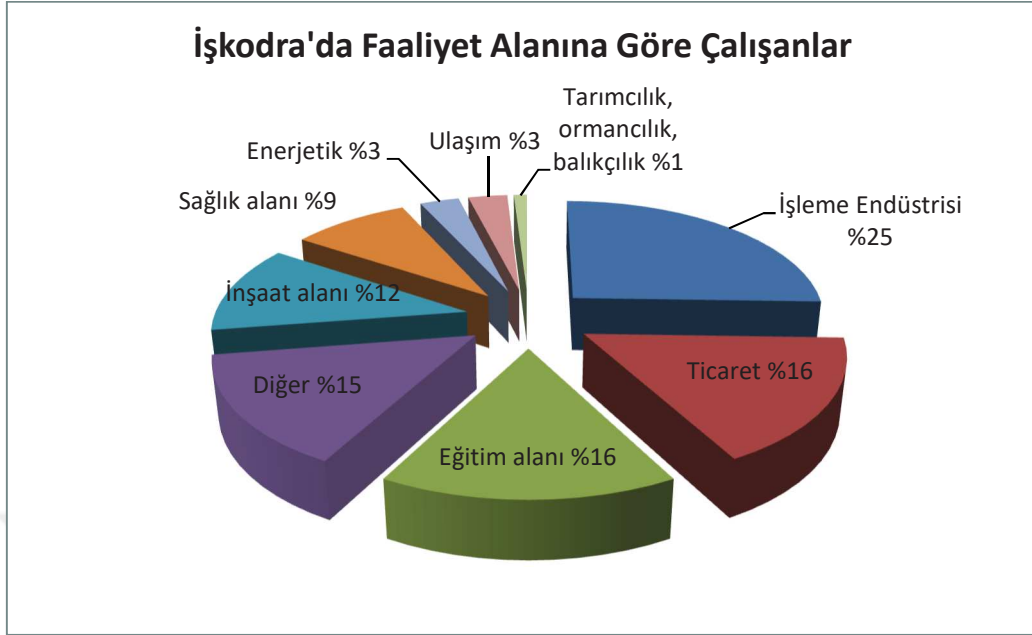
Yeni ekonomik sisteme geçişin ilk yıllarında toplum gelecek umuduyla olumsuzluklara göğüs germiş ve sabretmiştir. Fakat 1997 yılında ekonomik şartlar çok olumsuzlaşmış ve ekonomideki olumsuz gidiş dayanılmaz hale gelmiştir. 1997 yılında meydana gelen ayaklanmalar ve gösteriler ülke geneline yayılmıştır. Birçok yerli ve yabancı yatırımcıların faaliyetlerini kısmen veya tamamen yarıda kesmelerine sebep olmuştur.

İşsizlik oranı, 1998 yılında en yüksek değerlere çıkmıştır. Düşüş ve artışları ile birlikte bu ekonomik durum İşkodra halkını göç etmek zorunda bırakmıştır. Arnavutluk'ta politik geçiş ekonomik geçişten daha hızlı yaşanmıştır. Ekonomik geçiş, serbest piyasa ekonomisi kurumlarının bir önceki düzenden hiçbir şey örnek almadıklarından dolayı uzamıştır. İşkodra ekonomisinin piyasa ekonomisine girmesine rağmen, son yılların çabası ticaretin sağlaştırılmasıdır. Ticaret, antik çağlardan beri İşkodra ekonomisinin en sabit şubesidir. İşkodra'da bu ekonomik geçişten dolayı ekonominin birçok dalı özelleştirilmiştir. Günümüzde de özel sektörde çalışanların % 40-% 60 oranındayken, kamu sektöründe çalışanlar ise % 39.6 oranındadır (Gjoni, 2014, s. 79).

İşkodra'nın ekonomisinin genel bir analizi yapıldığında, tarihsel koşullara da bağlı olarak farklı gelişme evreleri gösterdiği görülmüştür. Bağımsızlık sonrasında, Arnavutluk'un komşularıyla ticari ve siyasi ilişkilerin kopmasıyla İşkodra ekonomisi krize girmiş; bölgede büyük yoksulluk yaşanmıştır.

1924-1939 yıllarında gıda, tekstil ve çimento fabrikaları açılarak sanayinin gelişmesi sağlamıştır. Komünizm rejimiyle birlikte devlet tarafından planlanmış ekonomi sistemine

geçilmiştir. Özel mülkiyet yasaklanmış ve şehirleşme hareketi ile devam eden devlet

Şekil 4. İşkodra Bölgesinde Çalışanların İş Kollarına Dağılımı (İşkodra Belediyesi İstatistik Müdürlüğü)

sanayileşmesi gerçekleşmiştir. İşkodra'nın sanayi bölgesi kurulmuştur. Komünizmin düşmesi ile birlikte tekrar piyasa ekonomisi ve özel mülkiyete geçilmiştir. Bu durumda, Arnavut toplumu bir ekonomik geçiş ve dolayısıyla ekonomik artış, nüfus artışı ve büyük bir şehirleşme yaşamıştır (Duka, 2007, s. 84).

Bugün İşkodra'da halen faaliyetlerini devam ettiren devlet şirketleri şunlardır: "SESA Elektrik Şirketi", Arnavutluk'un kuzey bölgesinde, İşkodra'da merkezi olarak elektrik hususunda üretimde ve dağıtmada rol oynamaktadır. "Mısır Enstitüsü", İşkodra bölgesinde her türlü tarım ürününün yaygınlaştırılması, çiftçilerin makine ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması, tohumların kalitesinin yükseltilmesi amacıyla kurulmuştur. Mısır Enstitüsü komünizm zamanından beri bugüne kadar aktif halde üretime devam etmektedir. "Vau-Dejes Hidroelektriği", Arnavutluk'un en büyük hidroelektrik santrali olarak kabul edilmektedir.

İşkodra'da özel sektör ve devlet ortaklığı ile faaliyet gösteren şirketler de bulunmaktadır. “Kentsel Yolcu Taşıma Parkı ve Şehir Temizleme Şirketi” gibi şirketlerin % 80'i özeldir. Şirketler İşkodra Belediyesi bünyesinde bulunup hizmet vermektedir.

1990 yılında politik sistemin değişmesinden sonra, İşkodralı sermayedarlar ve tüccarlar, şehrin ekonomisinde ve yeni yatırımlarda önemli bir işlev görmeye başlamışlardır. Bu iş adamları yatırımlarında işbirliği yapmak ve merkezi hükümette etkili olabilmek için dernek, ticaret odası, sanayi odası gibi sivil toplum kuruluşlarında organize olmaya çalışmışlardır.

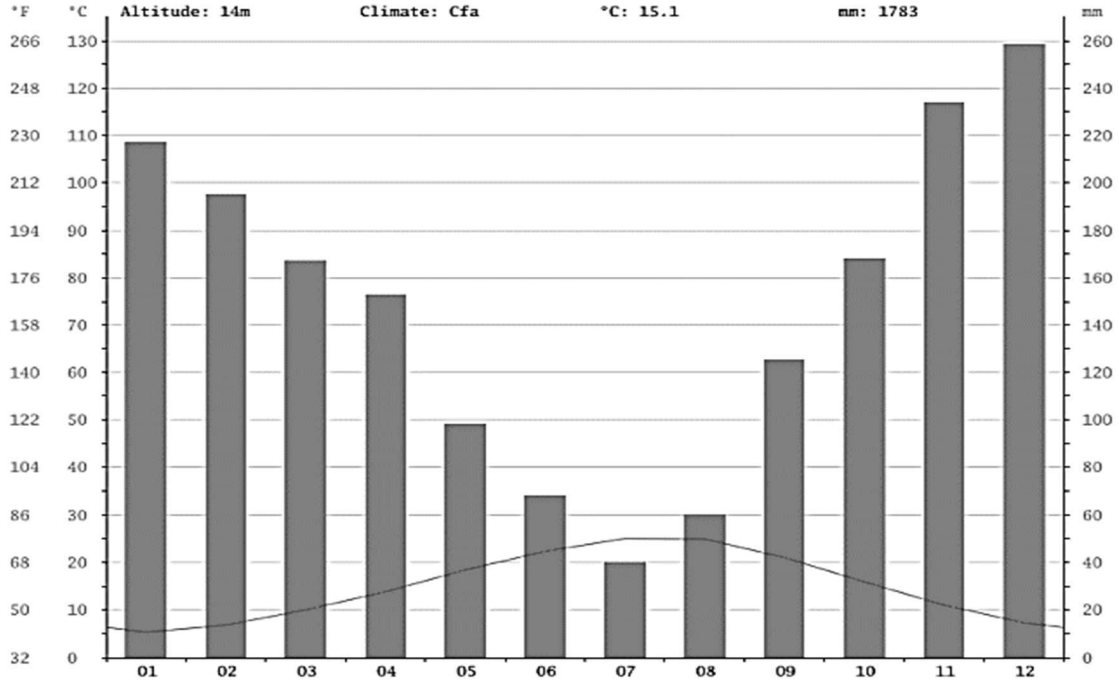
Demokratik süreçlerin ve piyasa ekonomisinin gelişimi, 1 Ocak 1992'de demokratik süreçlerin ve piyasa ekonomisinin gelişimi için Ticaret Ve Sanayi Odası kurulmasıyla başlamıştır. TSO yani Ticaret Odası başkan, başkan yardımcısı, muhasebeci ve 2 şube üyesi olmak üzere 6 üyeden oluşur. Bu sivil toplum kuruluşları ürettikleri ürünlerini tanıtabilmek, diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirebilmek, teknolojik gelişmeleri takip edebilmek amacıyla ülke dışında ve içinde çok sayıda festival, sergi, fuar gibi etkinliklere katılmaktadır.

İklim

İşkodra'da Adriyatik Denizi'ne yakın olması nedeniyle Akdeniz iklimi görülmektedir. İşkodra Gölü de iklim üzerinde yumuşatıcı etkiye sahiptir. İşkodra şehrinin ortalama yıllık sıcaklığı 15.3°C'dir. Ocak ayında ortalama sıcaklık 4,7 °C iken, temmuz ayında 26,0 °C'ye çıkmaktadır. Yılın büyük kısmında şehirde hava güneşli ve açıktır. Yılda yaklaşık 2600 saat güneşlidir.

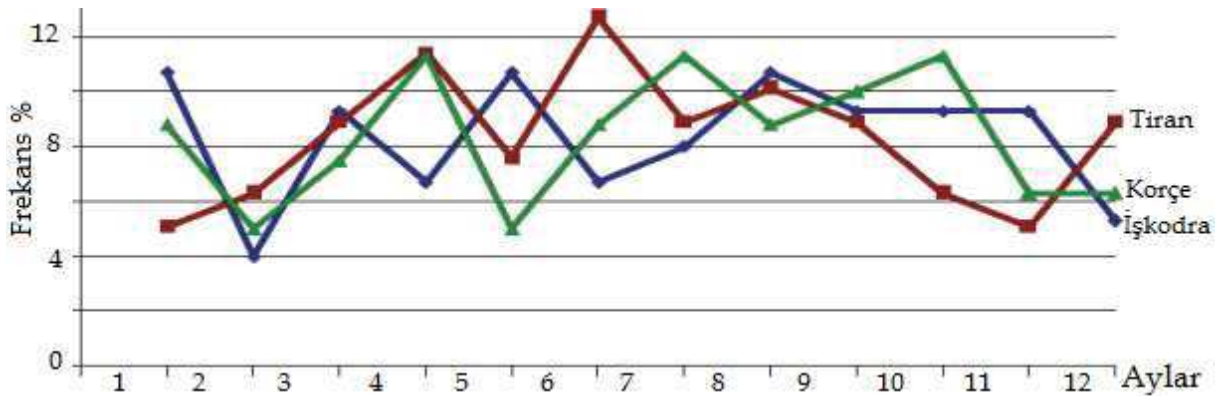
Yağış ortalaması 1700 mm'dir ve maksimum miktar yılda 2500 mm'dir. Nem % 66 miktarındadır. Rüzgâr hızı 25 ila 45 m/s arasında değişir ve kuzeydoğudan güney yönüne doğru esmektedir. Arnavutluk genelinde ortalama yıllık yağış miktarı yaklaşık 1,485 mm'dir.

İşkodra'nın en yağışlı dönemi Aralık ayıdır ve bu miktar 258 mm'dir. En kurak ay ise 40 mm yağışla Temmuz ayıdır.

Şekil 5. İşkodra'nın Sıcaklık Ve Yağış Değerleri
(<https://tr.climate-data.org/avrupa/arnavutluk/iskodra/iskodra-3429/>)

Kuraklık sınıflandırmasında orta, sert ve aşırı kuraklığın miktarının yıllık bir seyri olmadığını görülür (SPI $1 < -1$). Somut olarak, İşkodra şehrinde 1 aylık olarak Ocak'ta % 10,7 olan değer Ağustos'ta da aynıdır.

Şekil 6. İşkodra'nın Komşu İller ile Kuraklık Değişkenliğinin Karşılaştırması (Merkoci ve diğ. 2013:165)

Fitocoğrafya

İşkodra bölgesi ormanlar açısından zengindir. Bu bölge odunsu ve otsu doğal bitkilerle doludur. İşkodra sokakları ve caddeleri süs bitkileri ile donatılmıştır. Süs bitkilerinin ağaçsı olanlarının yanında çiçek türlerinin de çeşitliliği sadece İşkodra konutlarının bahçelerinde değil şehrin parklarında da görülmektedir.

İşkodra İlinin toplam yüzölçümü 356.200 hektar olup bitkilerin genel dağılımı şu şekildedir:

Tablo 1

İşkodra'da Arazi Kullanımı (2017)

Toplam Arazi	Meyve alanları	Zeytinlikler	Üzüm bağları	Orman	Otlak ve çayırlar	Toplam Ha
50.625	485	650	570	237.671	26.199	356.200
% 14,2	%0,15	%0,18	%0,16	%66,7	%7,4	%100

(İşkodra İl Tarım Müdürlüğü 2017)

Yükseltinin az olduğu yerlerde maki türü çalı, meşe gibi bitkiler bulunur. Yüksek bantta, meşe, çam, alaçam, kayın, gürgen ağaçlarına rastlanır. Ayrıca çınar, rizom, caliboba, salgam, siyah kavak ağacı, defne, nar, beyaz söğüt, çam ve selvi türleri yaygındır. Kanada kavağı yol kenar bitkisi olarak kullanılmaktadır. Isırgan otu, çalılık, bukalemun, leylak, yonca, yabancı otlar, tarla yoncası, nane, papatya, labot vs. siyah kızılağaç, galeri armatürleri için mobilyalar, sepetler için kullanılır.

İşkodra Gölü ve çevresinde yetişen bitkiler ise şunlardır: su kaydırağı, saz, kamış, kulmak, düğünçiçeği, beyaz kavak, beyaz söğüt, mor söğüt, fraşer, alıç, böğürtlen.

İşkodra tıbbi aromatik bitki türleri açısından oldukça zenginlik gösterir. Bunlar, bölgenin sakinleri için ekonomik bir miras oluşturmaktadır. Karaçam çok yaygındır. 600-1600 m yüksekliğinde çıplak kalmış yerlerin yeniden ormanlaşması için kaliteli bir cinstir.

Manolya, parkların süsü olarak yetiştirilmektedir. Yaprakları hipertansiyon hastalık durumlarında kullanılmaktadır. Defne aromatik bir bitkidir. Yaprakları faydalı hücreler içermektedir. Kestane meyveleri yemek olarak, yaprakları ise öksürmenin sakinleştiricisi olarak kullanılır. Zeytin, İşkodra bölgesinde çok yetiştirilir. Yasemin çiçeği parfüm üreticileri tarafından koku elde etmede kullanılır.

İşkodra avlularında papatya, gülhatmi, nane, kiraz kuyrukları, kabak çekirdekleri, babanik yaprakları, mısır çiçekleri gibi bitkiler yetişmektedir. Gül yaprakları farklı şuruplar hazırlamak için, erbaroz yaprakları ise kokulandırıcı olarak kullanılmıştır. Avlularda bin bitkisi de yer almaktadır. Bu bitkinin çiçekleri ve yaprakları öksürüğü geçirmek için kullanılmaktadır. Duvarlarda, çay bitkisi olarak kullanılan eğreltiotu bulunmaktadır.

İşkodra'da ormanlık alanlar büyük bir alanı kaplamaktadır. Son yıllarda ormanlar çok hasar görmüştür. En çok hasar gören Cukal, Vilza, Mnele ve Shosh bölgeleridir. Farklı dernekler ile işbirliği sayesinde Tepe ve Taraboş gibi bölgeleri içeren İşkodra şehrinin çevresi yeniden ormanlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu yeşil kuşağın "Rozafa" kalesinin, Renc ve Taraboş bölgelerinde tamamlanması gerekmektedir.

Tarla bitkileri için ayrılan tarım alanları 50.625 hektardır. İl Tarım Müdürlüğünün 2017 yılı verilerine göre tarla bitkileri içinde 11.064 hektar mısır, 10.301 hektar buğday, fasulye 2.962 hektar, sebze 5.230 hektar, patates 2.007 hektar, soğan 3.142, tütün 438 hektar, taze yem 15.481 hektar olarak gerçekleşmiştir.

Meyve arazileri ise, kiraz, ayva, armut, elma, erik, Trabzon hurması gibi çeşitli meyve ağaçlarından oluşup 485 hektarlık alanı kaplamaktadır. Zeytinlikler 650 hektar, üzüm bağları 570 hektar alan kaplamaktadır. Ormanlar ve çalılık alanlar ise 237.671 hektardır. Otlak ve çayırlar 26.199 hektar alan kaplamaktadır. Ormanların bir kısmı aşırı kesim ve otlatma faaliyetleri sonucu orman vasfını kaybetmiştir.

Zoocoğrafya

İşkodra bölgesinin florası zengin olduğundan çeşitli faunası da bulunmaktadır. İşkodra bölgesinde ortamlara göre: denizanası, ahtapot, balık çeşitleri, deniz kaplumbağası, salyangoz, kaplumbağalar, kurt, tilki, gaga, yaban domuzu, güderi, karabatak, alıç, şahin, boynuzları, ördek, cüce, yabani güvercin, koza, baykuş, yulaf, kurt, solucan gibi canlılar yaşamaktadır.

İşkodra Tarım İl Müdürlüğü'nün 2018 yılı verilerine göre İşkodra ilinde bulunan hayvan sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2

İşkodra'da hayvan varlığı (2018)

Büyükbaş		Küçükbaş		Kümes hayvanları		Domuz	Bal arısı (kovan)
İnek	Dana	Koyun	Keçi	Tavuk	Ördek		
41.136	16.862	54.136	15.625	316.612	213.418	49.711	17.900
TOPLAM 57.998		69.761		520.030		49.711	17900

(İşkodra İli Tarım Müdürlüğü, 2018)

İşkodra İl Tarım Müdürlüğü verilerine göre il genelinde toplam 57.998 büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Büyükbaş hayvanların 41.136'sını dişiler, 16.862'sini de dana veya tosun olarak adlandırılan erkek büyükbaşlar oluşturmaktadır. İşkodra çevresinde sulak alanların varlığı sebebiyle manda yetiştirilmesine elverişli ortamlar olmasına rağmen manda hiç bulunmamaktadır. Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği genelde "ahır hayvancılığı" diyebileceğimiz yöntemle yapılır. Çok sayıda hayvanın beslendiği "besi hayvancılığı" tarzında üretim yoktur.

İl genelinde Küçükbaş hayvanların toplamı 69.761'dir. Bunlardan 54.136'sı koyun, 15.625'i keçidir. Küçükbaş hayvanların yetiştirilmesi genelde "aile işletmeleri" şeklindedir. Köylerde sürülerin ortalama büyüklükleri 50-100 baş arasında değişir.

Kümes hayvanları incelendiğinde 520.030 adet olduğu görülür. Bunlardan 316.612'si tavuk, 213.418 tanesi ördektir. Domuz daha çok Hristiyan köylerinde beslenmektedir. İlde toplam domuz varlığı 49.711 baştır.

Arıcılık çoğunlukla amatörce ve hobi olarak yapılmaktadır. Ticari amaçla arıcılıkla uğraşılmamaktadır. Ancak 20-50 kovanı olanlar ürettiklerini yakın çevrede pazarlamaktadır. Arıcıların işbirliği ve dayanışma amacıyla oluşturdukları bir büro, dernek, kooperatifleri bulunmamaktadır. İşkodra'da 17.900 kovan bulunmaktadır.

Elde edilen süt ve süt ürünleri biri İşkodra şehir merkezinde, diğerleri Truş ve Bushat kasabasında olmak üzere üç adet süt ürünleri işletme tesislerinde değerlendirilmektedir. Elde edilen peynir, tereyağı, kaymak gibi süt ürünlerin çoğunluğu İşkodra ve çevresinde tüketilmektedir. İşkodra merkezinde kurulu bulunan Klegen firması ürünlerini Arnavutluk çapında pazarlamaktadır. Köylerde yaşayanların bir kısmı hayvanlardan elde ettikleri sütlerini kendi evlerinde peynir ve tereyağı yaparak şehir pazarına satmaktadır.

Kümes hayvancılığı modern tesisler şeklinde yapılmamaktadır. Yakın tarihe kadar İşkodra da iki kümes tesisi varken bunlardan biri, iki yıl önce üretimini durdurmuştur. Diğer tesiste halen 2000-5000 arası tavuk yetiştirilerek üretime devam edilmektedir. Bu tablo kümes hayvancılığının köylerde, aile işletmeciliği şeklinde yapıldığını göstermektedir. Ailelerin genellikle 10-50 arası tavuğu bulunmakta, ürünlerini de yakın çevrede satarak değerlendirmektedir.

Nüfus ve Demografik Yapı

Arnavutluk'ta yaşanan siyasi ve ekonomik olaylar İşkodra nüfusu üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Yöre sulh ve huzur dönemlerinde göç almış ve nüfusu hızla artmış, savaş ve kriz dönemlerinde bölge dışına veya kentten kıra göç olmuş ve nüfusunda hızlı azalmalar meydana gelmiştir. Yıllar boyunca nüfusunda meydana gelen artışlar sonucu şehir yatay

doğrultuda hızla gelişmiş, yeni mahalleler kurulmuştur. İşkodra Şehri'nin XX. yüzyılda nüfusunda meydana gelen gelişmeleri üçe ayırmak mümkündür:

a. 1912-1944 yılları arasında İşkodra şehrinin nüfusu

b. 1945-1990 yılları arasında (Komünizm Sistemi Dönemi) İşkodra şehrinin nüfusu

c. 1990 sonrası İşkodra nüfusu

1912-1944 Yılları Arasında İşkodra Şehrinin Nüfusu:

1912 yılında Arnavutluk'un en büyük şehri ve kuzey kesiminin en önemli ekonomik, politik, kültür merkezi İşkodra'dır. Adriyatik bölgelerinin Balkan Yarımadasının iç bölgeleriyle bağlantısının merkez noktasıdır. Bu nedenle Kuzey Arnavutluk'un tüm ekonomik yolları İşkodra'dan geçmektedir.

Süveyş Kanalı'nın açılması ve Selanik-Mitrovica Demiryolunun kurulması, İşkodra'da ekonomik ve ticari faaliyetlerin zarar görmesine neden olmuştur. En büyük zarar, 1913 yılında politik sınırların konulmasıyla, Kosova ile bağlantıların kopması sonucu yaşanmıştır.

Bağımsızlık döneminde İşkodra'nın nüfusu 23.000 kişidir. Arnavutluk şehirleri, Osmanlı döneminden kalma oryantal-Balkanik özelliklerini korumaktadır. Sosyal-ekonomik hayatında Çarşı başrolde. Alçak evler ve dar sokaklar ile mahalleler çarşının içinde veya yakınlarındadır. Zanaat, İşkodra'nın ekonomik tabanını oluşturmaktadır. Çarşının merkezinde geleneksel zanaat ürünlerinin ve ticaretin değerli eşyalarını bulunduran bezisten yer almaktadır (Krymbi, 2014, s. 93).

Ülke bağımsızlığının ilk günlerinde Vlora Hükümetinin gücünün bulunduğu alan dardır. Bundan dolayı sadece Vlora, Fier, Luşnya, Tepelen ve Girokastra şehirlerini içermiştir. Ülkenin geri kalan kısmı ise Karadağlı, Sırp ve Yunan işgallerinin altında kalmıştır. İşkodra, 22 Nisan 1913 tarihinde Karadağlıların işgaline uğramıştır. İşkodra kuşatmasında,

Karadağlılar şehri bombalamanın yanı sıra gitmeden önce çarşısını yıkıp bir kısmını soymuştur (Xhafa, 2010, s. 56).

Şekil 7. Karadağlıların Bombalamasından Sonra Kent Yıkımının Görüntüsü
(<http://www.pasqyre.al/te-gjitha/pazari-i-shkodres-nga-lulezimi-ne-germadh>)

Karadağlıların çekilmesiyle, İşkodra'da başında Alman Vilhem Vidi'nin olduğu KNK (Uluslararası Kontrol Komisyonu) kurulmuştur. 1914 yılının ilk yarısında, Birinci Dünya Savaşı başlaması nedeniyle çok uzun sürmeyecek bir ekonomik canlanma görülmektedir. Bu yıllarda ülkede önceki yıllardan kalan aynı sanayi birimleri çalışmaktadır (Duka, 1997, s. 92).

İşkodra'da, 4 tane motorlu değirmen, döşeme fabrikası, 1880 yılında kurulmuş kireç alanı, "Taraboshi" sigara fabrikası, daha önce de işlev görmüş 2 tane basımevi bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve yabancı istilalarla Arnavut şehirlerinin ekonomik

hayatı sönmeye başlamıştır. İç ticaret ile paralel olarak dış ticaret de gerilemiştir. Burada İşkodra önemli rol oynamaktadır.

Avrupa tüccarları mallarını İşkodra'ya getirerek malların, İşkodra Gölü veya deniz yolları üzerinden Karadağ'a geçmesini sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve bağımsızlık zamanındaki Arnavutluk arasında pek bir fark yoktur. Burada geri kalmış sosyal-ekonomik mirasın sebebinin bağımsızlık sonrasındaki politik fırtınalar olduğunu söylemek mümkündür (Duka, 2007, s. 166).

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinde Antanta (Fransa, İngiltere ve Rusya) güçlerinin kazanmasıyla 1918 yılında İşkodra dışındaki Arnavut şehirleri İtalyan işgalleri altına girmiştir. İşkodra'ya ilk önce Sırp Birlikleri daha sonra da İtalyan Birlikleri girmiştir (Duka, 2007, s. 166).

1921-1924 yıllarında şehirlerde, yavaş ritimlerle olsa da şehirleşme açısından gelişmeler görülmüştür. Devletin yeni düzeninin ihtiyaçlarını karşılayacak sosyal, kültürel ve idari amaçlı binaların kurulması bu gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. Bu dönemde İşkodra, hastane, gümrük gibi yapılar dışında XIX. yüzyılın aynı kentsel şemasını korumuştur.

1921- 1925 yıllarında, "Rruga e Madhe", Parruca, "Yeni Dugay", "Hasan Riza" bölgelerinde yeni dükkân ve mağazalar açılmıştır. Yağmur zamanlarında kanalizasyonun eksikliği dolayısıyla Buna ve Kir nehirlerinin yataklarından çıkmalarından dolayı şehrin yolları su ile dolmaktadır. 1922 yılının Kasım ayındaki yağmurlardan şehir büyük hasar görmüştür. İşkodra Çarşısı, Parruca, "Arra e Madhe", Peraş vs. Mahalleleri Buna Nehri suları ile örtülmüştür.

Ahmet Zogu yönetiminin devam ettiği 1924 yılından 1939'a kadar özellikle gıda ve çimento fabrikaları ile sanayi alanında gelişme yaşanmıştır. İşkodra'da 1939 yılında yaklaşık

70 fabrika bulunmaktadır. Böylece bu dönemde kurumlar düzenli çalışmakta, ilerici reformlar gerçekleştirilmekte, hasar görmüş binaların yenilenmesi sağlanmakta, yabancı mühendisler tarafından yapısal değişiklikler yapılmaktadır.

7 Nisan 1939'dan 1943 yılına kadar Arnavutluk, İtalya'nın faşist ordularının işgali altındadır. Ardından 1944 yılının Kasım ayına kadar Alman orduları tarafından işgal edilmiştir.

Şekil 8. 1940'lı Yıllarda İşkodra (Fototeka Marubi Müzesinden)

Bağımsızlığın ilanı, şehrin nüfusunun artış hızını etkileyen zor ekonomik, politik ve sosyal koşullarda gerçekleşmiştir. Coğrafyacı Albert Kahn'e göre, 1913 yılında İşkodra İlinin toplam nüfusu 40.000 kişi civarındadır ve bunlardan 26.000'i Müslüman, 14.000'i ise Katolik'tir. Arnavutluk'ta Avusturya-Macar'lar tarafından yapılan nüfus kaydına göre, 20.000 kişinin üstünde nüfusu olan sadece iki şehir vardır. Bu şehirler 23.000 kişinin yaşadığı İşkodra ve 22.000 kişilik nüfusu ile Korça şehirleridir (Duka, 1997, s. 112).

XX. yüzyılın başlarında 40.000-45.000 dolaylarında olan İşkodra nüfusu yaşanan savaşlar ve işgallerden dolayı yarı yarıya azalmıştır. II. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla Karadağlıların şehri işgal etmeleri ve 1913 yılında Avusturya-Macarların yöreye gelmeleri ile yaşanan karışıklıklar, bölge dışına büyük göçlere yol açmış; özellikle Müslüman nüfusun azalması sonucunu doğurmuştur.

Tablo 3

1910-1945 yılları arasında İşkodra Kentinin Nüfusu

	1910	1923	1930	1938	1945
İşkodra	23099	23784	29209	35293	34335

(Kopliku, 2013)

1920 yılında Karadağlıların, Avusturya-Macaristan ve Sırp-Hırvat-Sloven devletinin istilaları halkı göç etmek zorunda bırakmıştır. 1920'den sonra savaşlar ve işgaller sona ermiş ve İşkodra nispeten siyasi ve ekonomik istikrara kavuşmuştur. Bu gelişmeler şehrin nüfusunun artmasına yol açmıştır (Gjoni, 2014, s. 57-58).

İstatistiklere bakıldığında 1923-1940 yılları arasında İşkodra nüfusunun düzenli arttığı görülmektedir. Tarım ve hayvancılık üretiminin düşmesi ve ekonomik kriz dolayısıyla yakın çevrelerden şehre (kırdan kente) gelen halk, nüfusun artma sebeplerden biridir. 1920'li yılların başlarında 23.784 kişi olan toplam nüfus, 1945 yılında 34.335'e yükselmiştir. 1923'ten 1930'a 5.425 kişi, 1930'dan 1938'e 6.084 kişilik mutlak nüfus artışı yaşanan şehirde; 1938'den 1945'e kadar artışın azaldığını görüyoruz. Bunda etkili faktörün II. Dünya Savaşı'nın yarattığı karamsar ve olumsuz atmosferin olduğu düşünülmektedir (Kopliku, 2013, s. 63).

Kopliku'nun 1913 yılında yaptığı çalışmaya göre, 1920'li yıllarda İşkodra şehrinin nüfusunun sosyolojik ve dini inançlara göre dağılımı şöyledir: 1923 yılında şehrin toplam

nüfusu yaklaşık 4.900 hane ve 23.784 kişidir. Bu yılda ortalama hane büyüklüğü 4,8 kişiden oluşmaktadır. Bütün baskı ve Balkan Harpleri ile I. Dünya Savaşı yıllarındaki büyük göç olaylarına rağmen şehir nüfusunun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır.

Tablo 4

1923 Yılında İşkodra Şehrinin Nüfusu

Şehir	Ev	1923 Yılında Nüfus			Toplam
		Müslüman	Ortodoks	Katolik	
İşkodra	4.900	15.823	719	7.242	23.784

(Kopliku, 2013)

İlgili yılda Müslümanlar 15.823 kişi ile nüfusun %67'sini oluşturmaktadır. Toplam nüfusun 7.242 kişisini %30 ile Katolikler, 719 kişi ile %3'ünü Ortodokslar meydana getirmektedir.

Şekil 9. 1923 İşkodra Şehrinin Dinlere Göre Nüfus (Kopliku, 2013: 63)

1945-1990 Yılları Arasında (Komünizm Sistemi Dönemi) İşkodra Şehrinin Nüfusu:

1945 yılından sonra uygulanan planlı ekonomi (komünizm) politikalarının sonucu olarak nüfus ile ilgili uygulamalar da değişmiştir. Doğum, ölüm, göç gibi beşeri olgular demografik yapısının, niteliğinin ve niceliğinin değişmesi üzerinde etkili olmuştur.

Arnavutluk geneli ve İşkodra’da 1960 yılına kadar doğum oranlarında artış gözlenirken, sağlık hizmetlerinde meydana gelen iyileşmeler sonucu ortalama ömür artmış ve ölüm oranlarında düşme olmuştur.

1945 yılı sonrasında uluslararası göç ise artık yoktur. Nüfus yayılmasında değişiklikler vardır. Arnavutluk’ta iç kesimler kıyılara göre daha fazla nüfuslanmış, iç bölgelerinde nüfus yoğunluğu daha yüksektir. Politik ve ekonomik sistemin değişmesiyle sosyal ve kültürel hayat da değişmiştir. Pronatalist politikası komünizm sisteminin özelliğidir. Devlet tarafından alınan kararlar arasında sağlık alanında gelişmeler yapılmaktı. Böylece bu yönergenin merkezinde “*sosyalist aile gelişimi*” vardır. Bunun amacı, anne-çocuk sağlığının, hayati koşullarının, yerleşim alanlarının ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesidir. Kadın ve kızların eğitilmesi ve onları iş hayatına dâhil edilmeleri amaçlanmaktadır. Kadın ve kızların çalışabilecekleri birçok fabrika açılmıştır. Tekstil alanında faaliyet gösteren Sanatsal Ürün Fabrikasında 2000 kişi, elektrikli aletler için her türlü bakır tel üretimi yapan Zukth-Kashte Fabrikalarında 2700-2800 kişi çalışmaktadır. 45 yıl boyunca takip edilen politika sayesinde İşkodra nüfusu sayısı artmıştır (Kopliku, 2013, s. 65).

Aşağıda Tablo 5’nün incelenmesinde görüleceği gibi 1950 – 1985 yılları arasında İşkodra’nın nüfusu düzenli olarak artmıştır. Yıllık Nüfus artış hızı 1950 -1985 yılları arasında ortalama %1,9’u bulmuştur ki bu oldukça yüksek bir rakamdır. Bu dönemde mutlak nüfus artışı 42086 kişi olmuştur. 1950-1985 yılları arasında uygulanan idari sistemin gereği iç ve dış göçler tamamen devletin kontrolünde yapılmaktadır. Bu yıllar arasında kayıtlı göç olayları yaşanmadığına göre; hızlı artışın nedeni pronatalist nüfus politikaları olmuştur. Doğumlara müdahalenin (kürtaj) yasaklanması, sağlık hizmetlerindeki gelişmeler, anne ve bebek ölümlerindeki azalmalar hızlı artışta etkili olmuştur.

Tablo 5

1950-1985 Yıllarında İşkodra Nüfusu

1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
33.018	37.543	42.451	47.924	52.525	60.691	66.396	75.104
%	%2.4	%2.3	%2.3	%1.8	%2.7	%1.7	%2.3

(Kopliku, 2013: 66).

Komünizm düzeninin konulması ile İşkodra “sosyalist” şehir modeline uymuştur. Şehir, kuzey yönünde büyümeye başlamış ve çok sayıda fabrikası ile Kir Nehrinin sağ tarafında sanayi bölgesinin kurulması vardır. Bu sanayi bölgesi, şehri bir üretim merkezine dönüştürerek ülkenin sanayileşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bir yandan, sosyalist modeline göre modern yapılar oluşturulurken diğer yandan şehrin kültürel açıdan değerli yapıları yıkılmaktadır. Eski Çarşı buna en büyük örnektir. Bir diğer örnek, hem işlevleri açıdan hem de tarihi-kültürel açısından değerli olan dini yapıların yıkılmasıdır. Bu dönemde, nüfusun mekanik hareketinden çok doğal büyümeye bağlı olan bir demografik artış görülmektedir.

Halkın köyden şehre taşınması sadece şehirde işgücü lazım olduğu durumlarda ve devlet tarafından kontrolü altında gerçekleşmektedir. O dönemin ideolojisi fonksiyonunda birçok “kahraman” figürlerinin heykelleri yapılmıştır (Duka, 2007, s. 175).

Arnavutluk, 45 yıllık komünizm döneminde diğer Balkan ülkelerine göre daha yavaş gelişmektedir. 1990 yılındaki ekonomik durumu Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya ülkeleri ile kıyaslandığında 1945 yılından daha kötü olduğu ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Arnavutluk demografik geçişi, ekonominin hizmet ekonomisine dönüşmesini kaybetmiş ve çoğu kırsal bölgeleri olan bir ülke olarak kalmıştır.

1990 Sonrası İşkodra Nüfusunun Özellikleri:

14 Ocak 1990 tarihinde İşkodra'da komünizme karşı olan Arnavutluk'un ilk protestosu gerçekleşmiştir. Binlerce İşkodralı şehrin merkezine çıkıp Stalin heykelini devirmeye kalkmıştır. Polis ile askeri kuvvetler kalabalığı dağıtmayı başarmıştır. Onlarca protestocu gözaltına alınmıştır.

Şekil 10. İşkodra'da 1990 yılın Aralık ayı protestosu ve komünizmin yıkılması
(<http://www.observatorikujteses.al/shkodra-qyteti-qe-rendte-pas-erave-antikomuniste/>)

Komünist sistemin çöküşü ve yeni demokratik sistemin kurulmasıyla, ülkenin ekonomik, politik, kültürel ve sosyal hayatında değişiklikler olmuştur. Arnavutluk çoğulcu demokrasi ile yönetilen bir ülkeye dönüşüp serbest piyasa ekonomisini benimsemiştir. 1991 yılında komünist sistemin değişmesiyle hızlı bir şekilde ilerlemeler olmasına rağmen Arnavutluk'un ekonomik, siyasi ve kültürel sorunları halen devam etmektedir. Ülkedeki siyasi yöneticiler tamamen deneyimsizdir ve demokrasinin kurulması ve geliştirilmesi alanında yeterince ilerleme sağlanamamıştır. İdari, hukuki, askeri, bürokratik, sermaye, bankacılık, teknik ve medya gibi alanlarda yetişmiş nitelikli personel eksikliği vardır.

Komünist dönemin toplu tarımsal üretim politikaları kaldırılmıştır. Onun yerine, küçük ailelerin tarım işletmeleri kurulmaya çalışılmış fakat yeterince başarılı olunamamıştır. Eski dönemden kalma sanayi tesisleri yeni döneme uyum sağlayamamış birçoğu kapatılmıştır. Devlete ait sanayi tesislerinin ve kurumların %90'ı özelleştirilmiştir. Fakat özelleştirme konusunda arzu edilen gelişmeler sağlanamamıştır.

Yüksek işsizlik oranı dolayısıyla İtalya, Yunanistan ve diğer Batı Avrupa ülkelerine doğru göç başlamıştır. Arnavutluk, komünizm sonrasının ilk yıllarında düzensiz ve kontrolsüz ticaret ve inşaat faaliyetlerinin merkezi olmuştur. Bu gelişmeler araştırma sahamız olan İşkodra ve çevresini de olumsuz etkilemiştir. Doğal artışın yanında köyden kente göçün artması şehirde hızlı nüfus artışı sonucunu doğurmuştur. Nüfus artışı sebebiyle İşkodra, hem yatay hem dikey doğrultuda genişlemiş ve değişmeye uğramıştır. Geçiş yılları İşkodra peyzajında etkisini bırakmıştır. Şehirde imarsız ve kontrolsüz yapılaşma artmıştır.

Arnavut toplumunun 1990 yılından sonra ülkenin ekonomik ve sosyal politikalarında temel değişikliklere gidilmiştir. Planlı ekonomi modelinin (komünizm) yerine serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Bu değişim nüfusun nitelik ve niceliği üzerinde etkili olmuş, ülke içi ve dışı yeni nüfus hareketlerine yol açmıştır.

Arnavutluk halkı Batı Ovası'nın çevrelerindeki şehir ve kasabalara yerleşmiştir, dağlık bölgelerde ve kırsal kesimde nüfus azalması görülmektedir. Bu göçler genellikle İşkodra, Tiran ve Dıraç gibi büyük şehirlere olmuştur. İşkodra nüfusunda %10,1 oranında iç ve dış göçten dolayı bir artış vardır.

İşkodra, Arnavutluk'un en az nüfus azalmasının yaşandığı şehirlerden olduğu görülmektedir. 1990 yılından sonra, doğum değerlerinin yükselmesi ve göç sayısının düşmesiyle bir nüfus artışı vardır (Kopliku, 2013, s.110).

Tablo 6

1991-2010 Yıllarında İşkodra Şehrinin Nüfusunun Seyri

Yıl	Şehrin nüfusu	Doğum	Ölüm	Gelenler	Göç edenler
1990	85.436	1.524	587	2.134	721
1995	93.674	1.552	615	1.273	746
2000	106.416	1.438	583	1.875	982
2005	112.440	1.551	685	4.048	2.527
2010	114.674	1.259	720	466	543

İşkodra Nüfus Müdürlüğü

Yukarıda görüldüğü gibi İşkodra şehrinin nüfusu, söz edilen dönemlerde farklı oranlarda büyümüştür. İlk dönemde büyüme daha yavaş ve sonuç olarak şehir manzarasında değişiklikler meydana getirmiştir. İkinci dönemde hayat refahı ve anne-çocuk sağlık koşullarının iyileşmesi sonucu ile kent nüfusunun hızlı bir şekilde büyümesi ve genişlemesi ile ilişkilendirilmiştir. Bu da, konaklama ihtiyaçlarını karşılama, iş imkânları sunma, eğitim görme, sağlık kurumları vs. gibi devlet kurumların hizmete sunulması ve böylece İşkodra kültürel peyzajının bir parçası olan yerleşimlerin tipolojisini değiştirmiştir. 1990'dan bu yana, nüfusun arazi üzerindeki baskısının artmasını ve kentin üzerindeki etkilerini belirleyecek bir artış söz konusudur (Gjoni, 2014, s. 57-58). Standart değerlerde görülen ölüm dışında diğer demografik unsurlar farklı değerlerle sunulmaktadır. İşkodra, tarihi dönemlerde olduğu gibi yine kırsal bölgelerden göçenlerin hedef yeri olmuştur. İç göç etkisinde şehrin çevresel alanları doldurulmuştur. Tarım alanları, sanayi bölgeler veya nehir ve göl kıyıları nüfus yoğunluğu olan yerleşme bölgelerine dönüşmüştür. Demografik geçiş ile birlikte sosyal problemler de ortaya çıkmıştır. Bu problemlerden biri, ihtiyaç sahibi olan grupların artmasıdır (Kopliku ve Dibra, 2013, s. 167). Bir diğer sosyal problem ise hem ekonomik hem de insani açıdan olan yoksulluktur. Ekonomik yoksulluk daha yaygındır. Uzun süre devam eden bu yoksulluk, eğitim sıkıntısı, konaklama sıkıntısı, sağlık problemleri de beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak İşkodra'nın nüfusu farklı dönemlerde farklı ritimlerle artmıştır. İlk dönemde artış hızı yavaş olduğundan şehrin peyzajında oluşturduğu değişiklikler de yavaştır. İkinci

Tablo 7

2011 Yılında İşkodra İli Nüfus Sayımı

Toplam Nüfus	215. 347
Nüfus	215. 347
Erkek	106. 851
Bayan	108. 496
Kırsal	95. 553
Şehir	119 .794
Yüzölçümü km²	3.562
Yoğunluk(kişi/km²)	60
Bina sayısı	48 .633
Ev sayısı	70 .397
Ortalama aile büyüklüğü	3,93

<http://www.instat.gov.al/>

dönemde hayat koşullarının iyileştirilmesiyle nüfus sayısı artmış ve dolayısıyla ihtiyaçların karşılanması için eğitim kurumları, çalışma alanları, konaklama imkânları, sağlık kurum ve

Tablo 8

2011 Dinlere Göre İşkodra Bölgesinde Nüfus Dağılımı

Dini Ayırım	Nüfus	Nüfus Yüzdeliği
Toplam	215. 347	100 %
Müslüman	96 .568	44,84 %
Bektaşî	147	0,07 %
Katolik	101. 617	47,19 %
Ortodoks	813	0,38 %
İncilciler	188	0,09 %
Diğer (Hıristiyan)	38	0,02 %
Ateist	304	0,14 %
Diğer	20	0,01 %

<http://www.instat.gov.al/>

hizmetleri farklı amaçlı devlet kurumları kurulmuştur. Üçüncü dönemde ise, boş alanların doldurulmasını sağlayacak bir nüfus artışı görülmüştür.

İşkodra'nın günümüzdeki demografik yapısına bakıldığında geçmişteki yapı katolik nüfusun müslümanlarda çok az fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 9

2011 Yılında İŖkodka İli Kent ve Kırsal Nüfusunun YaŖ BileŖimi ve Cinsiyet Dağılımı

2011 İstatistiklere Göre İŖkodka Bölgesinde Nüfus Dağılımı									
	Toplam			Kırsal			Kentsel		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	215.347	106.851	108.496	95.553	46.793	4.8760	119.794	6.0058	5.9736
0-4	11.819	6.217	5.602	5.012	2.663	2.349	6.807	3.554	3.253
5-9	14.953	7.821	7.132	6.033	3.208	2.825	8.920	4.613	4.307
10-14	19.747	10.136	9.611	8.128	4.139	3.989	11.619	5.997	5.622
15-19	22.207	9.137	11.070	9.262	4.546	4.716	12.945	6.591	6.354
20-24	17.806	9.498	8.308	8.111	4.068	4.043	9.695	5.430	4.265
25-29	12.500	6.367	6.133	5.703	2.883	2.820	6.797	3.484	3.313
30-34	11.133	5.174	5.959	5.029	2.360	2.669	6.104	2.814	3.290
35-39	11.956	5.319	6.637	5.476	2.439	3.037	6.480	2.880	3.600
40-44	14.054	6.402	7.652	6.417	2.914	3.503	7.637	3.488	4.149
45-49	14.834	7.127	7.707	6.668	3.172	3.496	8.166	3.955	4.211
50-54	15.033	7.442	7.591	6.931	3.396	3.535	8.102	4.046	4.056
55-59	12.386	6.193	6.193	6.032	2.999	3.038	6.354	3.194	3.160
60-64	10.111	5.171	4.940	4.765	2.370	2.393	5.346	2.801	2.545
65-69	8.827	4.355	4.472	4.179	2.006	2.173	4.648	2.349	2.299
70-74	7.693	3.771	3.922	3.413	1.667	1.746	4.280	2.104	2.176
75-79	5.496	2.717	2.779	2.437	1.168	1.269	3.059	1.549	1.510
80-84	2.919	1.348	1.571	1.223	537	686	1.696	811	885
85-90	1.196	419	777	489	172	317	707	247	460
90+	677	237	440	245	86	159	432	151	281

<http://www.instat.gov.al/>

Yukarıda Tablo 9'da yer alan 2011 yılı İŖkodka Nüfus Müdürlüğü verilerine göre Ŗu sonuçlara varılır; İl nüfusunun 119.794'ü kentlerde, 95.553'ü kırsal alanlarda yaşamaktadır. Kent nüfusunun tamamını İŖkodka şehir merkezi oluşturmaktadır.

Cinsiyet bileŖimi açısından baktığımızda kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olduğu görölmektedir. 106.851kiŖilik %49,6 erkek nüfusa karŖılık, 108.496 kadın %50,4 yaşamaktadır. Kırsal bölgelerde kadın oranı daha artmaktadır. Kırsal alanlarda yaŖayan toplam nüfusun %51'ini kadınlar, %49 erkekler oluştururken, kent merkezinde erkeklerin daha fazla olduğu görölmektedir. Bu veri bize erkeklerin kırdan kente göçe daha çok katıldıklarını gösterir.

İŖkodka'nın 0-14 yaŖ arası çocuk nüfusu 46.519 kiŖi % 21,6'sını, 65 yaŖ ve üzeri nüfus 26.808 kiŖi ve %12,4'ünü oluşturmaktadır. İŖkodka İlinde bağımlı nüfus diyebileceğimiz nüfus toplam 73.327 kiŖidir ve il nüfusunun %34'ünü meydana getirmektedir. Faal nüfus ise 142.020

kişidir ve il nüfusunun yaklaşık %66'sını teşkil etmektedir. Tablonun incelenmesiyle gördüğümüz bir diğer sonuç İşkodra'da 1990'lı yıllardan sonra doğum oranlarında hissedilir oranda bir düşme olmasıdır. 15-19 yaş ve sonrasında hem mutlak sayı, hem de oransal düşme görülmektedir. Ülke dışına olan göçler de oldukça fazladır.

Tablo 10

2017 ve 2018 Yılında İşkodra İli Nüfusunun Değişimi

İşkodra	Erkek	Kadın	Toplam
1 Ocak 2017	103.370	104.554	207.924
1 Ocak 2018	100.857	104.137	204.994

<http://www.instat.gov.al/>

2011 yılından itibaren genel olarak Arnavutluk dışı göç vermeye başlamıştır. İşkodra şehri de Almanya, İtalya, Fransa ve Yunanistan'a çok sayıda göç vermiştir ve hala bu göçler devam etmektedir. Bu yüzden şehrin nüfusu azalmaktadır. Ayrıca başkent Tiran şehrine dönem dönem iç göç olmaktadır. 2011 yılında 215.347 olan il nüfusu 2018 yılında 204.994 olmuştur. Bunun başlıca nedeni dışarıya verilen göçlerdir. Bu göçler genellikle iş sebebiyledir.

İKİNCİ BÖLÜM

Araştırmanın Modeli

İşkodra iline özgü İşkodra İlinde yer alan Malesia e Madhe İlçesi, Puke İlçesi, Vau i Dejes İlçesi, Fushe Arrez İlçesi ve 21 belediye belde, 271 köy yerleşmesine ait kültüre dair unsurlar incelenmiş, gözlemlerde bulunulmuş, fotoğraflandırılmalarına gidilmiş, konu ile ilgili bilgiler toplanmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Evren (population), araştırılmakta olan konuyu oluşturan elemanların tümünü kapsayan yapıdır (Arık, 1992). Örneklem, belli kurallara göre, belli bir evrenden seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümedir. Araştırmalar çoğunlukla örneklem kümeler üzerinde yapılır ve elde edilen sonuçlar ilgili evrenlere genellenir (Karasar, 2005, s. 110-111).

Bu araştırmanın evrenini Arnavutluk'un İşkodra İlinin kültürel coğrafyası oluşturur. Örneklemini ise, çok geniş kavram olan kültürün İşkodra'da ayrışan önemli on yedi adet parametresi oluşturur.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesi, yöntem olarak alan araştırmaları, gözlem, görüşme, literatür taraması sonucunda elde edilen verilerin harita, resim, diyagram ve grafiklerle neden-sonuç ilişkisi içinde değerlendirilerek yapılmıştır.

Çalışma sahamızla ilgili literatür çalışması sırasında İşkodra hakkında değişik konularda yapılmış çalışmalara ulaşılabilme amacıyla şehirde bulunan "Marin Barleti Şehir Kütüphanesi" ve "Luigj Gurakuqi Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan yazılı eserler incelenmiştir. Kültürel varlıkların tespiti, korunması ve restorasyonu ile ilgili olan resmi kurumların yetkilileri ile çok sayıda görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla İşkodra Kültür

Müdürlüğü, İŖkodra Belediyesi, Müftülük, Müze Müdürlüğü, ArŖiv Müdürlüğü, üniversitenin, ilgili bölümleri, Nüfus Müdürlüğü gibi resmi kurumların bilgi ve belgelerinden yararlanılmıştır. Kurum yetkilileri ile görüşmeler ve mülakatlar yapılmıştır.

İŖkodra'ya bağlı diğer yerleŖim merkezlerindeki kültürel varlıkları araŖtırabilmek ve ulaŖabilmek amacıyla arazi çalıŖmaları yapılmıştır. Köylerdeki yetkililerle görüşülmüş ve onların bilgilerine müracaat edilmiştir. YaŖlı kadın ve erkeklerle yüz yüze görüşmeler yoluyla oradaki yaŖantı, gelenek ve görenekler hakkında bilgi alınmaya çalıŖılmıştır. Yapılan çalıŖmalar ve gözlemler mümkün olduğunca fotoğraflarla ve videolarla belgelenmiştir.

İstatistiksel yöntemler, tüm fenomenlerde ve insani gelişme süreçlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Kullanımının verimliliği, INSTAT'ın yerel, bölgesel ve ulusal istatistik ofislerinden ve bilimsel, coğrafi, tarihi ve ekonomik gibi çeŖitli verilerine dayanmaktadır.

ÇalıŖmamız sırasında karŖılaŖtıęımız en önemli problemlerden birisi de istatistiki verilerin elde edilmesi sorunudur. Arnavutluk'ta henüz yeterince istatistiki veri tutma alışkanlığı olmadığı gibi, bunu emredici yasalar ve düzenlemeler de yeterli değildir. Söz gelimi, turizm ile ilgili verileri düzenli tutan sorumlu bir kuruma ulaŖmak ve bu kurumun verilerini almak çok zordur. Eğitim ile ilgili istatistiki verilerin en eskisi ancak 4 yıllıktır. Daha eski verilere ulaŖmak neredeyse imkânsızdır. Nüfus verileri çok düzensizdir ve en yeni veriler 2011 yılına aittir.

KarŖılaŖtırmalı yöntem, geçiŖ sırasında İŖkodra Ŗehrinin yatay ve dikey gelişimindeki farklılıklarını vurgulamak için, Komünist sistem döneminin, bağımsızlığın ilanı sonrası ve erken dönemlerindeki İŖkodra Ŗehrinde yaŖanmış dönüşüm analizleri için kullanılmaktadır. İŖkodra Ŗehrinin farklı tarihsel dönemlerindeki kültürel coğrafya özelliklerinin benzerlikleri ve farklılıkları, zaman ve mekânla karŖılaŖtırılmaktadır.

Elde edilen veriler analitik ve istatistik değerlendirmelere tabii tutulmuştur. Çalışmamızın hemen her safhasında İşkodra Üniversitesi Coğrafya ve Tarih bölümü öğretim üyelerinden uzman görüşü alınmıştır. Çalışmanın şekillenmesinde yukarıda isimleri geçen akademik personel çok önemli rol oynamışlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Kültürel Çeşitlilikte Etkili Unsurlar

Arnavut kültürü günümüzde özellikle Batı kültüründen yoğun bir biçimde etkilenmiştir. Kurumlarda, insanlar arasındaki ilişkilerde, yaşam tarzlarında ve bireylerin zihniyetlerinde değişimler yaşanmıştır. Özellikle Batı kültürünü kendilerine bir ideal olarak belirleyen gençler, bu etkileri daha kolay bir şekilde kabul etmişlerdir. 1990'lerden sonra gerçekleşen hızlı kentleşme ve hızlı göç dalgaları da değerlerin değişmesinde önemli rol oynamıştır. Artık şehir ve kırsal bölgelerinde yaşayan bireyler, Batı Avrupa kültürünü ve onun değerlerini örnek alarak yeni hayat tarzları oluşturmaya başlamışlardır (Tushi, 2006, s. 352).

Özellikle gelişen teknoloji, TV yayınları, internet gibi haberleşme ve sanal etkileşimin artması yukarıda saydığımız değerlere farklı bakış açıları getirmiştir. Toplum bütün dünyadan etkilenen ve açık toplum haline gelmiştir.

Zengin şehirlerin yaşamında önemli yere sahip ticari faaliyetlerin gerçekleştiği hanlar, bedestenler Arnavutluk şehirlerinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Örneğin İşkodra'da 2.500 kadar dükkan, çarşı ve bedestenin varlığına işaret edilmesi dikkat çekicidir. Birçok tüccar hanı arasında sağlam yapısı ve tüm kıymetli eşyaları barındırması dolayısıyla Ulama Paşa Hanı özellikle anılır.

Evliya Çelebi şehir halkının çalışanlarını balık avcıları, askerler, kara deniz tüccarları, zanaatkârlar, ulema ve bağcılıkla uğraşanlar olmak üzere altı sınıfa ayırır. Bölgede 23.000 adet bağın varlığını bildirirken rençberlik konusunda çok iyi olduklarının altını çizer. Özellikle tatlı ve lezzetli suyuyla tanınan Boyana Gölü'nün balıkçılık açısından bölgenin en

büyük kaynağı olduğunu vurgular. Kalenin yapıldığı kayanın dibinde bulunan ve tamamı miri olan 10 adet balık dalyanından elde edilen gelire selatin camilerinin imam ve hatiplerinin maaşlarının ödendiğini kaydeder.

İşkodra Gölü'nün balık çeşidi açısından oldukça verimli olduğu anlaşılmaktadır. Sazan, levrek ve kefalın dışında semiz ve lezzetli yılan balığının adı özellikle zikredilmektedir. Yılan balığının sıtmaya ve ağrıya karşı iyi geldiğini belirten Evliya Çelebi gölün tatlı suyunun sevdâ, safra, balgam, baş ağrısı gibi hastalıklara çözüm olduğunu kaydeder (Seyahatname, 1993, s. 125-126).

Osmanlı'da Arnavutluk'un 17. yüzyıldaki mimari durumu Seyahatname'de açık tespit edilebilmektedir. Yalnızca geçmiş için değil bugünkü tarihi mirasın izlerini sürmek açısından da bu veriler oldukça önemlidir. Evliya Çelebi'nin Arnavutluk İşkodra şehrinde gördüğü evler büyük çoğunlukla tek ve iki katlı yapılardır. İşkodra şehri Osmanlı'nın şehircilik anlayışının klasik bir yansımasıdır. Büyük bir cuma mescidi, tüccarları barındıran ve şehrin ticari yaşamının biçimlendiği hanlar, şehrin âyanının ve yöneticilerinin büyük, adeta merkezdeki sarayın taşradaki küçük bir dizaynı olarak düzenlenen konutları bu yansımanın bazı örnekleri olarak sıralanabilir (Cezar, 1985).

Evliya Çelebi'nin eseri 17. yüzyılda Balkanlarda bir Osmanlı şehrinin imar ve iskânında belirleyici olan faktörleri ortaya koymak açısından dikkat çekicidir. Şehrin kuzeyinde iki saatlik mesafede yer alan Buşatlar kasabası bu yönüyle kayda değerdir. Drin Nehri kenarında “geniş mahsullü, yeşillik, lalezâr, kuşları bol, cennet bahçeli bir kasaba” olarak tasvir olunan bölgede yer alan bir geniş camii, bir mescid, medrese, hamam, elli dükkândan oluşan “Güzel Han” II. Mehmed'den beri burada güçlü bir konuma sahip olan Koca Yusuf Bey'in soyundan gelenler tarafından hayrat olarak yaptırılmış yapılardır. Tamamı 800 adettir ve hepsi taştan yapılmış olan evler içinde kendisinin de konuk edildiği Yusuf

Beyzade Sarayı kat kat oda, sofa ve divanhanelerle süslenmiş mutfak kiler ve tâbilere ait odalarıyla has bir saraydır.

Evliya Çelebi Arnavutluk'taki dini-tasavvufi yaşamı, tekkeler ve tasavvuf erbabının yaşamlarından izler aktararak yansıtır. Arnavutluk'ta yerleşen Bektaşiliğin güçlü izlerine tanıklık eden unsurlar olarak Seyahatname'de yer bulur. Ziyaret yerleri bölge halkı arasında mistik bir duygunun tatmininde en önemli merkezler arasında sayılmaktadır.

İşkodra Tarih Müzesi Kütüphanesi kuruluşundan bu yana sadece bünyesinde çalışanlara değil, aynı zamanda işbirlikçilerine ve diğer dış araştırmacılarına da hizmet etmiştir. Albanoloji'nin tüm alanlarını kapsayan zengin bir fon sağlamanın yanı sıra, dünyadaki birçok dilde olan Arnavut ve yabancı yazarların literatürüne ilişkin yaklaşık 15.000 eser bünyesinde barındırmaktadır. En eski kitaplar XV. yüzyıla aittir. XIX. yüzyılın sonlarına ait olan süreli dergiler, gazete ve kitap koleksiyonları özel bir değere sahiptir. "Pipa" ailesinden İşkodra Tarih Müzesi'ne bağışlanan 2000'den fazla kitap koleksiyonu bu kütüphanenin değerini arttırmıştır. Özellikle de Faik Konica'nın "Albania" ve Ernest Koliqin "Shejzat" koleksiyonları bunlardan bazılarıdır.

Belediye ofisinde bulunan Uzman Ermal Mlika, müze binasının yeniden yapılandırılması gerektiğini ve bununla ilgili planlamaların yapıldığını yaptığımız görüşmede vurgulamıştır. Bunu yakında hazırlanmayı düşündükleri bir projeden yola çıkarak söylemiştir. Bay Mlika'ya göre, fonlar henüz bulunmamıştır ancak bunun için İşkodra DRKK (Ulusal Kültür Bölge Müdürlüğü), ile verimli bir iş birliği içinde olmayı ümit ettiklerini belirtmiştir. Bunun dışında herhangi bir uluslararası kuruluşun desteğinin de projeyi olumlu şekilde etkileyeceğini söylemektedir.

Beşeri faktörler, toplumda, aile ve sosyal yaşam organizasyonunu şartlandırmıştır. Bu alanın popüler geleneklerinde, sosyal toplumdaki insan hakları ve görevleri tanımlanmıştır.

Varlığı ve eylemleri arasında açık bir özgür insan psikolojisinin yanı sıra, mevcudiyet dengesini sağlayan sosyal rütbe görülmeksizin zorunlu kod ve kurallara uyum sağlayan ve boyun eğme faktörleri dikkat çekmektedir.

Kreşnik şarkılarının doğduğu Alplerin beyaz armalarının, muhteşem İşkodra Gölünün, saf nehirlerin, verimli tarlaların arasında bulunan ve mavi Adriyatik Denizi kıyısına kadar devam eden İşkodra Bölgesi, doğal güzellikler, turistik ve arkeolojik değerler sunmasının dışında enteresan geleneksel bir etno-kültür ile de karakterize edilmektedir.

Yüzyıllar boyunca, devletin oluşumuna kadar toplumsal ilişkileri düzenleyen ve hakların savunulmasını sağlayan Malesia Kanunu (Kanuni i Malesise) işlev görmüştür. Bu alanın kültürlerarası karmaşıklığı, farklı Arnavutların psikolojik özelliklerini sunmaktadır. Sakinleri için vatan kutsaldır, ulusal bilinci korumaktadır. Bölgenin diğer halklarını karakterize eden özellikleri gibi sürdürülebilir bir etnik ruh sergilemektedirler. Atalarının kültürlerini titizlikle korumaktadırlar ve toprakları ile yakın bağları vardır. İşkodra bölgesinin konuşması, bu açık bölgeyi oluşturan alanları arasında, özellikle fonetik karakterin çeşitleri ile ortaya çıkan Gege lehçesi ile karakterize edilmektedir.

Çok kültürlü endeksler, literatürde yayınlanan kriterler ile karşılaştırmak için genel kabul görmüş beş ulusal kültür faktörü için hesaplanmıştır. Arnavutluk'un PDi, ICi, MFi, UAi ve LTi endekslerini kullanarak, teorik olarak seçilmiş beş ülke ile kritik karşılaştırması için asimetrik bir komplo oluşturulmuştur. Arnavutluk, ABD gibi Asya ya da Batı kültürleriyle karşılaştırıldığında, en çok Balkan ve Türk komşularına benzer bulunmuştur (Narasimha, 2014, s. 78).

İşkodralılar, mevsimlerin değişimi ile ilgili ve miras olarak kalan geleneksel törenlerini kutlamaya devam etmektedirler. Özellikle bahar mevsiminin gelişi, yoğun kar yağışı nedeniyle izole edilmiş bölgelerde kış mevsiminin gidişi kutlanmaktadır. İlkbahar festivali

(Nevruz), Shen Gjergj (hıdırellez) dağlık b6lgelerde ilk kar yağışları gibi belli g6nleri kutlamaktadırlar. Bug6nlerde şarkı, dans ve farklı şekillerde kutlama yapılan rit6eller vardır.

İşkodra şehrinin kadın kıyafetleri, bu antik kentin geniş k6lt6r6n6, miras kalan değerlerini ve diğer k6lt6rlere olan ağıklığı koruma talebini, bu kentin ilişkilerinin olduğu 6lkelerden g6zel unsurlar getirmesini ifade etmektedir. İşkodra'nın geleneksel kentsel kıyafetleri l6ks ve pahalıdır. M6sl6man ve Katolik kadınlarının kıyafetleri arasında belirgin farklılıklar vardır. D6đ6n t6reninden sonra aileler için çocuğun doğması 6zel bir olaydır. Bu uzun s6redir beklenen olay için, yeni doğmuş çocuğu g6zleri gibi korumayı amaçlayan farklı inanç ve rit6eller vardır.

Mimari

İşkodra mimarisinde Roma, Antik Yunan, Bizans, Venedik, Osmanlı, g6n6m6z T6rk ve Batı k6lt6rlerinin etkisi bulunur. G6n6m6zde ekonomik nedenlerden dolayı 4-5 katlı apartman daireleri estetik ve sanattan yoksun olarak yer tutmaktadır. Oysa geçmişte 2 katlı b6y6k evlerde, birinci kat hayvanlar ve samanları için 6st kat yaşam alanı ve misafirler için ayrılmıştır. Arnavut toplumu için ev çok 6nemlidir. Eve verilen değer şeref ve namustur. Misafirperverliğin ana unsurudur. Arnavut k6lt6r6nde 6nemli bir yeri vardır. Arnavut k6lt6r6nde evde misafirperverlik hem değer hem de adet haline gelmiştir. Kanuna g6re Arnavut'un evi, 6nce Allah'ın sonra misafirin evidir (Gjevoci, 1933, s. 602).

Binalar

Sivil inşaat mimarisinde sosyo-ekonomik koşullarını yansıtan bir kategori olarak mimari başarıların değer ve yayılımı açısından konutlar 6nemli bir yere sahiptir. İşkodra'da yaklaşık XIX. y6zyıla kadar b6y6k 6l6de, bu d6nemin diğer Arnavut şehirlerinde de bulunan çeşitli tipte ardaklı evler veya açık hava daireleri vardır. Buna 6rnek olarak g6n6m6zde m6zeye d6n6řt6r6len "Oso Kuka Tarih M6zesi" verilebilir.

En çok misafir odasına değer verilmektedir ve evin diğer odalarını birbirine bağlayan çardak kompozisyonun merkezidir. Bu mimari-dekoratif işleme yönünde elde edilen başarılar için, çoğu kez dış görüntülerin basitliğine zıt olarak, çardak, taş ve anıtsal merdivenler tarafından şartlandırılmış ve şeffaflık koşullu algısı ile ana görünümü vurgulanabilmektedir.

Şekil 11. Işkodra Tarih Müzesi

Bir bölgenin kültürünün analizinde insanların yaşadıkları yörenin meskenler ve eklentilerinin de değerlendirilmesi gerekir. Çünkü insanların içinde meskenler onların çevre ile ilişkilerini, çevreyi ne kadar değerlendirdiklerini, yörenin güvenliğini, insanlar arası ilişkileri, ailelerin büyüklüğünü, zenginliğini, inanç ve yaşam biçimlerini, ekonomik uğraşlarını, kullandıkları araç ve gereçlerin yapımı ve hammaddelerin tespiti ve tahmininde faydalı olur.

İşkodra Geleneksel Evleri

Şekil 12. Oso Kuka Evi

İşkodra toplumunun karakterinin göstergesi olarak geleneksel binaların yapımından da bahsetmek gerekir. Resimdeki bina, çardaklı ev tipindedir. Bina da insan barınma, ısınma ve savunma gibi hayati ihtiyaçlarına sağladıktan sonra daha estetik şeyler aramaya başlamıştır. Böylece, özellikle XIX. yüzyılda toplumun orta ve zengin sınıfları binaların güzelliğine ve özellikle konut odaların içlerinin güzelliğine özen göstermeye başlamıştır. Tavanlar, duvar dolapları, bacalar vs. artık bir sanat objesi olarak görülmektedir.

Geleneksel İşkodra binalarının vazgeçilmez tarihi-kültürel değeri, İşkodra medeniyetinin kimliğinin önemli bir parçası ve kültürel coğrafyasının en önemli bileşenlerindedir. Eskiden günümüze kadar bir şehirde ayrı bir önem taşıyan şehrin kalesidir. XV-XIX. yüzyıllar arasında toplu binalar veya mahalleler, zanaat-ticaret merkezleri ile birlikte şehrin oluşumunda temel birimlerden sayılmaktadır.

İşkodra gibi düz alanda yerleşmiş şehirlerin binalarının etrafları ağaçlarla çevrelenmiş olup binalar yüksek duvarlar ile korunmaktadır. Binanın karşısında yol ile bağlantısını mümkün kılan iki veya üç kanatlı büyük bir kapı bulunmaktadır. Bu kapıların olması yolların monotonluğunu bozmak için iyi bir yöntemdir yoksa bu yollar sadece kalenin kuzeydoğusunda Tophane Mahallesiinde 1617 yılında kurulan yeni merkezin önünde açılmaktadır.

Bugün, örnekleri az olsa da bu geleneksel İşkodra evlerinin XVII-XIX. yüzyılına ait olduğu söylenmektedir. İşkodra'da geleneksel ev türü, çardaklı ev türüdür. Çardaklı ev türünden İşkodra'da 1416 yılına ait bir belgede, güneşli ev olarak söz edilmektedir (Tafilica, 2011, s. 27).

Bugüne kadar gelen kayıtlara göre en eski örnekler XVII-XVIII. yüzyıllara ve özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısına aittir. Daha önceleri düz çatılı daireler olan çardaklı evler açık ev türünde yer almaktadır. Çardaklı evler genelde iki katlı olmakta, genelde zemin katı depo, samanlık, ahır, ambar, kiler gibi evin eklentileri veya ihtiyaç duyulan alanlar olarak kullanılmaktadır.

Üst kat diyebileceğimiz zemin üstü alanlar insanların yaşam alanıdır. Bu kattaki oda sayısı ailenin zenginliğine ve büyüklüğüne göre değişmektedir. “Geniş aile” tipinin hakim olduğu yıllarda ailenin evli çocuklarına birer oda tahsis edilmektedir. Misafir için kullanılacak oda önceden belirlenmektedir. Odaların hepsi “çardak” diye anılan merkezi alana açılmaktadır. Çardak evin odalarını bağlayıcı fonksiyonu dışında sıcak havalarda kullanılmaktadır. Katların birleşimi ise evin dışında bulunan genelde taş merdivenlerden mümkün olmaktadır. Zemin katın odaları daha çok yardımcı fonksiyonu görmektedir, ikinci katın odaları ise çardak aracılığıyla birbirleriyle bağlanmaktadır.

İşkodra'daki çardaklı evler üç türdedir. Bazı evlerin ön tarafının tamamı çardaktır. Bazı evlerin bir tarafında çardak olurken bazılarının da merkezi çardak olur. Geleneksel

İşkodra evlerin inşası XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar devam etmiştir. XIX. yüzyılın ortasında çardak önemini yitirmeye başlamıştır (Rıza, 2000, s. 78) .

Şekil 13. İşkodra Evi

Ev dışında başka yardımcı bina veya ortamlar da inşa edilmektedir. Örneğin, zemin katı, yemek pişirme yeri veya mescit olarak kullanılmaktadır. Konut odalarında saman kulesi gibi bölümler de vardır. XIX. yüzyıl öncesi Arnavut şehirleri, diğer Balkan şehirleri gibi zanaat-ticaret merkezleri olmasında ve feodal ilişkilerin bulunmasında tarım ve hayvancılık ekonomilerini kısmen uygulamıştır.

Aile birimi, zanaat, giyim ve ev eşyalarının hazırlamasının yanı sıra gıda ürünlerinin hazırlanmasında önemli yere sahiptir. Evin bahçesinde meyve-sebzelerin yetişmesi eve ayrı bir anlam katmıştır. Evin dış kapısı genelde yay şeklinde saman arabaların kolaylıkla girebilmesi için boyu büyük yapılmış ve çok nadiren açılmıştır. Ev halkının giriş çıkışları, kapının bir kanadında olan küçük bir kapı üzerinden gerçekleşmiştir. Genelde kapı etrafında

güzel kokulu ve renkli çiçekler dikilmiştir. Evin avlusunda tatlı bir su kuyusu ve kuyunun üstünde kovanın asılma yeri bulunmaktadır. Kuyunun üstünde üzüm bağları, yanında büyük bir taş ve kıyafetlerini yıkamak için taştan bir levha yer alır.

İşkodra avlularında, renk renk çiçeklerin bulunması ve çok estetik bir şekilde dikilmesi İşkodra ve hatta Arnavutluk için kültürel bir değer olarak önemini ortaya koymuştur. Renk renk çiçekler evlerin avlusunun olmazsa olmazı olmuştur. İnsan hayatının önemli bir kısmı bu alanda geçmiştir. İnsanın ekonomik, sosyal ve kültürel etkinliklerini gerçekleştirdiği üç ana ortam: ev, avlu ve kamusal ortamlardır (Ziu, 2002, s. 73).

İşkodra Belediye Binası

İşkodra şehrinin tarihi merkezi, "Luigj Gurakuqi Sokağı" da dahil olmak üzere "13 Dhjetori" ve "Branko Kadia" ile "Korunan Alan"ın kentsel ve mimari topluluklarını içeren "Müze Alanı" ndan oluşmaktadır. Bu tarihi yapılar, XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başındaki inşaat faaliyetleri ile yakından ilişkili olup o dönemin ekonomik ve ticari gelişiminin kanıtı olarak şehrin yeni ticaret merkezinin önemli bir bölümünü temsil etmektedir.

Kentsel ve mimari topluluklar, yolun her iki tarafında da sıkıştırılmış yapılar ile paralel bina blokları, yaya ile uyumlu ve orantılı bir bileşime sahiptir. Şimdiki belediye binası iki katlıdır ve caddede ana cephesi vardır. Dışsal görüntülerinin mimari yaklaşımı sıra dışı olmasa da, Kol İdromeno, Pjeter Marubi gibi yetenekli Arnavut mimarlarının eserleri ve o dönemi temsil eden inşaat teknik ve yöntemleri, kültürel miras alanında mimari öğelerin çeşitliliği ve stilleri için takdir görmesi açısından değerlendirilmektedir.

XIX. yüzyılın son yıllarında ve XX. yüzyılın ilk yıllarında yapılan tarihi merkez binalar modern dönemin önemli unsurlarını içermektedir. Aynı zamanda bu binalar kentin ekonomik kalkınmasının bir kanıtıdır. İnşaat teknikleri bakımından Kolë Dromeno, Pjetër Marubi vs. gibi mimarlar şehrin en büyük sanatçılarıdır.

Şekil 14. İşkodra Belediyesi

Binaların dış görünümü, fayans ve süs taşları ile ustalıkla işlenmiştir. Bu yol boyunca kapı yaylarında, pencerelerde, balkonlarda ahşap ve metal unsurlarının çiçek motifleriyle iyi bir uyum içindedir.

Son yıllarda yerel hükümet yetkililerinin yol mimarisinde yaptığı değişiklikler dikkat çekmektedir. Yeni restorasyonlar yapılıncaya kadar bu yolun imajına zarar vermemek için yıllarca yapılan yola saygı duyulmuştur. Zamanla bu yol, İşkodra'nın geleneksel ve karakteristik unsurları ile birlikte tarihi ve turistik bir yer haline getirmiştir.

Pedonale Caddesi

Şekil 15. İşkodra'nın Karakteristik Caddesi

Pedonale Caddesi, XX. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir. Şehrin müze alanına katılmaktadır. XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında inşaat faaliyetinin önemli değerlerini korumakta ve bu dönem için şehrin ekonomik gelişimine katkı sağlamaktadır. Kentsel olarak, iki paralel kenarında sıkıştırılmış taş yapıları bulundurarak klasik şemayı izlemektedir. Süslemeleri plastik, alçı, taş kalıp ve dekoratif tuğla kullanımı ile gerçekleştirilmiştir.

İşkodra Eski Çarşı

Sivil hayatın organizasyonunda bir referans noktası olarak kullanılan ve eski şehre ait olan Çarşı yeni kurulacak İşkodra şehrin altyapısını oluşturmuştur. Yeni şehrin oluşturulması ve fonksiyonu vatandaşların kültürü için de önemlidir. Bu yüzden daha sonraki kültürel coğrafya ile bağlanmasında bir köprü rolüne sahiptir (Bushati, 1998: 136).

XIV. yüzyılın başından, Orta Çağ'dan beri İşkodra'nın çarşısı vardır. Osmanlı döneminin Eski Çarşısı, "Rozafa Kalesi"nin kuzeydoğu tarafından Tepe ile Buna Nehri'ne kadar uzanıyordu. XVIII. yüzyılda şehrin hızlı gelişmesiyle birlikte Balkanların en bilinen çarşısı olmuştur. XIX. yüzyılın 70'li yıllarına kadar zanaat-ticaret alanında çok önemli rol oynamıştır. Çarşı, Buna Nehri'ne boşaltılan 5 kanaldan oluşan bir kanalizasyon sistemi, kaldırımli yol ve sokaklar ile inşa edilmiştir.

En büyük bedesten çarşısı İşkodra Veziri İbrahim Buşati Paşa tarafından 1807-1808 yıllarında kurulmuş ve şehrin merkezinde yer almıştır. Bedestenin mağazaları pahalı ürünlerin ticareti ve banka işlemlerin yapıldığı yerdir. İşkodra halkı onu "Büyük Çarşı" olarak adlandırmıştır. Bu çarşı, şehrin güneyinde "Rozafa Kalesi"nin ve tepelerin sonunda, Buna Nehri'nin kıyısına kadar genişleyen bir alanda bulunuyordu. Bu çarşı artık, önceden olduğu gibi bir ticaret yeri değildir. 1944 yılından sonra sosyalist ekonomi özel mülkü, ticareti ve özel ürünleri bitirmiş dolayısıyla çarşı yıkılmaya başlanmıştır. Yavaş yavaş hiçbir izi kalmayınca kadar eski çarşı yıkılmıştır.

Günümüzde izi kalmayan bu çarşı, bir zamanlar Kosova, Manastır, Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ vs. gibi ülkelere giden ve gelen malların yüklendiği ve boşaltıldığı yerd. İstanbul çarşısından sonra inşaat özelliklerine göre Balkanların tek çarşısı olma özelliğine sahipti. Dış dünya ile bağlandığı deniz yolları merkezinden sadece 1 km uzaktaydı.

1944 yılından sonra Çarşı'nın bulunduğu yer normal bir yerleşme yeri olmuştur. Bu Çarşı bozulmasaydı bugün de bir tarihi yapı olarak yabancı turistlerin ilgisini çekecekti. Ticaret sistemin değişmesiyle eski çarşı kalmamıştır. 1913 yılında Karadağlılar İşkodra'yı zapt etmişler ve İşkodra'dan çekilirken gece (11.05.1913) çarşıdan alabildikleri değerli malları almış ve sonra çarşayı yakmışlardır. Bu yangında 250 dükkân yakılmıştır. Buğday,

arpa vs. gibi tahılların bulunduğu sokaktaki dükkânlarda çok büyük maddi kayıp olmuştur (Bushati, 1998, s. 89-91).

Şekil 16. 1923 Yılında İşkodra Pazarı (Fototeka Marubi Müzesinden)

Çarşı'nın dükkânları ve sokakları uygulanan farklı zanaatlara ve ticaretlere uygun şekilde planlanmıştır. Dükkânlar o döneme ait bir kepenk ile kapatılmış, esnafların birbirleri ile iletişim kurması için ise dükkânları bağlayan küçük birer pencereye sahip olmaları sağlanmıştır. Osmanlı dönemi boyunca bu çarşı modern tadilatlar ile kısmen değiştirilmiştir. Sokaklara kaldırım taşları döşenmiştir. İşkodra Çarşısı'nın içinde ev bulunmamıştır (Tafilica, 2011).

Çarşıbaşı:

Çarşı sokaklarını anlatmadan önce sokak kelimesinin Türkçeden geldiğini belirtmek gerekir. Çarşı dükkânlarında çalışanlara ise “dykkanxhi” dükkâncı denilmektedir.

Çarşıbaşı, İşkodra Çarşısı'nın ilk sokağıdır. Bu bölümde birkaç zanaat bir aradadır:

“Arabacılar” bunlar ilkel arabaların yapımı ile meşgul olmuşlardır. Bu tarz arabalar köylüler tarafından kullanılmıştır.

Şekil 17. 1908 Yılında İşkodra'nın Pazarı (Fototeka Marubi Müzesinden)

“Katrovacılar (toprak testi, çanak ve çömlek)”, “nabantçılar”, “semerciler” bu bölümde bulunan diğer zanaatkârlardır. Çarşının başında üç tane ana sokak bulunmaktadır: “Parruca”, “Tophane” ve “Molos”. Çarşıbaşı bir dinlenme meydanı vazifesini de görmektedir.

Çarşının içine girince “sandıkçılar”, “tüfekçiler”, “tuz satıcıları”, “kasaplar”, “terziler” bulunmaktadır. Daha sonra “Ağaç Sokağı”, “arpacılar”, “peynirciler”, “uncular” yer almaktadır. Bu sokak Hünkâr veya Selvi Camisine kadar uzanmaktadır. Evliya Çelebi'nin dediğine göre Türkler bu sokağı “Çarşıbaşı”, sokağın etrafındaki alanı ise “Beyazıt” diye adlandırmışlardır. Bunun dışında “Tahıl Sokağı”, “Hamza Ağa Sokağı”, “Zaganyorlar Sokağı”, 1807-1808 yılında İbrahim Paşe Buşatlı tarafından inşa edilen “Bezisten (Bedesten)” vs. sokaklar da bulunmaktadır.

Şekil 18. Çarşı Sokakları (Fototeka Marubi Müzesinden)

“Bakırcılar”, “Ayakkabıcı Sokağı”, “Kuyumcular”, “İskele Sokağı”, bunun yanında “İskele Camiisi” de bulunmaktadır. “Demirciler”, “Hayvan Satış Meydanı” yine Çarşı içerisinde bulunan bölümlerdendir.

Osmanlı döneminde İşkodra Eski Çarşısı’nda çok sayıda dükkân bulunmaktadır. Osmanlıların İşkodra’dan uzaklaşmasıyla Çarşı’da büyük kayıplar yaşanmıştır. Pazar günleri normalde cumartesi-pazar günleri olarak belirlenmiştir ancak Hıristiyan papazın isteği üzere çarşamba-cumartesi günleri olmuştur.

İşkodra Eski Çarşısı’nın Etrafındaki Diğer Yapılar:

Çarşının şehirden uzak olmasına rağmen etrafında başka yapılar da bulunmaktadır. Medrese, cami, gümrük binaları, Osmanlılar tarafından inşa edilen ve ayakları tahtadan olduğu söylenen Buna Köprüsü, Bahçalık Köprüsü bu yapılar arasında sayılabilir. Söylentilere göre bu köprüden geçildiğinde belirli bir vergi ödenmekteydi ki bu vergiler daha sonra köprünün tamir ve bakımı için kullanılmaktaydı. Çarşının yakınında bulunan camiiler arasında: Tekke Cami’si, Kullukhane Cami’si, İskele Cami’si, Hünkâr Cami’si. Evliya

Çelebi'ye göre Hünkâr Cami'sinin yanında, suyu soğuk ve güzel olan bir kuyu bulunmaktaydı (Tafilica, 2011, s. 27).

XIX. yüzyılın sonunda Çarşı etrafında 7 tane camii bulunmaktadır. Bunların en eskisi Hünkâr Camii'dir. Camilerden başka birkaç tane de tekke ve türbe bulunmaktadır. Caminin yanında medrese, kütüphane, birkaç tane kuyu, çeşme, yemekhane, değirmen ve fırınlar yer almıştır. İşkodra'da gümrüğün yanındaki binada derilerin, yünlerin, ipeğin mevduatı işlemleri görülmüştür. Çarşı çevresinde hayvanlar için pazaryeri de ayrılmıştır.

Haftanın pazar günleri çarşı genellikle eğlence dolu olmuştur. Şehrin gelişimi ve çarşının büyümesiyle özellikle XVIII. yüzyılın ortasında zanaatkârlık zirveye çıkmıştır. XIX. yüzyılın ortasında sanat ve teknik yönler geliştirilmiş, yeni zanaatlar ortaya çıkarak toplam zanaat sayısı 80'e çıkmıştır. Toplumun bir kısmının zenginleşmesiyle daha lüks ziyet eşyaları isteği artmıştır. Böylece sanat eserleri üretecek yeni zanaatlar ortaya çıkmıştır. Arnavut merkezlerinin zanaat ürünleri ilgi çekmeye başlamış ve Batı'daki ticaret merkezlerinden de talep görmüştür.

1860'lı yılların başından sonra İşkodra Eski Çarşısı, ekonomik, kültürel ve politik sebeplerden dolayı ilk krizini yaşamıştır. Kapitalizmin yükselişi ve küçük esnaflığın düşmesi, Süveyş kanalın açılması (1869), Selanik-Mitrovica Demiryolunun inşa edilmesi (1874), Tivar ve Ulcinji'nin Karadağ tarafından işgali (1880), seller ve art arda gelen yangınlar vs. bu krizin yaşanmasının sebepleri arasındadır (Riza, 2011, s. 78).

İşkodra şehrinin doğuşu ve gelişimi, birçok Orta Çağ şehirleri ile olduğu gibi Rozafa Kalesi ile yakından ilişkilidir. O zamanlar kenti oluşturan ve kalenin doğu tarafında Kir Nehri'ne kadar uzanan Qafe, Ajasme ve Tepe Mahalleleri, bazı gravürlerden de görülebileceği gibi büyük bir yapısal gelişime sahiptir. Burada 1837 yılına ait E. Lear

gravürü, 1880 yılına ait A. Bonamore gravürü ve 1885 yılına ait I. Kirshen'in gravürü yer almaktadır.

XVIII. yüzyıl boyunca, İşkodra ülkenin en gelişmiş zanaat-ticaret şehirlerinden biri ve kuzey Arnavutluk'un başkenti olmuştur. Zamanın diğer Arnavut kentleri gibi, bir ekonomik merkez, çarşı ve konut merkezlerinden oluşan bu kentte, İşkodra Çarşısı ülkenin en büyük ticaret mekânlarından biri olarak kabul edilmiştir.

Tophane Kaldırımı

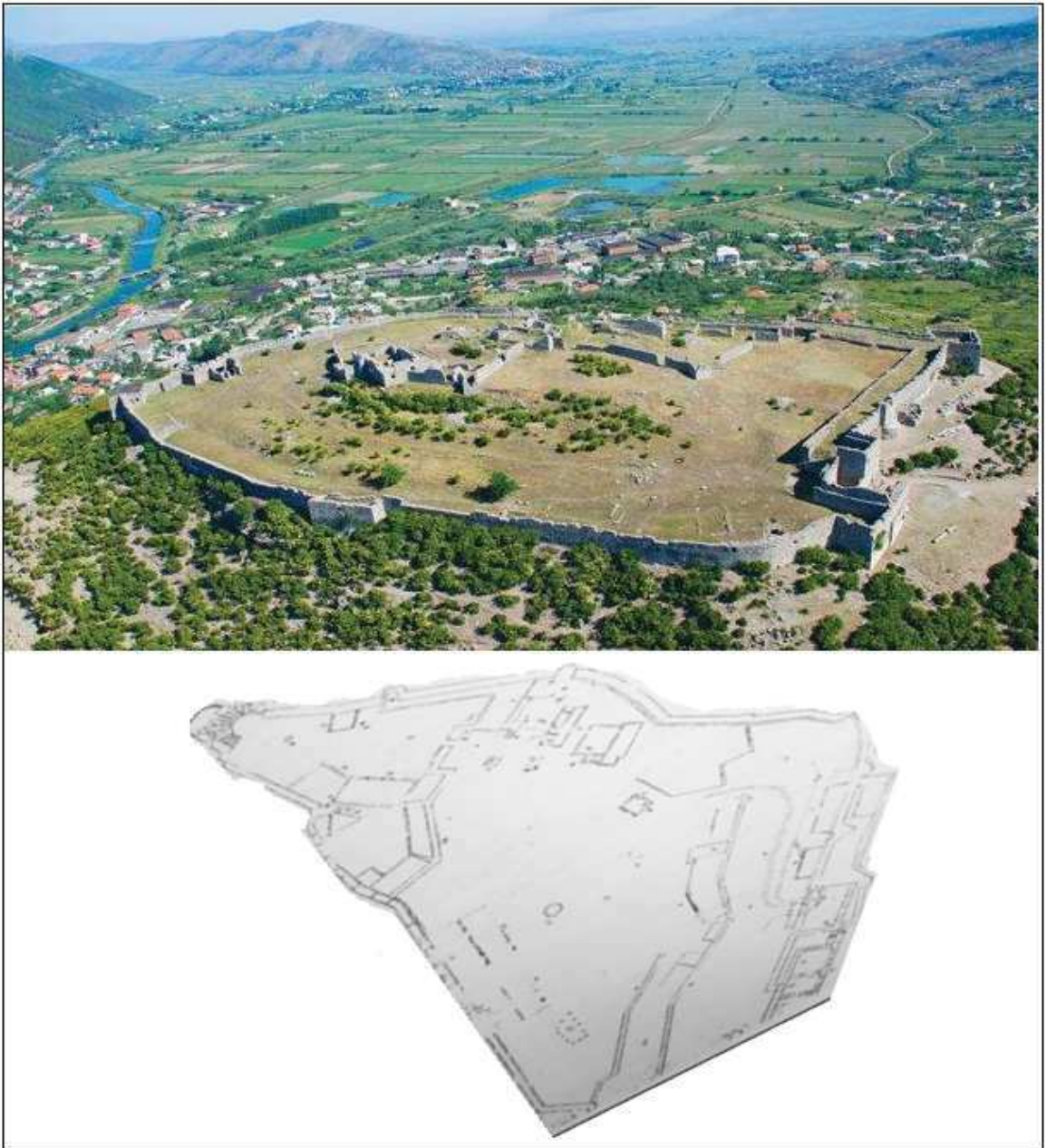
Osmanlı döneminde İşkodra, arabaların zorluk çekmeden geçebileceği iki ana yola sahip olmuştur. Biri Eski Çarşıbaşı'ndan Zall i Kirit'e kadar, diğeri de Çarşı ile bağlanan ve Sarreq'e kadar giden Peraş Yolu'dur. Şehrin diğer sokakları ise kaldırımlı sokaklardır. Kaldırımla döşemiş bu sokaklardan biri de Çarşıbaşı'ndan başlayan *Küçük Rus*'a giden Tophane Sokağı'dır. Tophane Sokağı gibi kaldırımla döşemiş Mahalle e Re sokağı da vardır. Dudas, Ndocej, Kiras, Tepe, Ajasem Mahallelerinin sokaklarına da kaldırımlar döşenmiştir. Kaldırım döşenmiş sokaklar Osmanlı mimarisiyle yapılmıştır. Günümüzde kaldırımların tamamı tahrip edilmiş yerine beton yollar yapılmıştır.

Kaleler

Rozafa Kalesi

Arnavutluk feodal prensipleri döneminin temel biçimi alan tahkimatlardan biri de Illyrian binaları üzerine inşa edilen İşkodra Kalesi'dir. Roma işgali döneminde, tepenin güney yamacında yer alan şehir için bir akropol olarak hizmet etmiştir. Orta Çağ dönemi boyunca, 1335 yılında Balshaj tarafından sahiplenilinceye kadar ve daha sonra 1396 yılında Venedik'e teslim edilinceye kadar İşkodra, bazen Bizans yönetimi altında bazen de Slav yönetimi altında tutulmuştur.

Kayalık bir tepenin üstünde yükselen Rozafa Kalesi'nin duvarları, düzensiz bir planimetri veren alan şeklini takip etmektedir. Kalenin iç kısmı, aralarında bulunan kapılar üzerinde iletişim kuran, alt şehir, orta şehir ve kale olmak üzere üç müstahkem bölümden (avludan) oluşmaktadır. Tepenin en üst ve en korunaklı bölgesinde yer alan kale, diğerlerinden daha küçük bir alana sahip olup şehrin veya feodal sistemin önde gelenlerin kalma yeri, garnizon pozisyonu ve son yerleşim yeri olarak işlev görmektedir.

Şekil 19. Kale Düzeni Günümüz Kalıntıları ve Geçmiş Dönem Belgeleri (İşkodra Müzesi'nden)

Kalenin ortasındaki şehir, geniş bir alana sahip olan kalenin merkez kısmında bulunur ve burada birçok bina yer alır. Osmanlının egemenliği sonrası camiye dönüştürülen Shen Stefan Kilisesi, bu binaların en değerlisi olarak görülmektedir. Alt şehirde hiçbir iç yapı izi bulunmamakta ve kalenin ana girişi ile doğrudan iletişim kurmaktadır. O ana girişin yerinde 1407- 1416 yılları arasında müstahkem bir avlu inşa edilmiştir. Ana girişe ek olarak, kalenin kuşatılması gibi durumlarda kuvvetlerin manevraları için kullanılmış küçük ikinci bir girişleri vardır. Rozafa Kalesi, güçlü duvarları ve kuleleriyle, 1474 ve 1478-79 yıllarında Türklerin sürekli top atışlarına ve iki uzun kuşatmasına dayanabilmiştir.

Şekil 20. Rozafa Kalesi

Kale, yüzyıllar boyunca uzun duvarlar ile korunmuş, tepenin üst kısmında stratejik bir konuma sahiptir. II. Sultan Mehmet, kaleyi gördüğü ve kuşattığı zaman şu sözleri söylemiştir: “Kartal yuvasını yaparken ne kadar güzel bir yer seçmiş”. Burada kartal diye İşkodra halkını kast etmiştir (Bushati, 1998, s. 210).

Kalenin yolu kaldırım ile kaplıdır. Yol üstünde Mujo Baba Türbesinin kalıntıları bulunmaktadır. Türbe için Evliya Çelebi'nin yazılarında küçük bir kapının içinde olduğunu söylemiştir. Efsaneye göre, bu kale üç erkek kardeş tarafından yapılmıştır. Kalenin ayakta

kalabilmesi için, küçük kardeşinin karısını duvara hapsetmek zorunda kalmışlardır. Kadın da çocuğunu emzirebilmesi için sağ göğsünün, okşayabilmesi için sağ elinin, beşiğini sallayabilmesi için sağ ayağının dışarıda bırakmalarını şartı ile kendini kale için feda etmeyi kabul etmiştir. Kale, sivil yaşamın ilk unsurlarının doğduğu çekirdeği oluşturmaktadır.

Kalede, klasik, Ortaçağ ve son yüzyılın izleri vardır. Ortaçağ kalesi, temel formunu, XIV. yüzyılın ikinci yarısında (Balşanın egemenlik dönemi) daha sonra 1407, 1416, 1468 yıllarında Venedik ve Türklerin yapılarının tam biçimlerine ulaşmak amacıyla almıştır. Eğimli yamaçta yaklaşık 3.6 hektarlık bir alanı kaplayan koruyucu duvarlar bulunmaktadır. Bu duvarlar M.Ö. IV. yüzyıla dayanmaktadır.

Illyrian Kralı Gent zamanında ilk defa bir Illyrian müstahkem merkezden bahsedilmektedir. Bir zamanlar Slavlar ve Bizanslılar tarafından işgal edilen kale Ortaçağ'da "Rozaca" ismiyle tanınmaktadır. Duvarları içinde mahzenler, depolar, idari bina gibi çeşitli ortamlar korunmaktadır. Farklı dönemlerde toplam üç kule yapılmıştır. Doğu tarafında Venedik Mahallesi'nin kalıntıları vardır.

Kalenin iç kısmı aralarındaki iletişimi sağlayan küçük kapılar ile ayrılmış üç tane avlu bulunmaktadır. Birinci avlu, ikincisinden Vezir Bushati tarafından inşa edilen bir duvarla ayrılmıştır. İkinci avlu, kalenin merkezi ve en büyük bölümünü kaplar. Onun içinde, suyun alındığı kuyuların bulunduğu dikdörtgen şeklinde olan dört rezervuar vardır. Bu bahçede ayrıca depolar, bir hapisane bir de yakın zamanda camiye dönüştürülmüş bir kilise bulunmaktadır. Evliya Çelebi, bu camiyi "Sultan Fatih Camii" ismi ile tanıtmaktadır (Bushati, 1998, s. 213).

Bu duvarların tüm çevresi 1 km'ye çıkmakta ve 9 kule ile korunmaktadır. Üçüncü avlu, tepenin üstünde yer almaktadır. İkinci ve üçüncü avlu arasında dairesel bir kule, bir depo ve Venedik zamanından kalan bir yapı kompleksi bulunmaktadır. Takviye sisteminde yeraltı gizli geçit sistemi önemli bir rol oynamaktadır. Her zaman, "Rozafa", şehrin güçlü bir

muhafızı olarak durmuştur. Bin yıllık kale 1980'lerde restorasyona altına alınmıştır. Şehir merkezinden 2 km uzaklıktadır. Kısmen asfaltlanmış ve kısmen kaldırımlı olan yol üzerinden kapısına kadar gidilebilmektedir.

İşkodra Kalesi, 2017 yılında yaklaşık 40 bin ziyaretçi tarafından gezilmiştir. En fazla ziyaretçi sayısı kültürel etkinlik günlerinde olmuştur. Bu günlere örnek olarak 18 Nisan, Uluslararası Kültürel Miras Günü, 18 Mayıs Uluslararası Müzeler Günü veya 29 Eylül Ulusal Kültür Mirası Günü gibi tarihler verilebilmektedir. Kültür ve Eğitim Bakanlığı ile yapılan anlaşma sayesinde, ders için kaleye giden öğrenciler ücret vermemektedir.

Geçtiğimiz yıl İşkodra Kalesi, özellikle sur duvarları (dış duvarlar), kalenin güneybatı köşesindeki kule ve kaleye giden yoldaki Arnavut kaldırım restorasyona girmiştir. İşkodra Kalesi, yeni yoldan, yol tabelalarından, giriş broşürlerinden, park alanından ve iç mekânında bulunan kahve barından başlayarak ziyaret koşullarını yerine getiren tek anıttır. İşkodra'daki Rozafa Kalesi hem yerli hem de yurtdışından gelen ziyaretçiler için çok popüler bir yer olup, İşkodra'yı coğrafi-kültürel turizmin ana noktalarından biri haline getirmektedir.

İşkodra şehrinin yaklaşık 8 km güneyinde, Drin Nehri'nin sağ kıyısında kayalık bir tepenin üzerinde yükselmektedir. Sardus (Şurdhah) şehrinin en büyük gelişimi XI. yüzyılda görülmüştür. 1184'te Sırp'lar tarafından işgal edilmiş, daha sonra Arnavut Dukagjin feodal ailesinin yetkisi altına girmiştir. 1491'de Türkler tarafından işgal edilmiştir. Bu dönemde şehir, XVII. yüzyıldan sonra sürekli bir düşüş geçirmiştir. Sardinya Kalesi'nin tamamı yaklaşık 4.7 hektarlık bir alanı çevrelemektedir. Koruyucu duvarlar, kenti alt ve üst şehir olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Şurdhah Kalesi

Her iki duvar da U şeklinde olan üçgen ve dörtgen kulelere sahiptir. Alt ve üst şehre götüren iki giriş vardır. Duvarlar, yaylar ve diğer tahkimat elemanları, ahşap şeritlere güçlendirilmeden ve tuğlasız olarak taşlarla inşa edilmiştir. İlyrian surları, İşkodra'nın

Şekil 21. Şurdhah Kalesi

yaklaşık 6 km kuzeydoğusunda, Mesi Köprüsü'ne sadece 600 metre uzaklıkta yer almaktadır. Adını Boks köyünün üzerinde yükselen aynı adlı tepeden almıştır. III- IV. yüzyıla ait bu surlar ilkel tekniklerle yapılmış 90 metrelik geniş çaplı ve 45 metrelik küçük çaplı elips şekilli bir alanı kaplayan koruyucu bir duvarla sınırlandırılmıştır (Fistani,1983, s. 110).

Cephedeki duvar, batı tarafındaki ciddi hasarlara maruz kalan kısım haricinde nispeten iyi korunmuştur. Orta kısmı orta ve küçük taşlarla kaplı iken, yanları büyük bloklarla inşa edilmiştir. Bloklar, taş ocaklarından çıktıkları şekilde ve harçsız olarak ayarlanmıştır. Tipolojik bakış açısından ve yapı tekniğinden Kratuli'nin sureti, Gajtan'inkine benzer. Ancak onu, bu türden bütün yerleşimlerden ayıran iki özel özellik bulunmaktadır. İlk özellik, planın

dikkate alınmamasına rağmen, site planının düzenli eliptik şeklidir. İkinci özellik, kulenin bir takviye elemanı olarak varlığı ile ilgilidir (Fistani, 1983, s. 113).

Şekil 22. Şurdhah Kalesi

Danja (Dagnum)'dan ilk defa 1189 yılında tarihi belgelerde bahsedilmektedir. (Meksi, 2004, s. 243). Danja Kalesi, Shkodër-Puk yolunun sol tarafında bulunan tepeler zincirinin zirvelerinden birinde yer almaktadır. Tepe bir kubbe şeklinde yükselir ve tamamen kaya biçimindedir. Bu şehir çok geniş bir bölgeyi çevrelemiş ancak çok zarar görmüş ve bazı yerlerde tamamen yıkılmıştır. Danja, Shkodra'nın Zeta, Puka, Mirdita, Kosova, Dibra ve hatta Sırbistan arasında geçiş yolu adeta bir köprü işlevi görmüştür. 1361'de otorite altında bulunan Piskoposluk merkezlerinden biri olarak anılır (Daberdaku, 2010, s. 12).

Drisht Kalesi

Şekil 23. Drisht Kalesi

Drishti Kalesi, İşkodra şehrinin kuzeydoğusunda, kuzey ve batıdan Kiri Nehri tarafından desteklenen güçlü bir doğal korumaya sahip kayalık bir tepe üzerinde yer almaktadır. Kentin koruma duvarı, düzensiz dörtgen bir alana sahip ve sadece kale ve müstahkem şehirden oluşan Shurdhah'dan daha geniş bir alanı kaplamaktadır. Genelde Orta Çağ'ın tahkimatlarında olduğu gibi Drishti Kalesi'nin, biri doğudan diğeri batıdan olmak üzere iki girişi vardır. Kule ise tek bir girişe sahiptir. Burada da "U" şeklinde olan ve aynı inşaat tekniğinde kule tiplerini görmek mümkündür (Karaiskaj, 1974, s. 108).

Shirq Köyü Yakınındaki Sergj ve Baku Kale Kilisesi

Buna Nehri'nin kenarında bulunan Shirq Köyü yakınlarındaki kilise, XI-XII. yüzyılda inşa edilen kuzey Arnavutluk'un en önemli eserlerindedir. Kalıntılar, Buna Nehri tarafından büyük ölçüde hasar görmüş olsa da oldukça ihtişamlıdır ve bu anıtın değerini göstermektedir. Tipolojik açıdan, kilise, Güney İtalya'daki Benedictine Tarikatı'nın mimarisinin karakteristik şemalarına göre inşa edilmiştir. Kilise, ortasının daha büyük olduğu üç dairesel alana sahiptir.

Yarı dairesel yaylarda ve çatı kaplamasında gözlenen Roma mimarisinin unsurlarına aittir. Kesintisiz çizgileri, keskin yayları, renkli duvarların tekniği, dekoru ile uzun süreli bir mimari model olarak kalmıştır.

Şekil 24. Shirq Kilisesi

Gajtan Kalesi

Gajtan Kalesi, bulunduğu kasabayla aynı adı taşıyan bir tepenin üzerinde, İşkodra şehrinin 5 km doğusunda yer almaktadır. Harç ya da kil bağlantısı olmaksızın bire bir kayalar gibi duran büyük taşlarla inşa edilen bu tepe, her taraftan keskin kayalarla korunan doğal bir kaleye benzemektedir. Tepeden, İşkodra şehrinin sonuna ve göle kadar giden görsel bir manzara var. Birçok noktada, kuşatmalara maruz kaldığında şehri koruma görevi gören bir çevre duvarı izleri bulunmuştur.

Bugün bu duvar 2 m yüksekliğe kadar çıkmakta ve duvarın genişliği 3.50 m'ye ulaşmaktadır. Bu duvarlarda, dış kısmın 1,60 m yüksekliğe kadar bloklarla yapılan koruyucu görevi gören büyük taşlardan oluşan 1,80 m uzunluğunda bir geçit kapısı bulunmaktadır.

1961- 62 yılları arasında kazı çalışmaları sırasında 4 kültür tabakası bulunmuştur. Bunlar: Tunç çağına ait Gajtani 1, 2, 3 ve 4, Demir çağına ait I. ve II., III. sü M.Ö. döneme ait, IV. sü ise antik çağına aittir (Derguti, Boçi ve Dushku, 2013, s. 17).

Şekil 25. Gajtan Kasabasının Kale Kalıntıları

Köprüler

Mesi Köprüsü

XVIII. yüzyılın sonunda Mehmet Bushati Paşa tarafından yaptırılan Mesi Köprüsü, Arnavutluk'un en büyük ve en iyi korunan taş köprülerinden biridir.

Mesi Köyünün yakınındaki Kir Nehri üzerinde yer alır ve İşkodra ili ile Drishti ve Cukal kırsallarını birbirine bağlar. 108 m uzunluğundaki alanın farklı boyutlarıyla 13 kemer üzerinde oturtulmuş bir sırtı olan yapıdır. Köprü'nün inşası iki aşamadan geçmiştir. 21,5 m

Şekil 26. Mesi Köprüsü

Hamamlar

Banja e Vjeter

Bu tarihi yapının halk arasındaki adı hamamdır. Herkes tarafından böyle bilindiğinden ayrı bir ad kullanılmamaktadır. İşkodra şehrinde bulunan ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş "Küçük Hamam" olarak adlandırılan hamam, Orta Çağ kentlerimizin sosyal karakterine sahip mimari bir yapıdır. Antik çağlarda ve Ortaçağ'da bilinmelerine rağmen, Arnavutluk'ta XVI. yüzyılda inşa edilmeye başlamış ve XIX. yüzyıla kadar aynı işlev şeması üzerinde devam etmiştir. Dikdörtgen planlı ve dış ortamla teması en aza indirecek yapılaşma planlanmıştır.

Şekil 27. Hamam (Banja e Vogel)

Hamam, soyunma odasından, temizlik bölümü olan ara odadan, merkezi ve ayrı banyo odalarından ve su deposundan oluşmaktadır. Belirgin faydacı karaktere sahip bir bina yapısı olarak, dış işlem, düz ve ışısız duvarlar ve kubbelerinin konik ve piramidal kaplamaları ile fonksiyonel ve yapısal bütünlüklerinin bir tezahürüdür. Dış kısmı ile tek bağlantısı, giriş kapısının yanı sıra her bir ortamı aydınlatmaya hizmet eden küçük cam pencerelerle kaplı delik mevcuttur.

İbadethaneler

Arnavutluk'ta hüküm süren komünist rejim, din ve dini geleneklere savaş açmıştır. Savaş, komünistlerin devraldığı ilk günden teslim ettikleri güne kadar sürmüştür. Camilerin yıkımı ve bu kutsal nesnelere yerlerin değişmesi, bu kültürel yıkımın bir parçası olmuştur. Aşağıda listelenen 39 adet İslami eser ve camiden, 30 cami ve birçok mezarlık yıkılarak şehrin görünümü tamamen değiştirilmiştir.

1967'de başlayan yasaklar döneminde; minareler yıkılmış, camiler ve eklentileri "Ulusal Cephe" için toplantı salonları, sinema salonları, tiyatro, yerel yönetim bürosu, depolar gibi farklı fonksiyonlar gören yerlere dönüştürülmüştür. Bu kültür varlıklarının yanında

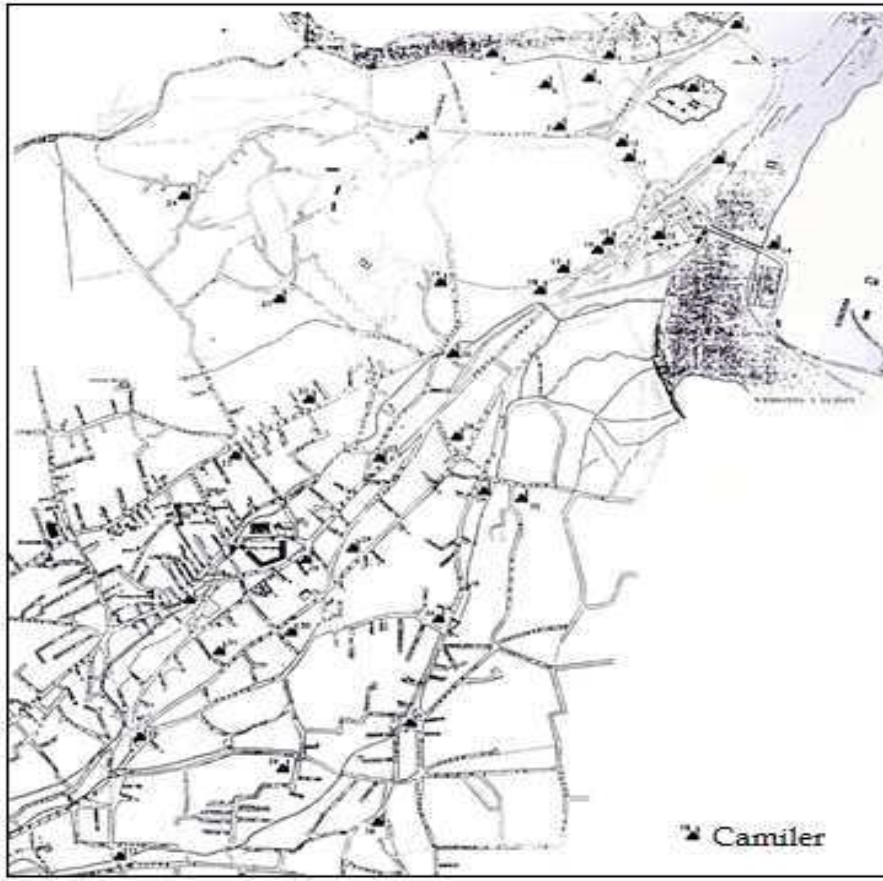
şehirde bulunan mezarlıkların da yok edilmesi halkın tarihi geçmişinden ve hatıralarından kopmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda bu antik kentin görsel görünümünü değiştirilerek yeni bir “sosyalist kent peyzajı” kazandırılmıştır.

1945-1946 yılları arasında İşkodra'nın Eski Çarşısı ve Bezistanı ile birlikte üç cami yıkılmıştır. Bu yıkım, kentin tarihi ve gelenekleri için en büyük kayıplarından biri olmuştur. 1967 yılındaki dinin yasalar ile yasaklanmadan önce de 7 tane caminin yıkılması, 1944-1967 tarihleri arasında yıkılmış camilerin sayısını 10'a çıkarmıştır. Böylece yıkılmış camilerin 1/3'i 1945 öncesi döneme, 2/3'si ise dinin yasaklandığı 1945 sonraki döneme aittir.

Parruca Camisi dışında aşağıda belirtilen tüm camiler Osmanlı mirasından kalmıştır. Parruca camisi ise yıkılmış ve daha sonra 1936 yılında İşkodra halkı ve tüccarları tarafından yeniden inşa edilmiştir.

İşkodra Müftülüğü'nden elde edilen verilere göre, İşkodra'da bulunan camiler şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Büyük tarihi değerlere sahip olan Bahçallék Camisi, 1967 yılında Askeri araç bakımı atölyesine dönüştürülmüş ve 1979'da deprem nedeniyle tamamen yıkılmıştır (İ.M.A: 116).
2. Luguçesme Mahalle Camisi, 1950 yılında yatırım imkânı yokluğundan dolayı tahrip olmuştur (İ.M.A: 183).
3. Xhabiej'deki Haxhi Bajram Camisi, 1967 yılında depoya dönüşmüş ve daha sonra tamamen yıkılmıştır (İ.M.A: 188).
4. Peraş'ta Beyaz Camii, bahçesi Ali Laçej Okulu'na bırakılarak 1962 yılında yıkılmıştır (İ.M.A: 192).
5. Peraş'taki Kızıl Camii, 1967 yılında minaresi yıkılmış ve depoya dönüştürülmüştür. 1980 yılında ise mezarlığı ile birlikte yıkılmıştır (İ.M.A: 198).
6. 1956 yılında Draçin Camisi, adaçayı deposuna dönüştürülmüştür (İ.M.A: 210).

Şekil 28. İşkodra Camileri İlk Haritası Yıl: 1929 (İşkodra Müftülüğü'nden)

7. Luguçesme Mahalle Camisi, 1950 yılında yatırım imkânı yokluğundan dolayı tahrip olmuştur (İ.M.A: 183).
8. Xhabiej'deki Haxhi Bajram Camisi, 1967 yılında depoya dönüşmüş ve daha sonra tamamen yıkılmıştır (İ.M.A: 188).
9. Peraş'ta Beyaz Camii, bahçesi Ali Laçej Okulu'na bırakılarak 1962 yılında yıkılmıştır (İ.M.A: 192).
10. Peraş'taki Kızıl Camii, 1967 yılında minaresi yıkılmış ve depoya dönüştürülmüştür. 1980 yılında ise mezarlığı ile birlikte yıkılmıştır (İ.M.A: 198).
11. 1956 yılında Draçin Camisi, adaçayı deposuna dönüştürülmüştür (İ.M.A: 210).

12. Tepe Mahallesi Camisi, 1967 yılında minaresi yıkılarak Halk Cephesi'nin toplantı salonuna dönüştürülmüş ve 1970'lerde mezarlığı ile birlikte tamamen yıkılmıştır (İ.M.A: 215).
13. Haxhi Koplik Camisi, yerinde daha sonra apartmanlar inşa edilmek üzere 1964 yılında mezarlığı ile birlikte yıkılmıştır (İ.M.A: 218).
14. Şehrin merkezindeki Parruca Camisi 1967'de mezarlığı ile birlikte yıkılmıştır (İ.M.A: 228).
15. Fushë Çela Camii (bugün Ebu Bekir Camisi) 1963 yılında "kentsel ihtiyaçlar" gerekçesiyle bozulmuş ve yerine Ulusal Kurtuluş Savaşı'na ait bir anıt yapılmıştır (İ.M.A: 238).
16. Tophan Camisi, 1967 yılında minaresi yıkılarak depoya dönüştürülmüş ve bir süre sonra tamamen yıkılmıştır (İ.M.A: 251).
17. Garuc Camisi'nin, 1967 yılında minaresi yıkılmış, binası depoya ve daha sonra konuta dönüştürülmüştür (İ.M.A: 262).
18. Plakë Camisi'nin, 1967 yılında minaresi yıkılmış ve depoya dönüştürülmüştür. Daha sonra tamamen yıkılmış ve yerine 5 katlı bir konut inşa edilmiştir (İ.M.A: 269).
19. 1956'da Begos Camisi yıkılmış ve onun yerine Migjeni Tiyatrosu inşa edilmiştir (İ.M.A: 279).
20. Küçük Rus Mahallesi'ndeki cami, 1967 yılında minaresi yıkılarak sinema salonuna, hububat depolarına dönüştürülmüştür. Daha sonra tamamen yıkılarak yerine bir anaokulu inşa edilmiştir (İ.M.A: 282).
21. 1967 yılında Rus-Maxhar Camisi'nin önce minaresi yıkılmıştır. Daha sonra orada apartmanlar inşa etmek için cami tamamen yıkılmıştır (İ.M.A: 301).

22. 1950'den itibaren Shaban Efendi Camisi, yönetilmeden parçalanmış halde bırakılmış, malzemeleri satılmış ve 1964 yılında yerine Zukth-Kashta İşletmesi'nin bir koğuşu inşa edilmiştir (İ.M.A: 308).
23. Yeni Mahalle Camisi ile ilgili veri bulunamamıştır (İ.M.A: 316).
24. Ndocej Mahallesi Camisi'nin, 1967 yılında minaresi çökmüş ve binası kitap deposuna çevrilmiştir. Daha sonra yakınındaki mezarlığı ile birlikte cami tamamen yıkılmıştır (İ.M.A: 318).
25. Dudas Camii 1968'de tamamen yıkılmıştır (İ.M.A: 328).
26. 1967'de Kiras Camisi'nin minaresi yıkılmış ve binası yerel yönetim ofislerine dönüştürülmüştür (İ.M.A: 340).
27. Dergut Mahallesi Camisi'nin 1967'de minaresi yıkılmış ve çeşitli işler için kullanılmıştır. Bir süre sonra da tamamen tahrip olmuştur (İ.M.A: 348). (İşkodra Müftülük Arşivinden).

Arnavutluk'ta camilerin kurulması Osmanlı yönetiminin gelişiyile başlamıştır. Osmanlılar, kilise sayısını kentte kalan nüfus miktarına göre ayarlamış, kiliselerin geri kalanını ise camiye çevirmişlerdir. Ayrıca, son zamanlarda, Zadrime köylerinin bazı camileri Müslümanların farklı sebeplerden dolayı göç etmelerine bağlı kalarak kapanmış ve kendiliğinden tahrip olmuştur. Şimdiye kadar, akademisyenler hangi kiliselerin camiye dönüştürüldüğünü belirleyememiştir.

Halkın söylentilerine göre, İşkodra kentinde dört kilisenin camiye dönmüş olduğu varsayılmaktadır: "Hünkâr Camii", "Haxhi Bajram Camii" ve Drin Nehri kıyısındaki "Alibegaj Camii" bir de "Rozafat Kalesi Camisi". "Selvi Camisi" olarak da adlandırılan "Hünkâr Camii", bugün Qafe Mahallesi'ne giderken belli olmaktadır. "Hünkâr Camii"nin Sultan II. Beyazıt'ın yardımcılarıyla inşa edilmiş olma ihtimali bulunmaktadır.

İşkodra Kalesi ile ilgili konuşan Evliya Çelebi, Rozafa Kalesi'nin Camisi II. Sultan Mehmet'e adanmış, eski mimariye göre kiremit kaplı yapılmış olduğunu belirtmiştir. "Alibegaj Mahalle Camisi", şehrin en eski camilerinden biridir. "Haxhi Bajram Camii", popüler geleneğe göre XVIII. yüzyılın başında "Koplikaj Camisi" ile aynı zamanda inşa edilmiştir.

Kurşunlu Camisi

1773-74 yılında Mustafa Buşati Paşa tarafından yaptırılan ve bir zamanlar İşkodra'nın en eski semtinde yer alan Kurşunlu Camii, kendine has yapı tarzı ile diğer camilerden ayrılmaktadır.

Şekil 29. Kurşunlu Camii

Osmanlı İmparatorluğu tarafından yüzyıllar boyunca İstanbul ve büyük şehirlerin cami türlerine göre geniş hatlarda cami inşa edilmiştir. Bu camilerin merkezi bir çekirdeği ve

ülkedeki diğer tüm camiler gibi büyük kubbesi vardır. Kurşunlu Camisi'nin her iki tarafında, doğu ve batı, salon ile iletişim halinde olan açık portikler bulunmaktadır. Portikonun ana girişi ise kuzey tarafındadır. Caminin dış tarafı ise çok enteresan mimariye sahiptir. Burada üstte bulunan ve çevrenin merkezi unsuru olan tamburdaki kubbenin özel bir değeri vardır. İşkodra'nın İslam mimarisinin inşasında benzeri veya eşi olmayan tek camisidir.

Kurşunlu Cami, Tabakë Mahallesi'ndeki diğer tüm nesnelere arasında en güzel tarihi eserdir. Türk-Arap ziyaretçilerin sürekli ilgisini çeken muhteşem ve sanatsal bir yapıdır. Bu cami, Tabakë (Qafe) Mahallesi'nin ve kalenin çevresindeki diğer mahallelerinin eski refahını hatırlatır. Caminin imamı Mithat Müftia cami ile ilgili şunları aktarıyor: "Bu tarihi eseri onarmak için birçok masraf yapılmış olsa da yine Drin Nehri'nden gelen sellerin vereceği hasarlar üzerinde çalışmaların yapılması gerekmektedir".

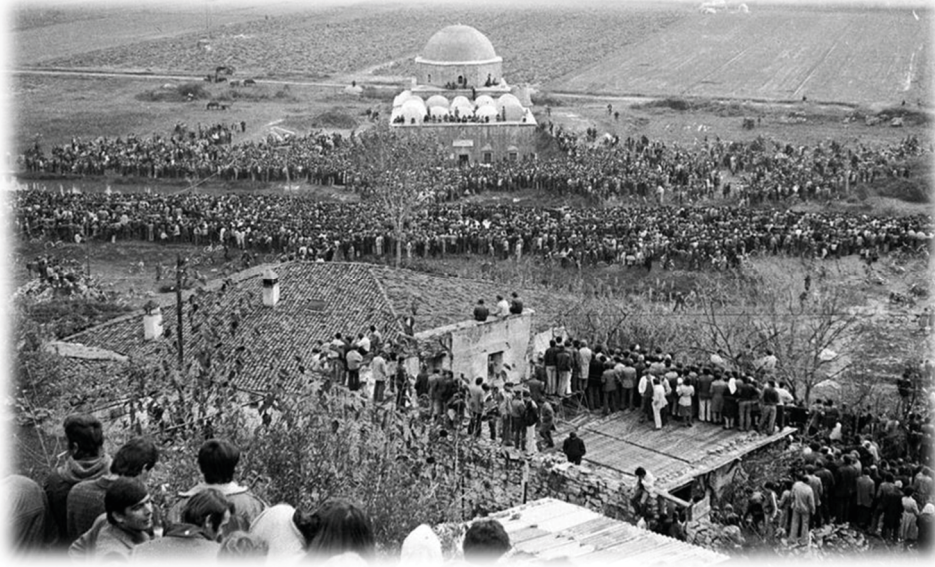

Şekil 30. Kurşun Cami 1930 (Fototeka Marubi Müzesi'nden)

Kurşunlu Camii temel olarak Buşatlı Mehmet Plaku Paşa'nın eseridir. Caminin üzerindeki oyulmuş plaka eski bir belge olup taş üzerine şu sözler yazılmıştır: "Yıl 1187 Hicri

(1773) Caminin inşasının yapıldığı tarihtir, Mehmet Paşa'nın muhteşem camisidir." Yıl 1280

(1863) caminin, Mahmut Berberi bakıcısı tarafından onarımının yapıldığı tarihtir.

Şekil 31. Kurşunlu Cami'nin Yeniden Açılmasından Görüntü (16 Kasım 1990)

(Kurşunlu Camii Arşivi'nden)

Osmanlı döneminde cami kubbeleri kurşunla kaplanmıştı. Zamanla ve nüfusun o mahalleden göç etmesiyle, bilinçsiz insanlar satmak için kurşunu çıkarmıştır. Avusturya işgali sırasında, askeri örgütler, kalan kurşun katmanları kaldırarak bu yıkıcı hareketi sürdürmüştür.

Caminin iç kısmı çok büyük değildir ancak dış kısmı geniş alana yayılmaktadır. Her iki kısım aralarındaki bir kapı ile bağlanmakta, son kısım ise iki kapıyla kapatılmış ve kubbe ile kaplı durumdadır. Bu kubbelerin yayları kalın demirlerle bağlanmıştır. Mihraptan (imamın durduğu yer) caminin dış kısmında namaz kılan kişilere imamın sesinin gitmesi için caminin duvarları içinde yapılmış diğer Osmanlı eserlerinde olduğu gibi ses kanalları bulunmaktadır. Bu kanal, modern bir hoparlörle aynı işlevi görmektedir ancak ziyaretçilerin çoğu böyle bir kanalın varlığının farkında bile değildir.

Caminin ortasında, dönemin veziri tarafından hediye edilen büyük şamdanın bulunduğunu gösteren uzun bir zincir bulunmaktadır. Camide geçmiş dönemde ayrıca müezzinlerin durduğu ve minareye gittiği bir iç avlu vardır. Günümüzde bu avlu ve eski cami kapıları da artık yoktur. Yine geçmiş dönemde, taştan yapılmış güzel minaresi uzaktan muhteşem görünmekteymiş ancak İşkodra halkının söylediğine göre, 1967'de bir şimşek çakması ile kopmuş olup bir daha da yaptırılmamıştır.

Caminin imamı şöyle aktarmaktadır; “Cami ilk defa 1963'te İşkodra'dan gelen Hacı Muhammed Berberi tarafından onarılmıştır. 1920'de sürekli gelen Drin Nehri'nin su baskısı nedeniyle nehir suları pencerelere kadar ulaşmış ve vezirin yeğeni olan Celal Paşa'nın parasıyla düzeltmeler yapılmıştır. Caminin kurucusu ve inşacısı olan Mehmet Plaku Paşa'nın mezarı, caminin yanındadır. Yaşlı insanlar caminin 8-9 merdivene sahip olduğunu hatırlar ve cami içindeki pencereleri görmek için at üzerinde durmak zorunda kaldıklarını söylerler.

Çevredeki sakinlerin kayıtlarına göre, Mehmet Plaku Paşa camiyi Guri i Zi'den zincir sistemi (elden ele) ile getirilen ve Kir Köprüsü inşasından kalan taşlarla inşa ettirmiştir. Cami inşa edilirken, Mehmet Paşa'nın kendisi de çalışmalara katılmıştır. Bu tavrı dine adanmışlığı, halka, özellikle halk eserlerine verdiği önemi gösterme niyeti ile açıklanmaktadır.

Mehmet Plaku Paşa'nın bu çalışmalara katılımı ile ilgili şöyle bir hikâye vardır: Bir köylü Paşa'ya kişisel bir şikâyette bulunmak istemiştir. Köylü Paşa'nın işçiler arasında olduğunu öğrenir ama tebdil-i kıyafet giyinmiş olduğundan onu diğer işçilerden ayırt edemez. İnşaatta çalışmakta olan birine Paşa'nın nerede olduğunu sorar. Sorduğu kişiden Paşa'nın nerede olduğu öğrenmek için beklerken Paşa elindeki işi bırakıp iş elbiselerini çıkarıp Paşa kıyafetini giyer ve şikâyetinin ne olduğunu sorar. Bunu gören herkes Paşa'nın bu hareketinden çok etkilenmiştir (İşkodra sakinleri tarafından hikâye edilmiştir).

İşkodra Katedrali (Büyük Kilise)

Şekil 32. İşkodra Büyük Kilisesi

İşkodra Katolik mahallelerinin en önemli tarihi ve kültürel anıtlarından biridir. İşkodra sakinleri tarafından “Büyük Kilise” olarak bilinen bu kilise, 73,5 m uzunluğunda, 50 m genişliğinde ve 23,5 m yüksekliğindedir. İlk haç ve çanlar, 7 Nisan 1858'de kiliseye konulmuştur. Katedralin yeniden düzenlenmesi ve tavana resim koyulması mimar Kole İdromeno tarafından yapılmıştır. İlk resimler ve süslemeler Avusturyalılar tarafından yapılmıştır. Kilisenin iç sütunlarında 12 elçi tablosu ve sayısız başka tablolar yer almaktadır.

Ajasem Camisi

Caminin taştan yapılmış küçük bir minaresi bulunmaktadır. Kimin inşa ettiği bilinmemektedir. Komünizm döneminde yıkılan cami yerine tekrardan başka bir cami inşa edilmiştir. Yeni yapılan cami 1997'de yapılmıştır. Betonarme duvarların üzeri ahşap çatı ile kapatılmıştır. Yaklaşık 50 kişilik cemaate hizmet verebilecek büyüklüktedir. Halen Müftülükçe atanmış bir din görevlisi bulunmaktadır.

Şekil 33. İškodra Ayasem Camisi

Tepe Camisi

Cami Tepe Mahallesi'nin merkezinde bulunmaktadır. İyi durumdadır ancak kapısında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. 1990 öncesi değişik amaçlarla kullanılan cami, 1990 sonrası yeniden restore edilerek amacına uygun kullanılmaya başlanmıştır.

Şekil 34. İškodra Tepe Camisi

Tek katlı ve tuğla duvarların üzeri ahşap çatı ile örtülmüştür. Camii 50-60 kişiliktir. Arnavut ustalarının eseri olan güzel bir taş minaresi vardır. Cami önce dini bir medrese olarak işlev görmüş, devlet okullarının açılmasından sonra bir camiye dönüşmüştür.

Luguçesme Camisi

Cami 1960 yılına kadar ayakta durmuştur. 1967'den sonra harap halde kalmıştır. Temeli ve yıkık duvarları uzun yıllar bekledikten sonra; günümüzde camiye yeniden inşa etmek amacıyla girişimlerde bulunulmuştur. Halen inşaat çalışmaları devam etmektedir. Caminin inşaat masrafları İşkodra Müftülüğüne karşılanmaktadır.

Şekil 35. İşkodra İnşaatı Devam Eden Lugu Çeşme Camisi

Parruca Camisi

Parruca'nın ana binalarından biri camisidir. O dönemin Parruca Camisi, şehrin sanatsal bir anıtı olmuştur. 1967'nin sonlarında, din karşıtı hareket dolayısıyla yıkılmıştır. Parruca Camisi mahallenin meydanında inşa edilmiştir. Yeni cami inşa edilmeden önce, taştan yapılmış bir minareye sahip olan, daha küçük eski cami bulunmaktadır. Avlusunda, insanların abdest alabilecekleri bir "çeşme" (musluklu su deposu) yer almaktadır. Tarih ya da herhangi

bir yazıt olmadığı için bu eski binanın ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Halkın söylentilerine göre XV. yüzyılda Jukej ailesinin fonlarıyla yapılmıştır.

Şekil 36. İşkodra Parruce Camisi

Parruca Camisi, daha önce olduğu gibi 1990 sonrası demokrasi yıllarında Hacı Sait Fishta tarafından yeniden aynı modelde inşa edilmiştir.

Anıtlar

İngiliz Saati

İşkodra Şehri Tarihi Müzesi, İngiliz Lordu Paget'in kaldığı yer olduğundan dolayı İngiliz Saati adıyla bilinmektedir. Lord Paget'in İşkodra'ya bir “misyoner” olarak geldiği ve eylemlerinden politik-dini bir misyonla İşkodra'yı merkez yapıp Arnavutluk'ta Protestanlığının yayılmasını sağlamaya çalışan bir ajan olduğu anlaşılmaktadır. İnşa ettiği evi Lord, oryantal tarzda uyarlanan büyük salonuyla, çıkık tavanı ve diğer bölümler ile, Protestan kiliseleri ve şapellerinin hizmet edeceği mabet olması amacıyla hazırlamıştır; Saat kulesi aynı zamanda ayin programında çan çalma işlevi de görmektedir.

Şekil 37. İngiliz Saati

Lord Paget, İşkodra’da bir Anglo-Sakson kilisesi kurmak için inisiyatif almıştır. Evi inşa edip mabede uygun hale getirdikten sonra, dine yeni sadıklar çekmek için propaganda yapmaya başlamıştır. Saatteki evini, Lord’un, Zog rejimindeki bir İngiliz subayına vermiş olduğu söylenmektedir. Söz konusu memur, 1930 yılında iç bölgesi ile birlikte evi 40.000 Frank’a Salih Mehmeti adında bir tüccara satmıştır (Bushati, 1998, s. 368).

Hoxhe Dheu Çınarı

İşkodra merkezinde Parruce Mahallesi’nde, Evliya Çelebi Caddesi’nde bulunan 140 yaşındaki çınar Hoxhe Dheu ismini taşır. İki ana kola sahip olan bu çınar ağacının boyu 18 metredir. Gövdesinin kalınlığı 3 metredir. Hoca ailesinden bir zat kan davalarının barış ile neticelenmesini sağlamaya çalışmıştır. Postrib bölgesinden bir aile barışma hediyesi olarak cins fidan olan bu çınarı getirip bu kişinin bahçesine dikmiştir. Bu sebeple halk kendisine “Hoxhe Dheu” (günümüz Türkçesiyle Toprağın Babası) lakabını vermiştir.

Şekil 38. Hoxhe Dheu Çınarı

Zaman içinde bu muhit değer kazanmış ve çarşı merkezi olmuştur. Mahallenin sakinleri istişare toplantılarını bu çınarın altında yapmışlardır. Hatırı ve hatırası büyük olduğu için halk çınarı titizlikle korumaktadır. Günümüzde tarihi, biyolojik, ekolojik, kültürel ve turistik değeri bulunmaktadır.

Tarihi Objeler

Etnografi Müzesi

Bu sektörün XVIII. ve XX. yüzyıla ait yaklaşık 1230 nesneden oluşan bir fonu vardır. Bunlar, İşkodra şehrinin ve havzasının jeo-etnografik alanlarının el sanatlarıdır. Bu bölgeler şunlardır: Dukagjini, Büyük Malesia, Shllaku, Postriba, Zadrima, Anamali, Kraja, Puka ve Mirdita eyaletleri. Bunlardan bir kısmı kırsal veya kentsel aileler tarafından üretilmiş, geri kalanı ise, ülkenin yüzyıllık geleneğini izleyen ancak farklı zamanlarda yabancı kültürlerden etkilenecek yeni unsurlar da eklenmiş, İşkodra şehrinin usta zanaatkârlarının üretimleridir.

İşlenmesinde kullanılan malzemeler, ağırlıklı olarak yerli kaynaklardan olmakla birlikte daha çok sivil ürünlerde ve daha yakın zamanlarda, sanayileşmiş malzemelerin ticarileştirilmesiyle ithal edilen malzemelerdir.

Müze fonunda ut, ikitelli, flüt, zümer, saz gibi yaklaşık 50 adet geleneksel müzik enstrümanı vardır. Bu sektörde başta Türkiye ve İtalya olmak üzere başka ülkelerden ithal edilen ve özellikle İşkodra evlerinde kullanılan lambalar, vazolar, mutfak eşyaları ve sofrta takımı gibi nesnelere yer almaktadır.

Arkeolojik Müzesi

2002 yılının Kasım ayında Firenze Üniversitesi (İtalya) ile iş birliğinin meyvesi olan İşkodra Tarih Müzesi'nde Arkeoloji Pavyonu açılmıştır. Ortak hazırlanan bu projeye göre, iki salondan oluşan binanın zemin kat alanı kullanılarak, orijinal taş-ahşap işçiliğinin geleneksel mimari unsurları ile açıkta kalan metal paneller ile iç içe geçirilmiş, geleneksel yapıların bu modern malzemelerle bir araya getirilmesi gerçekleştirilmiştir. Cam küpler içine yerleştirilen nesnelere tek tek aydınlatması, onları vurgular ve gerçek bir antika ortamı yaratır.

Arkeoloji fonu yaklaşık 500 eser içermektedir. Bunlardan sadece 200 tanesi açığa çıkarılırken, geri kalanı fonda tutulmaktadır. Müzede bulunan arkeolojik nesnelere, Neolitik dönemden, M.Ö.6000 yılından, XVI. yüzyılın sonlarına kadar geçen bütün tarihi dönemlere aittir. İşkodra'nın tüm havzasını içeren coğrafi bir uzantısı vardır. Eserlerin bir kısmı tesadüf buluntulardan gelmiş, bir kısmı da bu bölgede yapılan arkeolojik kazılardan elde edilmiştir.

Marubi Fotoğraf Galerisi

“Gegë Marubi” Fotoğraf Tiyatrosu, Arnavutluk'un kuzey bölgelerinin özellikle de Arnavutluk'un popüler bölgelerindeki kıyafetleri hakkında bilgi ve çalışma için zengin bir arşiv kaynağı oluşturmaktadır. Kariyeri XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayan bir grup

fotoğrafçı tarafından çekilen fotoğraflarda, İşkodra kasabasında ve Arnavutluk'un kuzey bölgelerinin çeşitli köylerinde kullanılan kıyafetler bulunmaktadır. Farklı yaş gruplarından ve tüm dini eşyalardan oluşan objeler, kasaba ve köydeki kıyafetlerin gelişiminin farklı aşamalarını temsil etmektedir. Araştırmacılar tarafından halk kıyafetlerinin bazıları şimdiye kadar tespit edilememiştir.

Şekil 39. Fototeka Marubi Müzesi

Her nasılsa, bu fototex, XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemdeki halk kıyafetlerinin incelenmesinde en zengin arşivlerden biri olmaya devam etmektedir (Onuzi ve Ulqini, 2003).

1971'de Marubi, Pici, Jakova, Rraboshta ve Nenshati gibi fotoğrafçı ailelerin bağışladığı zengin fonlar ile aniden anıtsal ve şaşırtıcı Marubi fototeği oluşturulmuştur.

Sanat Galerisi: Sanat Galerisi'ni ziyaretimiz bizi bu şehrin kültürüne yaklaştırır. Galeride, Rönesans döneminden günümüze kadar İşkodra'nın ve tanınmış Arnavutların

yazarlarının eserlerini içermektedir. 1970 yılından beri galeride, geleneğimizin ve günümüzün yazarlarının 700 resmi korunmakta ve sergilenmektedir.

Migjeni Tiyatrosu

Şekil 40. Migjeni Tiyatrosu

Düz yazı tiyatro sahnesi, Kara Mahmud Bushati Paşa'nın liderlik (1749-1796) zamanında, XIX. yüzyıl sonrasında İşkodra'da inşa edilmiştir.

Arra e Madhe Mahallesi'nde, Fiştor müzik ailesi, mahallenin eğlenmesi için avlunun kapılarını açmıştır. Geleneksel adetlere ek olarak, ilk müzikal performanslardan komedilere, yetişkinler ve çocuklar için popüler oyunlara kadar hepsi bu bahçede doğmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, İşkodra ve Arnavut sahneleri yeni bir gelişim ivmesini kazanmıştır. Tiyatro performanslarına yönelik artan talebi destekleyen çok sayıda amatör, yazar ve yönetmen grubu oluşturulmuştur.

Komunizim Dönemindeki Sığınaklar

Sosyalist sistemin gelmesiyle toplumun yaşam biçimi ve aile büyüklükleri hızla değişmiştir. Geniş ailelerin yerini çekirdek aileler almış ve tarihi “çardaklı evlerin” bazıları yıkılmış veya kendilerinin ihtiyaçları üzere değiştirilmiştir. 1990’lı yılların devamında bu eski evlerinin parçalarının bozulması veya satılması, İşkodra’nın kültürel görüntüsünün bozulmasına yol açmıştır. Modern kentleşmenin başlamasıyla eskiye ait çok sayıda ev, dükkân vesaire yapılar yıkılarak büyük, çok katlı beton binalar yapılmıştır. Aynı zamanda, sosyalist rejimin etkisinden kalan çok sayıda bunker gerek İşkodra gerekse Arnavutluk mimarisinin kültürel çeşitliliğinde önemli yere sahiptir.

Şekil 41. Arnavut Kültürüne Özgü Bunker (Sığınak) Görüntüleri

İşkodra’nın köy konutları, mimari, ekonomik ve sosyal bir yerleşimin karakterini açıkça ortaya koyan bir olgu olarak, iki ya da üç katlı konutlardır. Zemin katı hayvanların kaldığı diğer üst katlar ise normal ev olarak kullanılmaktadır. "Kule" olarak adlandırılan daireler hem iç hem de dış mimarinin basit işleme dikkat çekmekte ve kiremit ile kaplı olan eğilimli çatılar o dönemin koruyucu ve kapalı karakterini yansıtmaktadır. İşkodra şehrinin kültürel mirası, yüzyıllar boyunca Arnavutluk’un ulusal zenginliğinin ayrılmaz bir parçası

olarak korunmayı ve miras olmayı hak eden tarihi, kentsel, mimari ve sanatsal değerlerin kültürel, maddi ve manevi mirasıdır.

Giyim-Kuşam Kültürü

Giyim ve kuşam, toplumsal tarihin maddi kültür öğeleri olarak her dönem ve coğrafyanın belirgin vasıflarını ortaya koymaktadır. Fernand Braudel'in belirttiği gibi, elbise tarihi hammaddeye, üretim süreçlerine, kültürel sabitelere, modalara, toplumsal hiyerarşiye dair tüm sorunlar hakkında fikir verebilir. Zevke göre değişen elbise her yerde toplumsal zıtlıklara inatla işaret edebilir.

Seyahatname, İškodra'da giyim-kuşam ve toplum dinamiği ile ilgili önemli tespitler içerir. Zengin bedestenlerinde tüm değerli kumaşların ve değerli eşyaların bulunabildiği İškodra'da insanların giyimi şık ve ölçülü bulunmuştur. Giyim ve kuşam ile ilgili maddi kültürü ve varlıkları, yöre halkının derin manevi dünyasının zengin bir göstergesi olmuştur. Şehirlerde, etnografik bölgelerde, köylerde ve yaylalarda, her tören için, bayram, düğün, festival gibi günlük yaşam etkinlikleri için farklı geleneksel kostümler giyilmiştir. Kadın ve erkek kıyafetlerine özel ilgi gösterilmiştir. Renklerin, bezlerin, örgülerin, kült motiflerin, karakteristik nakışların harika kombinasyonları ile karakterize edilmişlerdir. Bu folklorik kostümler, güzelliği ile kullanışlılığının uyumunu gösteren, yaratıcılık ve icra yeteneklerini ifade eden yaşam sevgisini yansıtan ve insan güzelliğini vurgulamak için çaba gösteren sanatsal tezahürlerdir. Özellikle, farklı mevsimler ve etkinlikler için geleneksel kadın kostümleri zenginlik göstermektedir.

Dağlık bölgelerinin zengin doğasından ilham alan çekici renk etkisi, bölge sakinlerinin gururu gibi özellikleri bir araya getiren Alp dağlık bölgelerinin kadın kıyafetleri bu yöreye özeldir. Keçe bezin üzerinde bulunan siyah renk, beyaz ve süsleme teknikleriyle kesilmiştir. Gümüş süslemeler, saç tarakları ve başörtüler, uzun dağ kızlarının güzelliği ile birleşerek, bu

elbiseyi komşu Balkan bölgelerinin hiçbirinde tekrar edilemeyen Arnavut kostümlerinin özel ve otantik kanıtı haline getirmektedir.

Kadınların rengârenk ve geleneksel pamuk dokuma teknikleriyle yapılmış elbiseleri de enteresandır. Bunlar, bölgedeki kadınlar tarafından yapılan tipik nakışlar, başörtüler, ipek eşarplar, renkli kurdeleler ve birçok mücevher ile süslenerek karakterize edilmektedir.

2000'li yıllardan sonra Batı'ya göçün artmasıyla giyim kuşam kültürü Avrupa'nın etkisinde kalmıştır.

Müslüman Kadın Giysileri

Müslüman kadın elbisesi, pike veya beyaz dantelden yapılmış dize kadar uzun kollu bir gömlektir. Kolları altın iplikli veya yünlü boğazda ipek veya gümüş tel ile yapılmış bu gömlekler kadınlar tarafından işlenmiştir. Gömlek ile dar bir kadife veya kırmızı kumaşlı, yoğun olarak işlenmiş, dört kuyruklu yıldızla göğsünde sıkışmış bir yelek giyilmiştir. Sadece tert (altın iplik) ve temina ile işlenmiştir. Yeleğin üstünde, bükümlü ve kolları kesik olan bir ceket vardır ve ön kapaklarında altın bağcıklarla dolu olan kadifemsi bir antre bulunmaktadır. Vücudun alt kısmında oldukça geniş kesilmiş barnaveks giymektedirler. Bu barnaveks hafif çiçekli kumaştan yapılmıştır. Bellerinde uzun bir ip ile bağlanmış, sonunda daha kabarık durması için dolak halinde çıtçıtlarla bağlanmış ve yelek parçasından oluşturulmuştur.

Arnavut kıyafeti tipolojisinde, kuzey dağ bölgelerinin kadının jubletli kıyafetleri Arnavut kültür mirasının en değerli anıtlarından birini oluşturmaktadır. Etnografik bilim adamlarına göre jubleta, bugüne kadar korunan en eski Akdeniz elbisesidir. Formun iki çeşidi vardır: Büyük Malesia e Madhe'nin geniş ve çan şeklindeki jublet ve Dukagjini'nin dar jubleti.

Dukagjin varyantında, oluşturucu parçalar şunlardır: Dar, gaytansız, sonunda beyaz bir etek ve Büyük Malesia'nın özelliği olan jublettir. Jubleta, çok karmaşık bir kesim ile dar

şeritler ve keçe parçalardan oluşmaktadır. Karakteristik şeklini alması ve onu uyarlamak büyük bir profesyonellik gerektirmektedir. Belde bir kemerle bağlanmış ve omuzlardan iki şerit şekilli kayışla tutulmuştur.

Şekil 42. Jubleto ile Kadın Giyimi (Fototeka Marubi Müzesi'nden)

Üst kısımda, göğsü örtmek için kadınlar kısa bir gömlek (bluz gibi) giyerler. Daha sonra uzun kollu bir mintan ve üzerinde kısa ve siyah keçeden yapılmış omuzlara kadar düşen bir “xhoken” giyilmektedir. Altında mor renkte, trapez şeklinde büyük bir önlük ve arkadan ona benzer daha kısası konulmaktadır. Ön ve arka kısmı her zaman toprak ananın sembolizmini hatırlamak için inanılmaz ilginç motiflerle işlenmiştir. Yaklaşık 8 cm genişliğindeki bel süslemelerini koymak için üç halkadan oluşan bir askı kordonu vardır. Kadınlar uzun siyah yün çorap ve deri ayakkabılar giymekte (opange), başlarını ve

omuzlarını kapatan, bir toka ile bağlanan koyu renkli bir eşarp ile kapanmaktadırlar. Bu varyant, Büyük Malesia'nın arkeolojik özelliklerini korumaktadır.

Erkeklerin kıyafeti beyaz, kırmızı ve mavi renklere hâkim, farklı renkler veya odalı (kareler ile) ipekten ortada bulunan bir kemerle toplanmaktadır. "Toriuz" fesi zengin ve orta tabakadan yurttaşlar tarafından kullanılmakta, daha mütevazı tabakalar ise siyah uzun kuyruklu, konik şeklinde bir fes giymektedirler.

Şekil 43. Müslüman Kadının Kıyafetleri (İşkodra Tarihi Müzesi)

Katolik Kadın Elbiseleri

Katolik inancının kadınları da kostüm giymektedir ancak onların kostümlerinin rengi siyahtır. Elbisenin, özel törenler için koyu mavi veya kırmızı (İşkodra kırmızısı olarak adlandırılır) koyu bordo cübbe ve yelege, evde dokuma tezgahında yapılmış, ipeksi bir kumaştan bir gömleği vardır. Kafalarında bu elbisenin, farklı motiflerle işlenmiş “salman” diye adlandırılan bir çeşit askılığı vardır. Giysi, Müslüman kadınlarınıninkine benzemektedir, ancak kesme şekliyle farklıdır.

Şekil 44. İşkodra'da Katolik Kadın Giysileri (İşkodra Tarihi Müzesi)

İşkodralı kadınların etekleri ve yelekleri, parçanın arka planı neredeyse ayırt edilemeyecek kadar işlemeli motiflerle çok yüklüdür. Elbiseler, ebeveynler ve kocanın ailesi tarafından miras alınan çok pahalı mücevherler ile kombine edilmektedir.

Erkek Elbiseleri

Erkek kıyafetleri de büyük özen ve çeşitlilik göstermektedir. Elbiseler genellikle beyaz etekli, kırmızı veya siyah yelekli. Etekli elbiseler bir ayrıcalıktır. Dağ bölgelerinde yaşayan erkek giysilerinin, ayaklara yapışık, siyah bağcıklarla süslenmiş pantolon ve dar yelekleri olması onları daha uzun ve becerikli göstermektedir. Silahlar da geleneksel erkek kostümünü tamamlamaktadır.

Şekil 45. İşkodra'daki Müslüman Erkeğin Elbisesi (İşkodra Tarihi Müzesi)

Bu kıyafet içindeki mevcudiyeti, psikolojik bağlantıyı, gelenekleri ve alışkanlıkları temsil eder ve aynı zamanda erkeksi bir zarafet unsuru teşkil etmektedir.

Şekil 46. İşkodra'daki Katolik Erkek Elbisesi (İşkodra Tarihi Müzesi)

Erkek giyiminde ayrıca, boru, yelek düğmeleri, altın kadehler gibi çok ihtişamlı olan bir dizi aksesuar da bulunmaktadır. Geleneksel milli kıyafetlerinin ve süslerinin hazırlanması, başta Balkanlarda bir ticaret merkezi olarak bilinen İşkodra Çarşısı'nda çalışan yerel ustalar tarafından yapılmaktadır.

Giysi nakışlarında ve genel olarak maddi kültürde kullanılan semboller antik kültürlere ve gömülü yerel kavramlara ilişkindir. Buna örnek olarak nakış ve kartal, kuş hayvan, çiçek motifli ve yerel ustalar tarafından özel teknikler ile yapılmış çalışmalar verilebilir.

Yukarıda ayrıntıları anlatılan kıyafetler artık “folklorik kıyafetler” olarak kalmışlardır. Her ne kadar hemen herkesin evinde, sandığında veya gardırobunda bulunmakta ise de; artık günümüz modern kıyafetleri halk arasında daha yaygın kullanılmaktadır. Hem kadınlar hem erkeklerde etek, pantolon, tişört, gömlek, kazak gibi günümüzde tekstil endüstrisinin yaygın

olarak ürettiği ve ekonomik olan ürünler kullanılmaktadır. Günümüzde kişilerin kıyafetlerine bakarak dini, milliyeti, kır veya kentli olduğu, mesleği gibi bazı özellikleri ayırt etmek hatta tahminde bulunmak bile zordur.

Eğlence Kültürü

İşkodra ve ilçelerindeki karnavallar, Antik çağlardan kalan insanların farklı zamanlarda arkadaş ortamlarında eğlendiği, çeşitli ve ilginç giyinmiş olduğu merasimlerdir. Batı'dan getirilen maskeler, etkileyici kıyafetler, ışıltılı şenlikli nesnelere, havai fişekler, müzik enstrümanlarıyla vatandaşlar için çok sempatik hale gelmiştir. Yıl boyunca bu performanslar mükemmelleştirilmiştir. Grupların sayısı artmıştır. Yürüyerek ya da süslenmiş arabalar ile şehrin mahallelerinden geçiş yapılmaktadır. Bilinen komedyen, en yetenekli karnavalcılar, orkestralarıyla birlikte şarkıcılar, bir yıl boyunca unutulmayacak, neşeli ve komik bir atmosfer yaratırlar.

Şekil 47. Karnaval Atmosferi (<https://www.koha.net/kulture/2872/karnavalet-e-shkodres-tradita-qe-lidh-rrenjet-historike-e-kulturore-te-qytetit/>)

Bağımsızlıktan sonra, bu tezahürler tamamen özgürleşmiştir. Zanaatkârlarınki ayrı olmak üzere ilk sanatsal toplulukları, komedi ve şarkıları ile tam performans göstererek halkın

dertlerini öne çıkaracak ve aynı zamanda onları daha iyi bir yıl için eğlendirecek değerli temalarını bulmuşlardır.

1922 yılında, Halk Ressamı Kol İdromeno, tamamen orijinal bir karnaval şovu tasarımını üstlenmiştir. 1936 yılı, geçmişin tüm karnavallarının en organize ve en önemli olduğu yıldır.

1907'de İškodra'daki İsveç Onur Konsolosu yurtdışından bir bisiklet getirtmiştir ancak o bisikletin İškodra'ya girmesinde zorluklarla karşılaşmıştır. Gümrük memurları onun ne olduğunu bilemedikleri için geçişine izin vermemişlerdir (Parruca, 2013, s. 129).

Şekil 48. İškodra Erkekleri İlk Kez Bisiklet Kullanırken, 1897 (Fototeka Marubi Müzesinden)

Bu bisiklet, o zaman için İškodra'da atlar tarafından çekilmeden hareket eden tek araç olduğundan tüm vatandaşların dikkatini çekmiştir. Bazı muhafazakârlar da buna "şeytanın arabası" demişlerdir. Zamanla bisikletlerin sayısı artmaya başlamış ve artık bu seyahat aracı kimse tarafından garip karşılanmamıştır.

Birkaç yıl sonra yine başka bir bisiklet İşkodra vatandaşlarının dikkatini çekmiştir. Kafenin yanından geçtiğini öğrendiklerinde, erkekler masaları boş bırakarak kafeteryanın kapı ve pencerelerinden görmeye gitmişlerdir. Bisiklet, diğerleri gibi normal bir şeydir ancak "olağanüstü" tarafı Avusturya Konsolosluğundan bir kadın tarafından sürülüyor olmasıdır. İlk defa bisiklet süren bir kadın görülmüştür.

İşkodra sakinlerin şaşırması doğaldır çünkü o zamanın adetleri kadının yüzünü gösteremezken bir kadının bisiklet sürmesi oldukça şaşırtıcıdır. Bugün ise bisiklet sürmediğini söyleyen bir kadına şaşırılır.

Günümüzde bisiklet kullanım kültürü oldukça yaygındır. Yaklaşık 8 km uzunluğunda ve 4 km genişliğinde bir dikdörtgen şeklindeki kentin yolları bisikletlere, adeta Hollanda'daki gibi için çok uygun koşullar arz etmektedir. Bu yüzden İşkodra'nın bisiklet sayısı bilinmemekle beraber, şehrin ana yollarında sabah saat 6'dan akşam saat 18'e kadar saatte yaklaşık 1000 tane bisiklet gezmektedir. Bu yüzden İşkodra'ya "bisiklet şehri" adı verilmiştir (Barka ve Bobolli, 1981, s.11).

Düğün - Cenaze Kültürü

Evlilik

Evlilik geçmişten günümüze bir miras kültürüdür ve insanın mutluluk hayallerinin gerçekleşmesi olarak görülür. Bu bölgenin sakinleri için, aile bağları, ekonomik, manevi, sosyal, ahlaki, psikolojik ve kültürel inanışlar çok önemlidir. Düğün töreni kentsel ve kırsal alanlara göre değişmektedir. Ülkenin dört bir yanında, her düğün törenine karşılık veren, keyifli bir atmosfer oluşturan halk şarkılarının zengin repertuarı vardır.

Arnavutlar için aile kurmak ve ev içerisindeki huzur, oldukça önemlidir. Yabancılar gelip onları bulmasın, huzurları kaçmasın diye yüzyıllar boyu evlerini sapa yerlere inşa etmişlerdir.

Fakat buna karşılık en misafirperver toplumlardan biridir. Aile ve akrabalık ilişkilerine çok önem verdikleri için sözlenme sadece söz akşamı değil, uzunca bir süre kutlanmaya devam eder. Hatta karşı taraftan bile tebrik için gelenler olur. Bu yüzden misafirperver oldukları kadar misafir olmayı da severler. İşkodralılar için söz bohçası, nişan bohçası, bitmez. Sürekli iki taraftan nişan sürecinde, bayramlarda hediyeler götürülür ancak bunun karşılığını da isterler.

Evlilik sürecindeki en önemli şey gelinlerdir. Ailelerin biricik kıymetlileri olduğu için gelinleri süsleyip püslerler. Gelinlerin sürekli kıyafet değiştirmesi ve ziynet eşyalarını sergilemesi beklenir. Böylelikle damadın ailesinin ne kadar çok ziynet taktığı da görülür.

Evlilik törenlerinde birçok değişiklik olduğundan, eski alışkanlıkları göstermek gerekir. Müslümanlarda, düğünden bir hafta önce alınan eşyaları göstermek âdettendir. Nişanlının ailesi, perşembe gününden pazartesiye kadar, nişanlı oğlanın odasında alınan eşyaları açarlar. Alınan hediyeler çarşamba günü, dans ve şarkılar eşliğinde yakın aile üyeleri tarafında hazırlanır ve bağlanır. Ev hanımları bu hediyeleri bir masaya açarlar. Müslümanlarda bu adet günümüzde de devam etmektedir.

Nişan Törenleri

Nişan, genellikle bir arabulucu yardımıyla yapılır. Kızlara genelde aile tarafından birisi eşlik eder. Kız ve oğlanın onayı alındıktan sonra nişanı ilan edilir. Günümüzde doğrudan kız ve oğlan buluşması ayarlanmaktadır. Her iki tarafa da rızalarını verdikten sonra "kahve içme" günü belirlenir. Bugünün, ebeveynlere hiç sorulmadığı durumlar da vardır.

Daha önceleri, İslam dini yasalarına göre, son sözü ebeveynlerden gelir, kıza, "Biz seni filan kişiye verdik." denirdi. Kız, ebeveynlerinin emrivakisini kabul eder ya da acı çekerdi. Oğlan için de aynı durum söz konusuydu. Günümüzde artık bu alışkanlıklar yoktur.

Kızın çeyizi eskiden olduğu gibi "ağır" değildir. Bakır eşyaların yerini, yatak odası ve tuvalet mobilyaları almıştır. Bu mobilyalar: 1 çift kişilik yatak, 1 elbise dolabı, 1 şifonyerdir. Büyük sandık yerini bir ya da iki tane bavul almıştır. Kızın çeyizi genellikle oğlanın ailesinin ekonomik ve mali durumuna bağlıdır. Bugünkü çeyizler daha öncekinden çok daha basittir, Örneğin daha önce modern kostümlerden daha pahalı olan milli elbiseler değerini giderek kaybetmiştir.

Nikâh

Eskiden Müslümanlar arasında nikâh Şeriat'a göre "kadı"nın huzurunda yapılmaktadır. Medeni kanunun yürürlüğe girmesiyle, nişanlıların ilk önce belediyede nikâh kıymaları, daha sonra da kadıya gitmeleri gerekmiştir. Günümüzde bu nikâh yöntemi uygulanmamaktadır. Sadece belediyede resmi evlilikler yapılmaktadır. Geçmişteki alışkanlıkların mevcut olanlarla karşılaştırması söz konusu değildir (Ulqini, 2016: 93). Müslümanlar arasında camilerde "dini nikâh" uygulaması yaygınlaşmaya başlamıştır. Önceleri aile arasında evlerde kıyılan dini nikâhın son yıllarda camilerde yapılmasına özen gösterilmektedir.

Düğünler

Düğünden bir gün önce cumartesi günü hazırlıklara başlanır. İşkodra'da bazen ailenin bütçesinin karşılamayacağı kadar büyük harcamalar yapılır. Bugün de düğünler büyük giderlerle yapılmaktadır. İşkodra'da düğünler sansasyoneldir. Düğüne yüzlerce kişi davet edilir. Nişanlı oğlanın evinde düğünün iki hafta öncesinden sofralar kurulur, gece yarısına kadar müzik ve danslar ile kutlama devam eder. Damat evindeki düğün gelin evindeki

düğünden her zaman daha büyük olmaktadır. Damat evinde düğün hediyelerin açıldığı gün yakın akrabalar ile başlamakta ve daha sonra cumartesi veya pazar gününe kadar devam etmektedir (Ulqini, 2016: 93). İşkodra'da, davet edilmeyen kişilerin de düğünü izlemeleri adettir. Geçmişte Müslüman düğünlerinde alkollü içecekler kullanılmamaktadır. Ancak günümüzde birçok aile düğünlerde alkollü içecekler de kullanılmaktadır.

Gelin alma töreni pazar sabahı olur. Ev hanımları gelini hazırlar, başına bir taç koyarlar. Eskiden geline Türkiye’de devam etmekte olduğu gibi kırmızı duvak konulurdu ve yüzü kapatılırdı, ancak günümüzde gelinin yüzü tamamen açık durmaktadır.

Şekil 49. İşkodra Düğünü

Geçmiş dönemde gelinin alınması için damat tarafından iki kadın eşliğinde (genellikle damadın kız kardeşi ile annesi) bir araba gelin evine gönderilmiştir. Bu bayanlar gelin evinde saygıyla karşılanmış ve gelenlere şeker, lokum ve kahve ikram edilmiştir. Ardından da misafirler, dans şarkıları ile onurlandırılmıştır.

Bu alışkanlık da günümüzde değişmiştir: Gelin, birçok araba ile kalabalık ile alınır. Gelin evinin avlusunda gelinin akrabaları ellerinde ikramlıklarla bekler. Mahalle'de bulunan kız ve kadınlar evden çıkacak gelini görmek için toplanırlar. Gelini almaya gelen erkek ve kadınlar şarkı söylemeye, dans etmeye başlar. Avluya çıkan gelin ise ağlar. Kocanın evine dönüş yapılırken genellikle gelinen yol değil başka bir yol izlenir.

Yaylalarda yapılan düğünlerde küçük bir değişiklik vardır. Burada tüfek atmak gelenektir. Bu geleneği köylüler eski zamandan beri devam ettirmektedir. İşkodra şehrinin halkı, İşkodra'nın geleneklerini tamamen koruyamamıştır.

Gelin koca evine geldiğinde bu şarkı söylenir:

Avluda gelin,
Karanfil köşkü,
Merdivende gelin,
Beyaz karanfil,
Bahçedeki gelin,
Karanfil zambak,
Kapıda gelin,
Kokulu karanfil ...

Sonra kaderlerini uzun ömür için bağlayan iki aile arasındaki gerçek dostluk başlar. Bu durumda, İşkodra'nın ve özellikle de cömert evlerinin önemli adetleri ortaya çıkmaktadır.

Katoliklerde Nişan

Müslümanlarda da Katoliklerde de nişan ve evliliklerde bazı alışkanlıklar değişmektedir. Avrupa geleneklerinin Katolikler üzerindeki etkisi yıllar önce başlamıştır. Yabancı ülkelerde göç veya eğitim, bu değişimin temel faktörü olmuştur. Öğrenciler ya da

işçiler ailelerinin yanına döndüklerinde, eğitim gördükleri ülkenin sosyal hayatının unsurlarını getirirler.

Geçmişte İşkodra'nın Katolik evliliği ve nişanı da bir dünürçü yardımıyla yapılırdı. Nişanın ilan edileceği gün kahveler içilirdi Genellikle o günün pazartesi, çarşamba veya perşembe olması tercih edilirdi. Günümüzde bu merasim herhangi bir günde olabilir. Nişanlılık dönemi genellikle 1, 2, 3 yıl sürebilirdi ancak nişanlılar birbirleriyle görüşmekte özgürlerdi. Katoliklerin 70-80 yıl önceki alışkanlıkları, Müslümanlarınkiyle neredeyse aynıdır. Düğün günü nişandan 2-3 ay sonra belirlenirdi. Günümüzde doğrudan kız ve erkek kendileri buluşup anlaşır ve her iki tarafa da rızalarını verdikten sonra "kahve içme" günü belirlenir.

Katoliklerde Hediye alma: Hediye alma ve verme evlilikten önce ulusal kostümle yapılmıştır. Hediyeler ekonomik durumlara göre alınmıştır. Artık Katoliklerde hediye alma merasiminin Müslümanlarınkinden farkı yoktur.

Düğün (evlilik)

Katoliklerde düğün törenleri pazartesi günü gerçekleşir. Sofralar birinci ve ikinci olarak ayrılır. Düğün ikramları şöyledir: Et yemeği, pilav, börek, tespice adı verilen şerbetli tatlı, baklava ve sonunda şarap.

Günümüzde hem Müslümanların hem de Katoliklerin ve Ortodoks düğünlerinin büyük tesislerde organize edilmesi açısından fark yoktur. Nikâh daha önce düğün günü gerçekleşir. Gelini evinden aldıktan sonra kiliseye götürürler. Gelin eline bir buket çiçek alır, küçük bir kız ise arkasından durarak gelinliğini tutar.

Düğünden bir gün önce pazar günü hazırlıklara başlanır. İşkodra'da Müslüman ailelerdeki gibi Hıristiyanlarda büyük harcamalar yapılır. Günümüzde düğünler büyük giderlerle kutlanmaktadır. İşkodra'da düğüne yüzlerce kişi davet edilir. Nişanlı oğlanın evinde

düğünden on gün öncesinden akrabalar gelir. Kutlamalar gece yarısına kadar müzik ve danslar ile devam eder. Damat evindeki düğün gelin evindeki düğünden daha kalabalık olmaktadır. Damat evinde düğün hediyelerinin açıldığı gün yakın akrabalar ile başlar ve daha sonra pazar gününe kadar düğün devam etmektedir. Hristiyanlarda gelin alma töreni pazartesi sabahıdır, bir kadın ve iki çocuk eşliğinde bir araba gönderilir. Gelini almaya gelen erkek ve kadınlar şarkı söylemeye, dans etmeye başlar. Burada tüfek atmak gelenektir.

Ortodokslarda Nişan ve Düğün Kültürü

Ortodokslarda da nişan, arabulucu yardımıyla yapılır. Müslümanlarda ve Katoliklerde olduğu gibi Ortodokslarda da kızlar evlerinde kapandıklarından dolayı, damat tarafında birisinin kızı görmesi gerekir. Düğün konukları, pazar günü öğle yemeğinde tüm aile ile çağırılır, akrabalar ise akşam yemeğine de davet edilir. Sofra da aynı şekilde oluşturulur.

Yıllar geçtikçe, Ortodoks düğünlerinde, Müslümanlarda ve Katoliklerde olduğu gibi değişiklikler olmuştur. Düğün merasimleri gitgide birbirlerine benzemektedir ve arasında fark kalmamaktadır.

Cenaze Merasimleri

Ölüm ritüeli de karakteristiktir ve halkın zengin ruhsal dünyasını, yaşam için büyük sevgi ve onu kaybetmenin derin acılarını ifade eder. Kadınların ağlamalarının yanı sıra, bu bölgelerde ve özellikle de dağ bölgelerinde, derin acıyı ifade eden kelimeler ve eylemlerin eşlik ettiği yayla erkeklerine özel bir vuruş vardır. Bu tür yaslar ülke çapında otantiktir.

Müslümanlarda Cenazeler: İşkodra'nın alışkanlıkları arasında cenaze tanımı en karmaşığdır. Hasta olan kişi, kendisine ölümün yaklaştığını hissedince, akrabalarının önünde ya da yazılı olarak, söz konusu zenginliklerinin üçte birini vermek üzere bir "sülüs" hazırlar.

Bu alışkanlık günümüzde de devam etmektedir. Mali durumu iyi olan aileler Hacc'a, Kâbe'ye götürmeleri için emir verirler.

Bir hastanın ölümünün doğrulandığı zaman, Müslümanlar cenaze hazırlıklarına başlardı çünkü ölünün 24 saat içinde gömülmesi gerekir. Ailenin erkekleri ve akrabalar cenaze töreni hazırlıkları ile yükümlüdür. Cenaze namazı kılındıktan sonra sıraya konularak selamlaşılır.

Müslümanların cenaze törenlerinde Katolikler, Katoliklerin cenaze törenlerinde de saygı ifadesi olarak Müslümanlar katılmaktadır. Genellikle arkadaş ve akrabalar için öğle yemeği düzenlenir. Bugün de devam eden öğle yemeği geleneğinde; bir çorba, et yemeği, pilav ve helva yer almaktadır. Ertesi gün, sabah başlayan ve öğlene kadar devam eden teselli ziyaretleri vardır. Ölüm teselli ziyaretleri ilk pazar gününde de devam etmektedir ve ziyaretçilere kahve ve sigara ikram edilmektedir.

Bir yıla kadar bir dönem, evin genç kadınları koyu ve siyah renkte giyinerek yas tutarlar. Aile, bayramın ilk gününde de ziyaretçiler bekler. Son yıllarda bu adetlerin ortadan kalkmaya başladığı fark edilmektedir.

Katoliklerde Cenazeler: Ölünün cenaze işlemleri Müslümanlardan farklı olarak 24 saat sonra yapılır. Ölenleri kiliseye götürmeleri adettir. Ölü gömüldükten sonra, akrabalar yaşlarına göre sıralanır, katılımcıları karşılar. Katolik kadınlar tıpkı Müslümanlar gibi, ölüleri mezarlığa taşımaya gitmezler. Müslümanlarda olduğu gibi Katoliklerde de cenaze töreninde bulunan kadınlar ağlar. Öğle yemeği bir gelenektir.

Yeme - İçme Kültürü

Dinsel, ulusal veya özel günlerde düzenlenen yemeklerde bireylerin toplumsal konumlarına uygun olması gerekmektedir. Bu belirlenmişlik sadece yemek malzemesinin

seçiminde değil, malzemenin pişirilme biçiminde, sunulmasında hatta konukların oturma biçimlerinde de oldukça önemlidir. Yemek tarzımızdan tutun da beslenme alışkanlığımıza kadar yemekle ilişkili pek çok durum sosyalleşme sürecinde şekillenmiştir. Aynı şekilde sosyalleşme sürecimizde yemek masasının hiç yadsınamayacak yeri vardır (Beşirli 2010:168).

İşkodra ve çevresi iklimi, yer şekilleri, toprak yapısı ve zenginliği, hidrografik potansiyeli ile hemen her türlü doğal ve kültür bitkisinin yetişmesine elverişlidir. Ayrıca tarihi geçmişten beri hem doğu hem batı kültürlerinin etki alanında bulunması, farklı etnolojik halkların iç içe yaşaması nedeniyle çok zengin bir mutfak kültürüne sahiptir. Sağlıklı iklim koşulları tarafından sağlanan büyük maddi kaynaklarıyla çevre, bu bölgedeki zengin mutfak mirası ve beslenme kültürünü etkilemiştir. Balık, balık işlemleri ve balık yemekleri (sazan, alabalık vs.), pazardan alınmayan yerli halk tarafından yetiştirilen sebze yemekleri ve geleneksel süt ürünlerinin işlenmesi gibi hayvancılık ve tarımsal zemine sahip bilinen karakteristik yemekler bulunmaktadır.

Ev hanımlarının yaptıkları güzel yemeklerden, börek, yaprak sarma, tatlılar ve özellikle baklavadan bahsetmek mümkündür. Geleneksel yemeklerle insanları tatmin etme yeteneği, özellikle düğünde menüde onlarca tatlı ve tuzlu yemekler sunarak gerçekleştirilmektedir.

İşkodra için gastronomi iyi bir görüntü sunmaktadır. Geleneğin bir kısmı İşkodra'nın karakteristik yemekleridir. Hizmet kültürünün geleneksel olarak şehirde mevcut olduğu çok sayıda restoran, pizzacı, büfe ve otel kurulmuştur. İşkodra mutfağında Türk lezzetlerine rastlamak mümkündür. İşkodralılar mantı, börek, kahve ve et yemekleri gibi pek çok Türk lezzetini mutfaklarında barındırmaktadır. Osmanlı ve Türk mutfağının eşsiz ve benzersiz lezzetleri bu sofraları şenlendirmektedir. İşkodra şehrinin gastronomisinin (yemek pişirme geleneği) kökeni Türk mutfağından gelmiş olduğu söylenmektedir. Yemekler güveç olarak bilinen ve çeşitli toprak ve bakır kaplarda pişirilmektedir. İşkodra mutfağı genel olarak köklü

ve çeşitli bir mutfaktır. Bu çeşitlilik içinde herkes kendinden bir parça bulabilmektedir. Sütlü tatlıları oldukça meşhurdur. Sebzeye düşkün olanlar için ise özellikle pırasa sevenler için bu mutfakta pırasanın yeri ayrıdır.

İşkodra'da kahvaltı günün en önemli öğünü sayılmaktadır. Kahvaltı da peynir, domates, salatalık gibi ürünlerin yanında bir de pilav, et ve sebze yemeği bulunmaktadır. İşkodralılar yüksek kalorili kahvaltıyla güne başlarlar. İşkodra mutfağında genelde et yemekleri bulunmaktadır.

İşkodra'da kıyı şeridinin uzun olmasıyla, Akdeniz'e kıyısı olması ve nehirlerin çok olması neticesinde şehirde balıkçılık ve balık yemekleri de gelişmiş ve lezzetlidir. İşkodra'da geleneksel olan çeşitlendirilmiş balık yemekleri: Alabalık, Krap (İşkodra'da en ünlü ve en çok kullanılan yemek), kurutulmuş saraga, kiremit üzerine tekirdir.

İşkodra adeta doğallık dolup taşan bir mutfak gibidir. Günlük süt kullanımı yaygındır. Et yemeklerinde sıklıkla kullanılan kuzu, dana ve balık etidir. İşkodralılar mutfaklarında et yemeklerine fazlasıyla yer vermektedirler. Etlerini genellikle kızartma ve fırınlama şeklinde pişirmektedirler. Akdeniz etkisiyle bu yemeklere zeytinyağı da eklenmiştir. Türk etkisiyle garnitür olarak haşlanmış sebzeler de yemeklerde yerini almaktadır. Bu çeşitlilik ise İşkodra mutfağının zenginliğinin bir kanıtıdır. Ayrıca tatlılarının yanına Türk Kahvesi ikram etmektedirler. Salatalarında patates, fasulye, pırasa ve lahana kullanan İşkodralılar yemeğin yanında cacığa çok benzer "tarator" ikram etmektedirler.

İşkodra'da soğanlı börek denildiğinde 2 farklı tarif ortaya çıkar. Birincisinde sadece kuru soğan ve salça ilavesi diğerinde ise taze soğan ve yogurt bulunur. İkisi de birbirinden lezizdir. Kuru soğanlı olanı bir nevi kıymalı börek gibidir. İstenirse kıyma ilavesi yapılarak kıymalı Arnavut böreği yapılır. İşkodra'da farklı farklı tariflerle, Arnavut ve meşhur İşkodra'nın böreklerinin örneklerini hamurundan, malzemelerine kadar aşamalarını göstermektedir. Arnavut böreği özellikle İşkodra'da "laknur" olarak da adlandırılır. Genellikle

aynı sırayı takip eder. Tabii tümü için söz konusu olmasa da arada çok farklı börekler de bulunmaktadır. Genel anlamda böreklerin bir yapılışı sırası vardır.

Petla, Türkçe bilinen adıyla pişi, hamurun yağda kızartılması ile yapılan bir yiyecek türüdür. Çok basit görünmesine rağmen yine de göreceli olarak zor bir tekniğe sahiptir. Hamurun hazırlanması ve kızartılması tariften çok ince bir ustalığa dayanır. Tabii ki hamur kültürünün genetik temsilcileri İşkodralı Hanımlar için zor olmadığını net olarak söyleyebiliriz. Petla, bir yiyecek olmasının yanında, aynı zamanda Arnavutlar için özel bir anlamı ve geleneği vardır. Evlilik yolunda sözlünen çiftler, bunun dostlara duyurulması ve bir kutlama için evlerde petla pişirirler.

Domatesli pilav, Arnavutça adıyla (turli me oriz), pratik yapımıyla güzel bir tepsi pilavıdır. Özellikle domatesin en güzel zamanı olan yaz aylarında, pratik yapımı ve güzel lezzetiyle hoş bir ziyafet getirir. Hele ki dibi biraz tutmuş ve hafif yanmış halde olduğunda, tepsiyi kazımak ayrı bir lezzettir.

Tatlılar: Hacimakule, Baklava, Aşure, Helva, Mafişe, Pekmez (İşkodra'nın özel geleneğidir.) Baklava (Bakllavë), Türkiye'de olduğu gibi, Arnavut coğrafyasında ve İşkodra'da önem verilen tatlılardan biridir. Özellikle işkodralılar için söylemek gerekirse, her bayram sofrasının olmazsa olmazlarından biridir. Üstelik sadece bayramlarda değil, özel günlerde, düğünlerde mutlaka yapılır.

Hacı Makule (Haxhi Makulle) adlı bilinen İşkodra'da çok sevilen şerbetli bir tatlıdır. Özel günler, bayramlar, cemiyetler için Hacı Makule tatlısı yapılır. Ceviz veya fındık içini fırın tepsisine aldığınız bezelerin üzerine bastırarak eklemek geleneksel pişirme yöntemidir.

İncir, dut, fındık, ceviz, kestane, kiraz vs. gibi yöresel meyveler arasından üzüm en önemlisidir. Üzüm sadece meyve olarak değil, aynı zamanda ülke genelinde bilinen yüksek kaliteli alkolü içecek sanayi ürünlerinde de işlenmektedir.

İşkodra'da içki kültürü çok eskilere dayanır. İlyrian toplumunda şarap tüketimi ile ilgili ilk arkeolojik kanıtlar karşımıza çıkmaktadır. Kırsal kesimlerde yaşayan insanlar yetiştirdikleri üzümün bir kısmını pekmez bir kısmını şarap ve rakı yapımında kullanır. Misafir geldiğinde kahvenin yanında rakı ikramı da bazı kesimlerde yapılır. Günümüzde yaygınlaşan içki kültüründe erkekler sabahları bir bardak içki ile güne başlar.

Gelenek ve Görenekler

İşkodra gelenek ve göreneklerine son derece bağlıdır. Bu gelenekler nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşmıştır.

Misafirperverlik

Misafirperverlik İşkodra'daki birçok tanınmış ailenin her zaman ayırt edici bir özelliğidir. Beyler ve ağalar gibi birinci sınıf Müslümanlar çok misafirperverlerdir.

"Hanedane" denilen büyük kapılar, dostları konaklamak için hazırlanmıştır. Bugünkü İşkodra'nın büyükleri tarafından bu şehrin "hanedane"lerinden hatırlanan, Kazazi, Hoten, Sykej, Buşatlı, Gjylbegaj, Reçi ailelerine ait konutlardır. Evleri büyük ve yüksek duvarlı avlulara sahiptir.

Gelenek denince ön plana çocuklara ait olanlar da çıkmaktadır. Çocuklar için geçmişten günümüze devam eden başlıca gelenekler şunlardır:

Çocuklara İsim Verme

Müslümanlarda, çocuğa ad verilmesi görevi ailenin bir erkeğine veya bir yabancıya verilir. Tören basittir. Çocuğa ezan okunur ve kulağına yeni ismi çağrılır. Bu gelenek bugün de İşkodra'nın Müslüman ailelerinde uygulanmaktadır.

Katolikler, çocuğu ertesı gün veya doğumdan iki gün sonra özel bir törenle vaftiz eder. Vaftiz işlemi için biri kadın tarafından “nun” olarak bilinen, diğeri de erkek tarafından olmak üzere iki kişi seçilir.

Doğrulama

Katoliklerde yedi yaşındayken ocuk çağırılır ve bir daha çıkmamak üzere Hıristiyanlığa kabul edilir. Bu ayın ocuğun Hıristiyanlığın bütün gerekliliklerini kabul etmesi ile olur. Onay on yıla kadar ertelenebilmektedir. Nuni ve nuna olarak adlandırılan kişiler seçilir. Bugün de hala Katolik ailelerde uygulanmaktadır (Bushati, 1998: 349).

Snnetlik

Çocukluk ağındaki Müslüman erkeklerin sünnet olmaları şarttır. Bunun da bir töreni olmaktadır. İşkodra'da bir düğün gibi hazırlanmakta olan bu törende arkadaşları ve akrabaları davet etmek gelenekseldir. Sünnet olacak ocuk at arabasıyla davul eşliğinde dolaştırılır. Bu törende tüm misafirler farklı hediyeler getirmektedir.

Çocuğun sünnet edildiği gün, doktor gelmeden önce, (bu daha çok geçmişte uygulanan bir adet), çocukları şehirde arabalar ile gezdirmek adettir. Onunla beraber diğer akranları da gitmektedir.

Nazar Duası

Bebek durmadan ağladığında nazara geldiği söylenmektedir. Bu durumda çocuğu sakinleştirmek amacıyla Kur'an-ı Kerim'den ayetler okunur. Bu, günümüze kadar korunmuş bir alışkanlıktır.

Saçın Alınması Kültürü

Genellikle Hıristiyan ailelerin arasında olan gelenektir. Bir kızın ya da bir erkeğin saçını kesen kişi vaftiz babası olarak adlandırılır: Çocuğa papaz denir. Çocuğun annesi bir vaftiz annesidir. Vaftiz babası, ailesinin büyük bir dostluğa sahip olduğu ve çocuk bir veya iki yaşındayken seçilen kişidir. Günümüzde bu alışkanlık sona ermiştir (Ulqini, 2016: 93).

Her toplumun kültürel sisteminde gelenek, görenek, kültürel değerler, normlar, adetler, yaşam tarzı ve alışkanlıklar bulunmaktadır. Tarih boyunca Arnavut kültürü hem Doğu hem de Batı kültürleriyle etkileşim içerisinde bulunmuştur. Ancak Arnavut toplumunun temelinde Batı medeniyetinin ve kültürünün etkisi daha fazla görülmüştür (Dervishi, 2001: 51). Arnavutluk her zaman Doğu ve Batı arasında bir köprü vazifesi görmüş, Batı'nın kültürel motiflerinin yanında Doğu'nun kültürel motiflerini de kabul etmiştir.

Arnavutlar içinde sözlü gelenek olarak ortaya çıkmış olan "İskender Bey Kanunları" ve "Lek Dukagjinit Kanunları" yüzyıllar boyunca toplum içinde varlığını sürdürmüş ve 20. Yüzyıla kadar gelmiştir. 20. yüzyılın başlarında Shtjefen Gjeçovi tarafından yazıya geçirilen bu geleneksel kurallar toplumsal düzenin sağlanmasında önemli rol oynamıştır (Tarifa, 2008: 3-4).

Bu kanunların içeriği, önce Bizanslılardan ve daha sonra da Osmanlılardan etkilenmiştir. Geleneksel Arnavut kültüründe var olan, birçoğu sözü edilen kanunlara dayanan ve bugünlere kadar varlığını sürdüren bazı değerler şu şekilde sıralanabilir: Verilen sözü tutmak, onur ve şeref, alçak gönüllülük, misafirperverlik ve dinler arası gösterilen hoşgörü, insan haklarına saygı, vatanseverlik Arnavut kültürünün en önemli değerlerindedir. Bu değerlerin Arnavut kültüründe hala bulunması ve varlığını sürdürmesi de onun önemini göstermektedir. Bu sadece toplumun belli bir kesimi ya da sosyal sınıf için değil, tüm Arnavutlar için önemli değerlerden biridir. Arnavut kültüründe verilen sözü yerine getirmek ahlakın göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Arnavut kültürünün çok önemli bir özelliği de dinler arasında gösterilen hoşgörüdür. Bu değer, çok eski zamanlardan beri varlığını sürdürmektedir. Arnavutluk'ta Bektaşî ve Sünnî Müslümanlar, Ortodoks ve Katolik Hıristiyanlar ve Yahudiler gibi çok farklı dinlere mensup topluluklar birlikte yaşamış ve halen yaşamaktadırlar. Tarih boyunca Arnavutlar arasında din ayrımı yapılmamıştır. Ayrım yapılmaması konusunda istikrarı sağlayan en önemli faktör dinler arasında yapılan evlilikler olmuştur. Bu nedenle çok sayıda Arnavut ailede farklı dine mensup anne ve baba bulunmaktadır.

İşkodra'nın Dini Yapısı (Özel Gün ve Geceler)

İşkodra'nın sosyal ve kültürel yaşamında dini kurumların önemli yeri vardır. Bu kurumlar insanların kişiliklerini etkilemenin yanında, toplumsal aidiyetlerinde de etkili olmuşlardır. Bu etki geçmiş yıllarda kendisini daha çok hissettirirken, günümüzde az da olsa önemini kaybetmeye başlamıştır.

Din Kurumlarının Faaliyetleri

Gelecek nesiller için değerli bir bakış açısını ortaya çıkarmak amacıyla, İşkodra'daki üç inancın ve dini kurumlarının faaliyetlerini sunmanın uygun olduğu düşünülmektedir. Bunun için basılı eserlerden, dini kurumlardaki gözlemlerimizden, yaşlı insanlarla mülakatlardan, din adamları ile görüşmelerimizden elde ettiğimiz bilgilerle İşkodra'daki dini kurumların faaliyetleri ve toplum üzerindeki etkileri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı dönemine ait olan diğer tüm alanlarda olduğu gibi, Arnavut bölgelerindeki halkı maddi ve manevi açıdan canlı tutan esnaf ve tarikat müesseseleri çok az sayıda araştırmaya konu olmuştur (İzeti, 2004).

Müslüman Din Adamları

İşkodralı hocalar maddi sıkıntılarla birlikte ve devletten yardım almaksızın kimisi ülkede, kimisi ise İstanbul'da eğitim görerek ilim açısından kendilerini geliştirmiştir. Hocalar halk arasındaki itibarları ve statüleri boyutuyla, Müslümanların eliti olarak kabul edilirler. Geçmiş dönemlerde Müslüman din adamlarının toplum üzerinde ekonomik, sosyolojik, psikolojik, siyasi ve kültürel etkileri çok fazlaydır. Çocuğuna isim koymaktan, evlenmesine, mal alışverişinden, borç işlemlerine kadar çoğu unsurda toplumun önderi ve karar vericisi konumundaydılar. Günümüzde din adamları toplumda yine saygıyla anılır ve karşılanırlar. Fakat toplum üzerindeki etkileri özellikle komünizm dönemi sonrası azalmıştır.

Bölgenin sakinlerinin hafızalarında kalan bazı hocalardan bahsedecek olursak: Daut Boriçi, Jusuf Efendi Tabaku, Haxhi Hasan Sheh Shami, Haxhi İbrahim Kraja, Haxhi Ali Ulqinaku gibi isimleri saymak mümkündür. Kara-Mahmut Paşa döneminde, İşkodra Müftüsü Myrteza Efendi Biçilia idi.

Bağımsız devlet olduktan sonra devlet organizasyonu içinde genel merkezi Tiran'da olan ve her ilde bir temsilciliği açılan müftülük makamı oluşturulmuştur. İslam dininin tebliği ve ritüellerini yerine getirme yükümlü olan il müftülüğü 1967 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir. 1967'de yapılan kanuni düzenleme ile ülkede bütün dini faaliyetler yasaklanmış ve dini kurum ve kuruluşların mal varlıklarına el konulmuştur.

1990 yılında komünizmin çökmesiyle beraber din yasağı kaldırılmış ve müftülük faaliyete geçmiştir. Bugün İşkodra'da müftülük Tiran Diyanet Merkezine bağlıdır ve İşkodra ilinde bulunan camiler müftülüğe aittir. Müftü atanması Tiran'da diyanet tarafından yapılmakta ve onaylanmaktadır. Namaz kıldırma, nikâh kıyma, cenaze kaldırma, camilerde beş vakit namazları kıldırma ve mekteplerde talebe okutma, Kuran kursları açma müftülükçe

görevlendirilen imamlar tarafından takip edilmektedir. Arnavutluk'ta her şehrin kendi müftülüğü vardır ve bunlar diyanete bağlıdır.

Ramazan Bayramı

Ramazan ayı İşkodra Müslümanları için çok özel ve kutsal aydır. Bu ay, geçmişte geleneksel normlar için diğer aylara göre ayırt edilmektedir. İşkodra halkı için bu özellikler gelecek nesillerin merakını çekecek bir kural yığını oluşturması gerekmektedir. Kurtuluş yıllarından önce Ramazan, oruç tutulan ayın olmasının yanı sıra, tatiller ve sevinçler ayı olarak kabul edilmiştir. Eski bir ifadeye göre Müslümanlar şöyle değerlendirdi: "11 ay boyunca 1 ay (Ramazan) için çalışılır". Devlet kurumları, memurlarının oruç tutması nedeniyle mesai saatlerini değiştirmektedirler. Bayram geçene kadar borç verilen paralar istenmemektedir. Katolik satıcılar da buna saygı göstermekte, Eski Çarşı geç saatlerde açılmaktadır (Gani, 2003: 69).

Ramazan ziyaretleri oruç açıldıktan ve teravih sonrası gerçekleşirdi. Parruca Meydanı şehrin en hareketli merkezi olduğundan, Ramazan ayı da burada daha neşeli kutlanırdı. Parruca'da dükkânlar gece de açık olurdu. Geceyi özellikle büyük konaklarda (hanedane) popüler oyunlar oynayarak, ilahiler, sohbetler ile sahur vakti gelene kadar vakit geçirirlerdi. Bunun dışında, kumar ile uğraşan gruplar da vardır. Bunlar için, halk arasında "Akşam Vezir, Sabah Rezil" sözü kullanılmıştır. Akşam saatlerinde, iftardan sonra teravih namazı için camide olanların çıkış vaktine kadar mahalle meydanları çocuklar ile dolu oluyordu. İftar açılışını haber vermek amaçlı kalede bir top, sahur vaktini bildirmek için ise iki kere top atılmaktaydı. Günümüzde bu adet kaldırılmıştır. İlki vaktin başladığını, ikincisi ise vaktin bittiğini bildirmekteydi.

Ramazan ayında içki kesin olarak yasaklanmıştır. Yani içki içen birisi Ramazan ayından iki ay önceden bayram sonrasına kadar bir saygının işareti olarak içmeyi bırakırdı (Myftinia Shkodër, 2015: 67).

Günümüzde Ramazan Bayramı namazı camilerde kılınmaz. Şehirdeki Müslümanların tamamı İşkodra Şadırvan Meydanında toplanır. Bayram namazı topluca ve şehir müftüsü tarafından açık alanda kıldırılır. Namazdan sonra meydanda tüm cemaat tarafından selamlaşma ve bayramlaşma yapılır ve evlere geçilir. Bayramın birinci günü kısa aile ziyaretleri yapılır. Hıristiyanlar bugünde Müslümanları ziyaret eder. Türkiye’de arefe günü yapılan kabir ziyaretleri İşkodra’da bayramın birinci günü yapılır. Çocuklar gruplar halinde evleri dolaşırlar. İkinci günde yakın akrabalara yemek davetine giderler. Üçüncü gün her evin gelini kendi annesinin babasının evine yatıya gider. Ramazan Bayramı tatili resmi olarak sadece birinci gündür.

Kurban Bayramı

Müslümanların önem verdiği dini günlerden diğeri Kurban Bayramı’dır. Ramazan Bayramı’nda olduğu gibi bayram sabahı şehir meydanında toplanılır ve topluca bayram namazı kılınır. Namazdan sonra meydanda selamlaşma yapılır ve evlere geçilip kurbanlar kesilir. Kesilen kurbanların bir kısmı fakirlere dağıtılır.

Kurban Bayramı’nda ilk üç gün aile büyükleri evden ayrılmaz, üç gün boyunca gelen ziyaretçiler kabul edilir. Dördüncü gün ise aile büyükleri akrabalarını ve kendilerinden yaşça büyük komşularını ziyarete giderler.

İşkodra'nın Tekkeleri (Tarikatlar)

Tekke kelimesi Arapça destek yeri anlamına gelmektedir. Tekke, disiplinli bir kuruma adanmış aktif dervişlerin toplandığı ve şeyh tarafından yönetilen yerdir.

İşkodra'da, şimdiye kadarki belgelere dayanarak tekkelerin kurulması, XVII. yüzyılın sonunda başlamış, etkileri ve sayıları XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar artmaya devam etmiştir. Arnavutluk ve çevresinde İslam, XVI. yüzyılda yayılmaya başlamıştır. Osmanlıların bu yöreyi fethetmelerinden sonra birçok yeniçeri ailesi buraya yerleşmiştir. Bunlar zaman içinde Arnavut kızları ile evlenerek Arnavutlaşmıştır. Âşık Paşazâde Türk Hikâyesi'nin 188. sayfasında: "...İşkodra işgal edildiğinde gönüllü giden gitti, kalan kaldı..." denilmektedir. Bugün bile, İşkodra'da Anadolu veya Arap ülkeleri kökenli olduğunu hatırlayan ve geleneklerini yaşatan aileler vardır (Bushati, 1998, s. 124).

Tekkeler sadece Bektaşî cemaatlerinin değil, aynı zamanda Halveti, Rifaiti, Ticani gibi diğer tarikatların tekke ve medreselerinin İşkodra merkezinde ve yakın çevresinde kurulmuş oldukları söylenmek mümkündür. Uzun yıllar halkın dini, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Bektaşîlerin ana tekkelerin başında Eski Çarşı'daki Kullukhane Tekkesi gelmektedir.

Ünlü ailelerden Bektaşîlik'i destekleyen Çauşhollajt (Çavuşolayt), Gjylbegaj (Gülbegay), Dervişejt (Dervişeyt) aileleri olduğu söylenmektedir. Bir Bektaşî tekkesi Şaban Efendi Mahallesi'nde yer alan "Kulolayve Evi"dir. Başka bir tekke de Durgut Mahallesi'nde "Dervişeyt Tekkesi"dir. Bütün tekkeler komünizm döneminde kapatılmış olup komünizmin yıkılmasıyla bazıları tekrardan açılarak faaliyet göstermeye devam etmiştir. Devam edenlerin başlıcaları şunlardır:

Bektaşîler: Bektaşîliğin var oluşu ve bu tarikatın İşkodra aristokrasisi tarafından izlenmiş olduğu konusundaki gerçekleri güçlendirmektedir. 1630 yılında Sultan IV. Murat döneminde bir İşkodralı beyin Bağdat Savaşına katılmış olduğundan söz edilmektedir. Bu notların küçük ama somut olması, bu tekkelerin İşkodra'da XVII. yüzyılın sonlarından beri var olduğuna işaret etmektedir. Başka bir tekke de "Halveti" tarikatına ait olan Küçük Rus Mahallesi'nde Rahimi ailesinin evindedir. Bu, ilk kez 1223 Hicri (1808) yılında Şeyh Ahmet

Latifi tarafından verilen ve Halveti-Şazeli tarikatın kurallarını açıklayan iki diploma (icazetname) ile kanıtlanmaktadır. Bektaşiler, Buşatlı ailesinin egemenliği döneminde 1824-25 İşkodra'dan atılmıştır (Bushati, 1998, s. 134).

Rifailer: Dervişleşmenin ilk zamanlarından sonra uzun bir ara olmasına rağmen, İşkodra'da tarikat yayma fikri tamamen ortadan kalkmamıştır. Tekkeler yine 1910'larda Şeyh Ahmet İşkodra ile kurulmaya başlanmıştır. Onun torunları atalarının Türkiye'den olduğunu ve basit bir Arnavut kökeninin olmadığını iddia etmektedirler. Rifailerin tekkesi bugün de İşkodra'nın Ndocej Mahallesi'nde bulunmaya devam etmektedir.

Ticaniler: 1920 yılında İşkodra ilindeki en tanınmış ilahiyatçı ve sofilerden biri olan Hacı Şaban Domnori liderliğinde Ticani tarikatı sahneye çıkmıştır. İşkodra halkı tarafından Hacı Şabani özel bir saygı görmüştür. Ndocej Mahallesi'nde Ticani Tekkesi hala devam etmektedir (Tomorri, 1927, s.115). Tekkenin küçük bir mescidi vardır, cemaat her hafta cuma günleri toplanır ve sohbet dinler.

Komünizm Döneminde Dinler

Bu döneme gelince, dini bayramlar genelde, tüm kült nesnelerin tamamının kapatılmış olduğu 1967'ye kadar kutlanmıştır. 11 Nisan 1967 tarih ve 4262 sayılı Millet Meclisi'nin kararı ile dinî kurumların yasaklanmasıyla, onlara ait mülkiyete herhangi bir karşılık ödenmeden el konulmuştur. 1967 senesinde, dinle ilgisi olan her şey kanunen yasaklanmıştır. (AQSH I.R.P Fondi i Keshillit te Ministrave viti 1966 dosya 467). Yürüttüğü reformlar ile beraber rejim, dinî kurumları kapatmış, özel mülkiyete dahi el koymuştur. Bununla birlikte önde gelen İslam bilginleri hapis ve sürgün edilmiştir. Rejimin yürüttüğü din karşıtı hareketler, halkın büyük bir çoğunluğunu zor durumda bırakmıştır. Özellikle dindar insanlar için bu durum bir işkence hâlini almıştır (Arnavutluk Diyaneti).

1990'dan Sonraki Dönem

Ülkenin her yanına demokrasinin gelmesiyle, camilerin ve kiliselerin yeniden açılmasının özellikle İşkodra halkı için büyük bir değişim olduğu söylenmesi gerekmektedir.

16 Kasım 1990 tarihinde Kurşun Camii ve Büyük Kilise'nin tekrar açılışına İşkodra halkından binlerce vatandaş katılmıştır. Din özgürlüğü ile vatandaşlar aynı organizasyonla olmasa da bir kez daha önceki dini uygulamaya başlamıştır.

Komünist dönemde bireylerin hayatlarına şekil vererek yeni bir kültür yapısı oluşturmaya çalışılmıştır. Gençlerin düşünceleri, inançları, giyim tarzları, kitapları, boş zamanlarını değerlendirme yöntemleri, kısacası tüm hayatları totaliter sistem tarafından şekillendirilmek istenmiştir. Çocuklar ve gençler dini değerlerden uzaklaştırılarak yeni bir kimlikle yetiştirilmeye çalışılmıştır. Din, ahlaki değerlerin benimsenmesinde ve gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir faktör olduğu için komünist rejimin dinler üzerindeki bu bilinçli baskıları Arnavut toplumun ahlaki değerlerini sürdürmesini zorlaştırmıştır (Weber, 2012).

Komünist dönemde Arnavutluk Anayasası'nın otuz yedinci maddesine göre, Arnavut devleti hiçbir dini tanımamakta, aynı zamanda bireylerde "materyalist" zihniyetin yerleşmesi için ateizmi desteklemekte ve uygulamaktaydı.

Bektaşiler'in Bayramları

22 Mart Nevruz Günü, Sultan Nevruz Günü, Kâbe'de İmam Ali'nin doğum günüdür. "Nevruz" Farsçada "Yeni Gün" anlamına gelirken, "Sultan" bu günün önemine işaret eden yüksek başlıktır. Sultan Nevruz bayramı XV ve XVI. yüzyıllarında Bektaşi inancıyla birlikte Arnavut topraklarına ulaşmıştır (Tomorri, 1927:, s. 115).

XX. yüzyılda ve özellikle bu yüzyılın ortalarında bu kutlamalar uluslararası çapta bir tezahür haline gelmiştir. Arnavutluk'ta, ateizme yönelen komünizm diktatörlüğü, 1967'de Bektaşî inancındakiler de dâhil olmak üzere bütün kült nesneleri kapatmıştır.

Arnavutluk'ta en önemli Bektaşîlik bayramı olan Nevruz Günü 1996 yılında ulusal bayram olarak ilan edilmiştir. Bektaşî Tarikatı, genelde ülkenin güneyinde yer alırken, İşkodra'da çok sayıda tekkeleri bulunmaktadır. Nevruz Günü aileler çocuklarla sokaklarda dolaşırlar. Bu güne mahsus "Ballokum" adında kurabiye yapılıp dağıtılır. Türbelerine giderler, sadaka olarak para bırakırlar.

Katoliklerin Bayramları

İşkodra'da Katoliklerin halen dostlar ve akrabalarla kutlamaya devam ettikleri bayramlar şunlardır: Paskalya, Noel, Shënkolli gibi bazı festivalleri vardır. Zoja e Shkodres adında bir festival sadece İşkodra'daki Katolikler tarafından kutlanmaktadır. İşkodra'nın birçok başka festivali vardır ama en çok organizasyon edilen Noel ve Paskalya'dır. Noel, bir hafta boyunca birbirlerine ziyaret ederek kutlanmaktadır. Paskalya ise 3 gün boyunca kutlanır.

Komünizm dönemine kadar ve 1990'lardan sonra iki resmi tatil olarak bilinmektedir. Bu bayramlar vesilesiyle Katolikler, herhangi bir ayırım yapmadan akraba, arkadaş ve tanıdıklardan tebrik ziyaretleri beklemektedirler. Birbirine yapılan ziyaretlerde İşkodra'nın Müslüman ailelerinden de misafirler gelmektedir.

1 Nisan Katolik Paskalya'nın Pazarı

Batı Hıristiyanlık'ta Paskalya Sezonu, Paskalya Pazarı ile başlar. Yedi hafta sürer ve 50 gün sonra sona erer. Ortodokslarda ise Paskalya dönemi Paskalya günü ile başlar ve 40 gün sonra, Yükseliş Bayramı'nın gelmesiyle sona erer. Bu dönemde yumurtalar boyanıp dağıtılır.

25 Aralık Noel

Noel bir Hıristiyan dini bayramıdır. Hıristiyanlar her yıl 25 Aralık'ta kutlamaktadırlar. O gün İsa Mesih'in doğum günüdür. Doğu kiliselerinde Julian takvimi nedeniyle 7 Ocak'ta kutlamaktadırlar. Paskalya'dan sonra Hıristiyanlar için en önemli bayramdır. Noel Günü'nün önemi, 800 yılın Noel Günü'nde Büyük Karl'ın gelişi ile yavaş büyümeye başlamıştır (Ukgjini, 2016, s. 123).

Günümüzde Noel Günü İsa'nın doğum yeri sahnesi, Noel ağacı, hediyeler ve kartpostallar, birleşik aile ve Noel arifesinde ya da Noel sabahı Shen Nikola'nın veya Noel babanın ortaya çıkışı ile kutlanmaktadır. Noel, Hıristiyanların dünyadaki her zamankinden daha fazla barış ve sevgi istedikleri bir zamandır.

Kültürel Miras ve Tarihi Eserler

İşkodra, ulusal düzeyde antik dönemden kalma eserleri ve kültürel çeşitliliği ile dikkat çeken zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Müzeler, kaleler, etnografya, müzik, gelenek ve kültürel mirasının diğer birçok unsuru, yalnızca belediye sınırları için değil, aynı zamanda Arnavutların olduğu her yer için büyük bir öneme sahiptir.

Arnavutluk mirası üzerine yapılan araştırmalar, ulusal ve bölgesel tarih ve dinamikleri aşağıdan yukarıya nasıl yükselttiğine ve Arnavutluk'ta diğer ülkelerden daha fazla marjinalleşmiş birey gruplarının da miras oluşturma ve yönetiminde aktif olarak yer alabileceğine dikkat çekmiştir (Galaty, 2011, s.109).

Arnavutluk çok zengin bir mirasa sahiptir, ancak uzun bir tecrit (1950-1990) döneminden önemli ölçüde zarar görmüştür. Bu dönem ekonomik kalkınmanın yavaşlaması ve toplumdaki yoksulluğun artması tarihi ve kültürel mirasın korunması ilgili meseleleri gölgelemiştir. Daha yakın zamanlarda, kültürel kaynakların korunması, restorasyonu ve rehabilitasyonunun rolünün bilincinin artırılmasında birçok olumlu başarı

olmuştur. Zengin mirasına rağmen, ülkenin hala sektöre özgü stratejilerden yoksun olması üzücü bir durumdur.

İşkodra'da Tiran'daki Ulusal Mülkiyet Merkezi'nde kaydı yapılmış yaklaşık 150 tane anıt vardır. İşkodra Ulusal Kültür Bölge Müdürlüğü (DRKK), tarihi ve kültürel anıtların arkeolojik kazılarının yapılmasını, muhafazasını, onarılmasını ve mimari değerlerini korumayı amaçlamıştır (Mlika ile röportaj).

Uluslararası düzeyde, UNESCO'nun 16 Kasım 1972'de Paris'te kabul ettiği “kültürel miras”:

- ❖ Anıtlar: Mimari eserler, resim ve anıtsal heykel işleri, konutlar, mağaralar ve yazıtlar ve bileşenler, arkeoloji, tarih, sanat ve bilim açısından özel değer taşıyan elemanlar veya yapılar,
- ❖ Yapı Grupları: Mimarisi, homojenliği veya peyzajı nedeniyle tarih, sanat ve bilim açısından özel bir değer taşıyan birbirinden ayrı veya bağlantılı yapı blokları;
- ❖ Siteler: arkeolojik, tarihi, etnolojik ve antropolojik noktalardaki güzelliği veya ilgisine bağlı olarak özel bir değere sahip olan topoğrafik alanlar, insanın ve doğanın kombine edilmiş eserleri.

Bu sözleşmenin 4. maddesine göre “Miras, küresel, doğal ve kültürel mirasının gelecek nesillere aktarmak adına koruma, sunma ve kimliğinin sağlama görevidir” (Unesco.org/en/conventiontext/).

Kültürel coğrafya, çok geniş anlamli bir terim olup maddi kültür (kültürel mülkiyet), coğrafi ve insan çevreleri olmak üzere üç ana konudan oluşmaktadır. Elbette insanlar, yasalar tarafından belirlenen kültürel mülkiyet kavramına daha aşinadırlar.

Arnavutluk'taki anıtların korunmasına ilişkin ilk yasal düzenleme, Arnavut Devleti'nin oluşum tarihine dayanmaktadır. Arnavutluk'un anıtlarıyla ilgili ilk belge, 19.06.1922 tarihli

Eğitim Bakanlığı Genelgesine ait olan taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının izlenmesi ve taşınması için talimat veren belgedir. 28.05.1929 tarihinde "Ulusal Anıtlar"ın korunmasına ilişkin kararname çıkarılmıştır. 17.03.1948 tarihinde ise "Kültürel Anıtların Korunması Üzerine" 5868 sayılı kararname kabul edilmiştir. Bu yıl içinde 107 farklı cinsteki anıtların ilk listesi çıkarılmıştır.

09.04.1955 tarihli ve 30 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile "Kültürel ve tarihi eserlerin ve nadir doğal varlıkların korunması" yönetmeliği onaylanmıştır. Bu yılda ayrıca Bilim Enstitüsü'nün Arkeoloji-Etnografya Müzesi'nde Restorasyon Atölyesi kurulmuştur. Bu atölye, daha sonra "Anıtlar Restorasyonu ve Koruma Enstitüsü'nün kuruluşunun temellerini atmıştır.

Arnavutluk'taki anıtların tespiti, tanınması ve korunması için en önemli dönem 15.03.1965 tarihli Bakanlar Kurulu'nun 67 sayılı kararına göre Tiran, Berat ve Gjirokastra atölyelerini de içeren, Anıtların Restorasyonu ve Koruma Enstitüsü kurulmasıdır. Daha sonra 1971 yılında Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nın 08.01.1977 tarihli emri ile en büyük sayıya ulaşacak objelerin koruma altına alacak İşkodra da bu gruba eklenmiştir. Bu kurumun yönetimi altında hem yıllar önce ilan edilen hem de 1981 yılından sonraki anıtlar yer almaktadır. Bu anıtlar yaş ve cinsiyetlerine göre sınıflandırılmıştır.

Aşağıdaki listede İşkodra'da Bakanlar Kurulu veya ilgili komisyonlarca anıtsal değer kabul edilmiş varlıkların listesi ve listeye dâhil edildikleri tarihler verilmiştir.

1. İşkodra şehrinde İşkodra Kalesi. 1948 yılında anıt olarak ilan edilmiştir.
2. Marshej Köyü Kalesi 1948
3. Drisht Köyü Kalesi 1948
4. Vig Köyü Kalesi 1948
5. Vau i Dejës Köyü Kalesi 1948

6. Gajtan Kalesi ve batıda uzanan dağ üzerindeki yer alan ve şehir olarak adlandırılmış kalıntılar 1948

7. Vjedhe köyünde bulunan Shurdhah Kalesi 1948

8. Nenshat köyünde bulunan Shape Kalesi 1963

9. Beltoje Köyü Kalesi 1973

10. Reç köyünde bulunan Balleç Kalesi 1977

11. Breg Lum köyünde bulunan Dakaj Kasabası 1977

12. Ganjoll Kasabası 1973

13. Bahçallek Köprüsü yakınındaki Drin Nehri'nin sağ kıyısında bulunan mozaikli antik bina 1981

14. Rrepisht-Gruemirë antik yolu 1981

Dini yapılar:

1. Kurşun Camisi

2. Shirgj Kilisesi.

3. İşkodra Hamamı.

Halk konutları iki kategoriye ayrılmıştır:

1. İç mekânları ve anıtsal değerleri için korunan 1. kategoriye giren halk konutları

2. Dış cephesi için korunan 2. kategoriye giren halk konutları. Cinsiyete göre sanat eserleri bu şekilde sınıflandırılmaktadır: “Al fresco” ve “al seoco” teknikleri ile duvar resimleri olan Llujave'nin konutu, Repishte'nin dairesi ve İngiliz Saati. Sivil konutlarının her iç mekânının oymalı tavanları İşkodra şehrinin mimarisindeki ustalığını ve eşsizliğini ifade eden sanatsal ahşap işleri önemlidir.

3. 1978-79 yıllarında yapılan ve Prof. Skender Anamali tarafından yönetilen kazılarda ortaya çıkarılan Mozaik, Rozafa Kalesi'nin tepesinin altında ve Drin Nehrin'in doğu kıyısında yer almaktadır. Bu mozaik, günümüze kadar kuzeyde keşfedilen tek mozaiktir. Bu mozaik, Kale Müzesi'nde korunmakta ve sergilenmektedir.

4. Esas olarak sivil konut kapıları üzerinde görülen taş işlemleri.

Kültürel coğrafya, yüzyıllar boyunca yaratılmış insanların maddi ve manevi değerlerinin bütünüdür. Kendi içinde bir milletin kimliği ve özgünlüğüdür. Bu kültür maddi kültürel miras ve manevi kültürel mirastan oluşmaktadır.

Kültürel miras malzemesinde konut merkezleri, kült nesnelere, karakteristik sokaklar, eski evler, köprüler, bölgeler ve tarihi, etnografik, arkeolojik ve mühendislik değerlerini içeren alanlar da dahil olmak üzere gayrimenkul objeleri bulunmaktadır. Bu tür nesnelere yıllarca bu doğal durumunda değerlendirilmektedir. Bu nedenle, yüz yılı aşkın bir geçmişe sahip olan mimari ve tarihi objelerden de bahsedilmektedir. Maddi mirasta, yüz yılı aşkın süredir mozaikler, sütunlar, heykeller, duvar resimleri, ikonlar, süslü tavanlar, duvar yazıları ve mezar taşları gibi gerçek nesnelere de vardır. Bu tüm arkeolojik materyalleri içermektedir.

Materyal kültür grubunda her türlü sanatsal yaratımlar vardır. Arşivlenmiş belgeler, el yazmaları ve özel tarihsel ve İnci değeri olan kitapların yayınları vb. Maddi kültürde, geleneksel iş ekipmanı, gündelik nesnelere, tören nesnelere ve 75 yılı aşkın bir süreye sahip tüm imal edilmiş nesnelere bulunmaktadır. Ayrıca, geleneksel ürünlerin üretimi için teknoloji içermektedir.

Manevi miras yoluyla, yüzyıllar boyunca insanlar tarafından yaratılan ve iletilen değerleri, sözlü aktarım yoluyla anlaşılmalıdır. Bu maddi olmayan kültürde, doğa ve tarihle yaşadığı çevrenin nesillerinin yarattığı her şey, uygulamalar, görünüm, ifadeler ve bilgiler tanıtılmıştır. Manevi kültürel mirasın diğer temel öğeleri edebi eserlerde dilin kullanılmasıdır.

Geri kalanlar geleneksel geleneklerin ve uygulamaların yanı sıra bugün uygulanan geleneklerin inançlarını ve batıl inançlarını içeren popüler oyunlardır.

Kültürel coğrafya, geçmişten herhangi bir kültüre ve tüm insanlığa teslim edilen sanatsal ya da sembolik malzeme işaretlerinin bütün bir bütünlüğü olarak tanımlanabilmektedir. Kültürel kimliklerin doğrulanması ve zenginleştirilmesinin ayrılmaz bir parçası olarak, tüm insanlığa ait bir miras olarak, kültürel coğrafya, her yerde bilinen özelliklerini vermekte ve insan deneyiminin bir deposudur.

Kültürel coğrafya ve miras değerleri, bir halkın hazinesidir. Onlara bakarken bu toprakların yakınında yaşayan insanlar için ahlaki bir yükümlülüktür. Babalarımızdan miras aldığımız bu zenginlik, ulusal kimliğimizi tanımak için genç nesillere aktarılmalıdır.

Geçmişte, bu kültürlerin mirası genellikle hükümetlerin ve akademisyenlerin tek sorumluluğu olarak yanlış anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, merkezi miras mülkiyetine ek olarak, topluluğun mülkiyeti ve hatta mirasın kişisel mülkiyeti de vardır. Çoğu aile, mobilya, dekorasyon, kitap ve belgeler, fotoğraflar, öyküler, gelenekler, şarkılar, tarihler biçiminde zengin aile mirasına sahiptir. Nesilden nesile geçen kıyafetler bile bu mirasa dâhildir. Bu miras, dünya çapında eğitim programlarında hayati bir bileşendir. Bu nedenle, toplumun her seviyesinde, her zaman ölçülebilir olmayan bir para için değer ölçümü olarak kabul edilmektedir.

Doğal, kültürel, manevi nesnelerin karşılaştığı problemler çoktur. En önemli problemler arasında şunlar sayılabilir: Bu nesneler üzerinde mülkiyet sorunları, doğal fenomenlerin bozulması, devletin bu kalıtsal zenginliğe ilgisiz olması, nüfus arasında bu miras nesnelerinin değeri ve önemi konusunda düşük farkındalık.

Bu nedenle, bugün dünya çapında ortak mirasın, küçük işletmelere, turistler için bir cazibe ve daha çok yatırımcılar için bir odak noktası olarak merkezi, belediye ve toplum düzeyinde kabul görmüş ve önemli bir ekonomik değere sahip olmuştur.

Kültürel coğrafya alanındaki faaliyetler, sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik değerlerini tanımlamayı içerir. Birkaç temel adımla, topluluklar şunları yapabilir:

Miraslarını tanımlamak ve kaydetmek, atalarının mirasını geliştirmek, onu günümüzün yaşam kültürüne entegre etmek ve mümkün olan yerlerde saygı gösterme ve sorumluluğunu kabul ederken sürdürülebilir bir şekilde tahsis etmek ve gelecek nesillere el değmemiş miras bırakmak gerekmektedir.

Bu, merkezi, bölgesel, belediye ve toplum seviyesinde yapılandırılmış stratejik bir yaklaşım gerektirir ve sadece bir kültürel kaynağı açığa çıkartan ticari itirazı temel almaktan ziyade, değerli miraslarını ziyaretçilerle paylaşan yerel topluluklara dayanan daha başarılı ve sürdürülebilir ve bir turizm ürünü olarak doğal mirastır.

Veraset Planı yaklaşımı, toplum için ortak mirasın tam değerini gerçekleştirmek için yukarıda tanımlanan beş kilit eylemi kolaylaştırmak ve koordine etmek için pratik ama istikrarlı bir çerçeve stratejisini temsil etmektedir.

Fonksiyonel olarak binalar, iş araçları, iç ve nakliye kapları, kült nesnelere, muharebe silahları, mücevherler, mezarlık tesisleri, mimari tasarımlar, madeni para ve madalya olarak sınıflandırılabilir. Bazıları yüksek sanatsal değere sahipken, kullanılan malzemede strass, taş, mermer, kemik, çanak çömlek, metal, cam gibi malzemelerden üretilmiştir. Bunların arasında yerel üretim tesisleri vardır, fakat aynı zamanda dünyanın farklı ülkelerdeki ticaret borsaları üzerinden gelir elde edilmiştir.

Kiliseler: Osmanlı'nın gelişinin başlangıcından beri var olan kentin en eski kilisesi, Buna Nehri'nin diğer tarafında Kasena'da yer alan "Madalena Meryem Ana Kilisesi"dir. Diğer kiliseler XVIII. yüzyılın ortalarından sonra inşa edilmiştir.

Kasena'daki Shna Ndou eski kilisesi bu kilisenin kalıntılarıdır. Bunun dışında Ortodoks "Shen Koll Kilisesi" vardır. Sh'na Ndou kilisesini restorasyon etmek üzere Tish Curani ailesinden Mark Curani'ye izin verildiğine dair Türkçe bir belgeye sahip olduğu söylenmektedir. Bu belgede şöyle yazılmaktadır: *"1254 Hicri (1835) yılında İşkodra Kadisi ve Valisi "Sh'na Ndout Kilisesi "ni onarmak ve onun üzerinde dini işlevler yürütmek için Mark Curan'a izin verilmiştir. Vali ve kadı, önce kilisenin durumunu değerlendirmek için Hüseyin Efendi ile birlikte bir başkasını da göndermiştir."* (Bu belge İşkodra'daki Tapu Kadastro Ofisi memuru Selim Efendi Tapia tarafından tercüme edilmiştir) (Bushati, 1998, s. 345).

Araştırmamız esas olarak belgesel kaynakların düzenli ve çok olmasından dolayı Osmanlı dönemini ele almaktadır. Mahallelerin idaresi ve bölünmesi ile ilgili bilgiler, İşkodra'nın XVII. yüzyıldaki mahallelerinden bahseden tek eser olan Evliya Çelebi'ye ait seyahatnameye dayanmaktadır. Eserde listelenen İşkodra'nın 15 mahallesinin isimleri şöyledir: Bajza Mahallesi, Alibeg Mahallesi, Skela Mahallesi, Myftia Mahallesi, Kara Hasan Mahallesi ve Başçarşındaki Mahkemeler Mahallesi, Salname Mahallesi, Qafe, Bahçallek, Ajasem, Tepe gibi mahaller bulunmaktadır (Bushati, 1998, s. 42).

Alibeg Mahallesi, bu mahallenin içinden geçen yol, Eski Çarşıbaşı'dan Bahçallek (Bahçelik) Köprüsü'ne giden büyük yolun devamıdır. Söz konusu mahalle, iki nehir arasındaki üçgen bir alanda, Rozafa Kalesi'nin altında yer almaktadır. Güneydoğusunda Drin, güneybatısında ise Buna Nehri ile sınırlanmaktadır. Bu nehirlerin her ikisi mahallenin güneyinde birleşmektedir. 150 yıl önce bu mahallenin yaklaşık 200 evi vardır. Belgede mahalleye ismini veren Ali Bey'in Hysen Camisi'ne büyük bir serveti sadaka olarak bıraktığı

belirtilmektedir. Anısına, mahalleye de onun ismi verilmiştir. Halk geleneklerine göre Bahçallek, bir zamanlar Ali Bey Mahallesi'nin sınırında ağaçlı bir bahçedir. Daha sonra da Bahçallek ismini bundan almıştır.

Alibey Mahallesinin içerisinde önce cami, Kasem Ali Sultan Türbesi, Meryem Ana Kilisesi gibi önemli tarihi yapılar hala doğal yapısını korumaktadır. Komünist rejim döneminde tamamen yıkılan Hysen Cami, İşkodra'nın en eski camilerinden biri olduğu söylenebilir. Evliya Çelebi Seyahatname' sinde, camiye Alibeg Mahallesi'nde Hysen Bey Camisi adını vermiştir.

Bahçallek Köprüsü'nü geçtikten sonra şehrin girişinde, solda "Kasem Ali Sultan Türbesi" bulunmaktadır. Bahsedilen türbenin tam olarak inşa edilmiş tarihine dair bir bilgi yoktur. Memduh Derguti'nin araştırmalarına göre, türbe 1637 tarihinde yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Kasem Ali Sultan türbesi ile ilgili ve geçmiş yüzyıllarda İşkodra'da bulunan tekkeler hakkında bilgi veren çok az tarihi belge vardır.

"Meryem Ana Kilisesi" Alibey Mahallesi ile bağlantısı olan tarihsel bir yapıdır. Bu kilise 1917'den beri var olup bir dönem sonra yıkılmış ve 1990'larda bu kilise yeniden inşa edilmiştir. Şu an faaliyetlerine devam etmektedir.

"Çarşı Hamam" Şehre girildiğinde Alibey Mahallesi'ni geçerken, Buna Nehri'nin aşağısında bulunan ve 1966'da yıkılan tarihi bir Hamam vardır. El yazmasında Daut Boriçi şöyle demektedir: "Osmanlı döneminde Alaman Paşa tarafından inşa edilmiştir." Bir dönem Hamam komünist yönetimi idaresine altında yakıt deposu olarak kullanılmış, sonradan yıkılmıştır.

"Hamz Kazazi Hanı" Bu hanın herhangi bir izine rastlanılmamış olursa da bu hanın kalıntılarına şahit olduğunu söyleyen 90 yaşındaki Buto Daj Baba'nın verdiği bilgiler dikkate alınmıştır. Han, Hamz Kazazi'nin ekonomik durumu iyi olduğu 1850 yılında inşa edilmiştir. "

Drin ve Kir Nehirlerinin birleşme noktasında kurulmuş bulunan "Tabakë Mahallesi" XX. Yüzyıl öncesinde İşkodra'nın kalabalık ve önemli bir mahallesiydi. Fakat sık sık sel baskınlarına maruz kalması, özellikle 1905 yılındaki depremde tahribatın çok olmasından dolayı mahalle sakinleri şehrin diğer bölgelerine göç etmişlerdir. Böylece zaman içinde mahalle önemini kaybetmiş ve sonraki yıllarda Qafë Mahallesi'ne dahil edilmiştir. Bugün Qafë Mahallesi'nin bir parçası olarak, Bahçallek Köprüsü'nün geçtiği andan itibaren şehrin sağ tarafında bulunmaktadır.

"*Kalenin Yeraltı Mağarası veya Yol Geçidi*" İşkodra Kalesinde, kalenin istila ve kuşatma durumlarında giriş ve çıkışları sağlamak için kullanılan iki yeraltı sokağı bulunmaktadır.

"*Kurşunlu Cami*" Qafë Mahallesi'nin en güzel tarihi eseri, Türk-Arap tarzına göre yapılan ve ziyaretçilerin sürekli ilgisini çeken muhteşem sanatsal bir yapıdır. Mehmet Paşa tarafından 1863 yılında yaptırılmış olup bugün halen faaliyettedir. Caminin müftülükçe görevlendirilmiş bir imamı mevcuttur. Halen bu görevi Mithat Myftia yürütmektedir. İşkodra'da çok sayıda caminin yıkıldığı ve yok edildiği komünizm döneminde ayakta kalan nadir eserlerden birisidir. 1945-1990 yılları arasında ahır olarak kullanılmıştır. Doğal afetler sebebiyle minaresi yıkılmış, şimdi minaresiz olarak hizmet vermektedir.

"*Kir Nehri Köprüsü*" ve "*Lezha-İşkodra ticaret yolu*", Mehmet Plaku Paşa, Kurşunlu Cami'yi inşa ettikten sonra kalan taşlarla Kir Nehri üzerine bir köprünün inşa edilmesini planlamıştır. Aslında hangi köprünün kimin tarafından yapıldığı tam olarak bilinmemektedir. Her ne kadar bugünkü Bahçallek Köprüsü olduğu söylene de bu köprünün bir Türk eseri olduğuna dair veriler vardır.

İnsanlar tarafından "*Çengellerin Türbesi*" diye bilinen "*Havale Türbesi*" "Texhalej" yolundan tepenin zirvesine giden ve orada "Havale Türbesi" veya "Çengellerin

Türbesi diye bilinen türbesinin bulunduğu bir yol vardır. Eski bir Türk tarihine göre ve Musa Boriç'in kronolojisinde "Havaie" olarak adlandırıldığı kaydedilmiştir.

El Sanatları

İşkodra el sanatı, hem sanatsal ifade zenginliğinden hem de İşkodra sakinlerinin günlük ihtiyaçlarını karşılamamanın bir yolu olarak el sanatları ve işlenerek sanat haline getirilmiş günlük kullanım araç ve gereçlerinin türlerinin sayısı bakımından zengindir. 2500 yıllık geçmişinde İşkodra kenti; yaratıcı fanteziyi, bu bölgenin sanatsal duygularını, kişiselliği bünyesinde barındırarak el sanatları alanında önemli bir gelenek yaratmıştır.

Resim 50. İşkodra El Sanatları (<https://s1.dmcnd.net/QHvES/x1080-OsA.jpg>)

Bu şehirdeki el sanatları XVIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın ortalarına kadar ihtişamını ortaya çıkarmıştır. İşkodra'nın eski çarşısında yaklaşık 2500 adet dükkân bulunmaktadır. Zanaatkârlar sokaklarında, demircilik, ahşap işleme, altın veya gümüş ipleriyle geleneksel kıyafetin işlenmesi ve her türden deri hizmeti sunulmaktadır. Yorulmak bilmeyen yetenekli nakışçılar ve terzilerin ellerinden, ilgi çekici motiflerle ipek ve kumaştan işlenmiş çalışmalar çıkmıştır (Gjoni, 2014, s. 191).

İşkodra Tarihi Müzesi'nde buna örnek olarak, perdeler, masa örtüleri, yatak örtüleri gibi ev eşyaları, komple elbiseler, giysiler gibi yaklaşık 500 nesne bulunmaktadır. Bunların işlenmesinde, geleneksel tekniklere ayak uydurarak, boyalı yün, doğal ipek, pamuk, keten gibi materyaller kullanılmıştır. Özgünlükleri, zengin dekorasyonları, sembolik renklerle dolu olmaları dikkat çekicidir. Özellikle çok renkli filigranın kullanıldığı ve nadir sanatsal değerlere sahip olan elbiselerden bahsedilmektedir. Aynı şekilde çarşafların, kılıfların, mendillerin ipek kumaşlar, keten ve pamuktan elde işlenmesi de dikkat çekmektedir.

İşkodra'nın girişinde yüzyıl önceki Eski Pazardan günümüzde izler bulunmamaktadır. Pazarın bulunduğu yerde şehre girmek için yol açılmış ve yol kenarlarında bir kaç dükkân yapılmıştır. Pazarın ilerisinde şehrin girişinde tekrar 10 yıl önce bedesten inşa edilmiştir.

Şekil 51. Yüzyıl Önceki Bedesten (Fototeka Marubi Müzesinden)

Bugünkü bedestende 60 dükkân bulunmaktadır. Alışveriş merkezleri ve dükkânlar şehrin merkezinde olduğu için bedestendeki dükkânlarda hizmet verilmemektedir. Eski pazarın yan tarafında belediye tarafından yürüyüş yolu yapılmıştır. Yüzyıl önce halkın alışveriş için geldiği bu mekâna bugün ise gezmek için gelinmektedir.

Resim 52. Bugünkü Bedesten (Kapalı Çarşı)

İşkodra'da Bugünkü El Sanatları

İşkodra, farklı coğrafik alanların özelliklerine göre çeşitliliğinin altını çizerek, her ilde halkın ustaları tarafından yüzyıllar boyunca yaratılan değerli inanılmaz derecede zengin işçiliği ile tanınmaktadır. Çok sayıda örnek ve kalıntının yanı sıra daha önce birbiriyle ilişkili olmayan çatılara ulaşan nesnelere estetik görünümünü sunmaktadır.

Ahşap, demir, bakır, değerli altın ve gümüş malzemeleri, deri, yün gibi diğer şeylerin yanı sıra ulusal kimliğimizin de kanıtıdır. Nesilden nesile aktarılan bu değerler, hem iç hem de dış mekândaki birçok açık sergide, yerli ve yabancı ziyaretçilere daima büyük bir ilgi kaynağı olmuştur.

Özellikle farklı el sanatlarının ve yüksek faydacı ve estetik seviyelerinin birbirinden ayrıldığı İşkodra şehrinin, mükemmel bir şekilde eklenmiş ve yenilenmiş karakteristik pazarları bulunmaktadır. Sayıları az olsa da bu dükkânların bir kısmı günümüzde faaliyetlerine devam etmektedir.

Şekil 53. Işkodra'daki El Sanatları

Coşkulu bir sezgiye sahip karakteristik mozaik dükkânları bile, bu ortamları hem yerli hem de yabancı ziyaretçiler için gerçek cazibe merkezi haline getirmiş, turistlerin artışına katkıda bulunmuştur.

Bakır, demir, yün, gümüş, kehribar ile ilgili çalışmalar, ziyaretçilerin ilgisini çekmeye devam etmektedir. Günümüzde ise Işkodra şehri, halk kültürü malzemelerinin nesnelere üretiliminin kişileştirilmiştir.

Işkodra'da yerel halkın kendisi tarafından geniş çapta kullanım alanı bulmuş toprak ürünü üretme geleneği devam etmekte, aynı zamanda yerli ve yabancı ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir. Esas olarak altın levha yapımıyla uğraşan el işi bir zanaat var.

Ahşap ustalarının etkinliği hala kesintisiz devam etmektedir. Geniş aile kullanımının yanı sıra yerli ve yabancı ziyaretçilerin ilgisini çeken halılar, yolluklar vs. gibi yün işçiliği geleneği sürdürülmektedir. Fakat bu işlemler eskiden dükkânda devam etmekte, bugün ise evlerde yapılmaktadır. Yabancıların Işkodralı esnafın el sanatına karşı hala çok ilgileri vardır

Şekil 54. İşkodra'daki El Sanatları (Fototeka Marubi Müzesinden)

İşkodra'da el sanatları halkın kendi elleriyle üretimde bulunduğu hobi ile yaptıkları faaliyetleri ile ürettikleri malları dükkânlarında zevk ya da ticari amaçlı satmaktadırlar. Bazı el sanatları yüzyıllardan beri geçerli olan geleneklere dayanmaktadır.

İşkodra'nın Balkanlarda Eski Ticaret Rolü

İşkodra çok eski dönemlerden beri özel konumundan dolayı önemli bir ticaret merkezi olma özelliğini daima korumuştur. Fakat İşkodra'nın XVI. yüzyıl öncesi ticaret ve zanaat tarihi belirsizdir. Ulusal tarih bu konuyla ilgili tam bir dokümantasyon ortaya koymamıştır.

İşkodra'daki ticaret-el sanatları faaliyetleri ile ilgili literatürde en eski kayıt 1503'te başlamakta ve ilk kez İşkodra Çarşısı'ndan bahsedilmektedir (Thengjilli, 2004, s. 162).

Hem karayolları hem de suyolları ulaşımı açısından elverişli şartlara sahiptir. İşkodra Gölü'nden faydalanılarak şehre getirilen ticaret malları, Buna Nehri yoluyla Adriyatik Denizi'ne ulaştırılmaktadır. Ticaret gemileri Shirq'a veya Pazar yakınlarına kadar

gelmektedirler. Yine Balkanlardan gelen karayolları Makedonya ve Bosna üzerinden İşkodra'ya gelmektedir.

İşkodra, Prizren ve diğer Balkan topraklarını birleştiren şehirdir. Ticaret ilerledikçe İşkodra Çarşısı da büyümeye devam etmektedir. Bu açıdan bakıldığında dükkânların oryantal pazarlık profiline göre mesleklere göre sıralandığı görülmektedir. İşkodra pazarı ile ilgili kanunda, tarım ve ticaretin düzeni, dış ticaretin düzenlenmesi, fiyatların, vergilerin, ağırlıkların belirlenmesi gibi konular yer almaktadır. Ticaret hükümlerine ek olarak, el sanatlarını ele alan hükümler de vardır. Burada, XVI. yüzyılın ortalarında Kanuni Sultan Süleyman tarafından kararlaştırılan ve 45 çeşit sanattan bahseden kararnameler yer almaktadır (Thengjilli, 2004, s. 207). O dönemde uygulanan bu yasa ve yönetmelikler, İşkodra Çarşısı'nın bir ilerleme yoluna girmiş olduğuna ve ciddi bir ticaret-zanaat disiplini içinde gelişmesine işaret etmektedir.

Şekil 55. İşkodra Gümrük Kapısı, 1929 (Fototeka Marubi Müzesi)

İşkodra'dan dış pazarlara, odun, balık, kürk, deri ve özellikle tahıllar ihraç edilmektedir. Bu yıl içinde (1570) canlı bir ihracat hareketi fark edilmektedir. Bir rapora göre, İşkodra yakınlarında bulunan Shen Gjergji limanında Romanya ve Anadolu gibi yerlerden

karavanlar ile gelen malların gemilere yüklenerek Venedik'e doğru gönderilmekte olduğu bildirilmektedir (Bushati, 1998, s. 143).

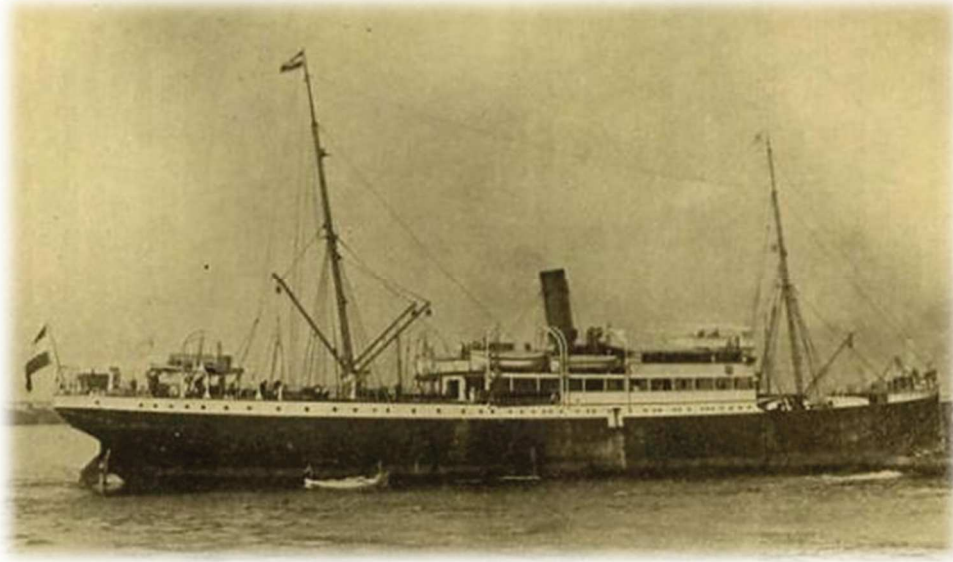
Şekil 56. İşkodra Gümrüğü Yıllar Önceki Hali (Fototeka Marubi Müzesinden)

Osmanlı Ticaret Bakanlığı tarafından 1861 yılında çıkarılan eski bir Türk belgesine göre o dönemde ticaret odalarının yerini ticaret mahkemelerinin almış olduğu anlaşılmaktadır. 1893 yılının İşkodra Vilayeti Salnamesi'nin temelinde, ticaret odasının bu kişiler tarafından kurulduğu belirtilmiştir ve başkan Yusuf Efendi'dir. 1910 yılında Molla Reshit Gjylbegramshi Ticaret Odası Başkanı olmuştur. 1928'de başkanlığını Ndrekë Kaçulini yapmıştır.

İşkodra'nın ticareti XIX. yüzyılın ilk yıllarında oldukça iyi bir şekilde devam etmiştir. Bu durumun I. Dünya Savaşı'na kadar devam ettiği söylenebilir. Avusturyalıların yöreyi işgal ettikleri dönemde şehirde ticaret gerilemiştir.

İşkodra Çarşısı'nın dükkân sayısı 1000'den 700'e inmiştir. Müslüman vatandaşlar iç ve dış ticaret ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu yıllarsa şehirde ticareti denetleyen "İşkodra Piyasa Komitesi" adı verilen bir kurum ihdas edilmiştir. Bu kurumun Yönetim Kurulu

Başkanlığını önce Süleyman Bey Gradani yapmış, daha sonra bu görev Haxhi Hasan Aga Kopliku'ye devredilmiştir. Bu komite, isminden anlaşılabilirdiği gibi "İşkodra Piyasasının Esnaf Konseyi" olarak işlevi görmüştür (Naçi, 1975, s. 200).

Şekil 57. Buna Nehri'nde Ticaret Tekneleri (Fototeka Marubi Müzesinden)

İşkodra, coğrafi konumu ve beşeri zenginlikleri ile tarih boyunca ticaret alanında önemini daima korumuştur. Ticaret ve hizmet alanındaki kurum ve kuruluşların yaklaşık %96'sı İşkodra şehir merkezinde toplanmıştır. Diğerleri Malesi'e Madhe'de yaklaşık %3, Puke'de ise sadece %1 kadarı bulunmaktadır (Parruca, 2013, s. 48).

1944'ten sonra ticaret odalarının yerini "Ekonomi Büro"ları almıştır (Bushati, 1998: 297). Daha çok devlet memurlarının görev yaptığı bu bürolar ülke genelinde ticaretin kontrolünü yapmışlardır.

İşkodra Ticaret ve Sanayi Odası 1992 yılında tekrar kurulmuştur. Sivil toplum kuruluşu olmaktan çok ilk yıllarda kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşu özelliği taşımıştır. "Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini

kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzel kişilikleridir” Ticaret Odası (Dhoma e Tregtise Shkoder).

İşkodra Ticaret ve Sanayi Odası ancak son yıllarda gerçek işlevini yapmaya başlamış ve üyelerinin ticari çıkarlarını korumakta, ülkenin ticari ve ekonomik politikaları üzerinde etkili olmuştur. Günümüzde Arnavutluk'un üye sayısı ve ticari potansiyeli açısından en büyük ticaret ve sanayi odası olmuştur. Arnavutluk 'un özel işletmelerinin % 55'inin İşkodra'da yoğunlaştığı göz önüne alındığında, iş dünyasını tanıtmak, hizmet etmek ve korumak, ayrıca iş ve yatırım fırsatlarını artırmak için işletmeleri temsil eden ana kurum haline getirmiştir.

İşkodra Ticaret ve Sanayi Odası ülkedeki ve diğer ülkelerdeki ticaret odaları ile istikrarlı bir işbirliğine sahiptir. Nitelikli personeli bulunmaktadır. Ulusal ve uluslararası bilgi merkezleri ile güçlü işbirliği ilişkileri kurmuştur. İlgi alanlarının kapsamı, yenilikçilik ve girişimcilik, bilgi ve iletişim teknolojileri, ulaşım, enerji, turizm, çevre ve mekânsal gelişim, fikrî mülkiyet alanlarını kapsamaktadır.

İş forumları aracılığıyla İşkodra'daki ticaret odası, ortak girişim oluşturmak için yabancı girişimciler ve üyeleri arasında doğrudan temaslar sağlamaktadır. Oda yönetimi kalite yönetimi, turizm, tedarik, fikrî mülkiyet, ulusal ve uluslararası muhasebe standartları, insan kaynakları, denetim gibi konularda çeşitli eğitimler düzenlemektedir. Eğitim konuları, kurumun politikaları dikkate alınarak, iş ihtiyaçlarına göre seçilir.

İşkodra Ticaret ve Sanayi Odası Arnavutluk'ta ve bölgede AB projelerinin tasarlanması, belirlenmesi ve geliştirilmesi amacını da güden bir kurumdur. Proje

uygulamasında önemli bir deneyime sahip olan Arnavutluk'ta proje geliştirmeye adanmış birkaç kuruluştan birisidir.

Edebiyat, Dil, Sanat ve Spor

Eğitim

İşkodra'da eğitimin önemi çok büyüktür. Eski çağlardan beri okullar ve kütüphanelerin varlığından bahsetmek mümkündür. 1760-1770 yıllarında, kütüphanenin ve medresenin bulunduğu "Eğitim-Kültür Kompleksi"nin temelleri atılmıştır. Ders veren öğretmenler Arnavut'tur. Temelleri Mehmet Paşa Plaku zamanında atılmıştır ancak Karamahmut Paşa zamanında okuma salonları, öğretmenler odası, çalışma ortamları, yurt vs. gibi ortamlar eklenmiştir. Kütüphanenin 300 kitaplık bir koleksiyonu vardır.

XIX. yüzyılın ilk on yıllıklarında İşkodra'da derslerin Arnavutça olduğu özel öğretmenlerin çalıştığı okullar açılmıştır. 1880'den 1861 yılına kadar Arnavut eğitim yayılmasına yardım eden dört kız, sekiz de erkek okulu olmak üzere toplam 12 ilkokul sayılmaktadır.

Aynı zamanda bilinen bayan okulları arasında, Kushe Mice, Tine Nika ve Tereza Berdica okulları yer almaktadır. 1865 yılında Kushe Mice okulun 85 kız öğrencisi ve 2 öğretmeni vardır. 1854-1855 yılları, daha sonra 1861 yılında şehrin bir halk okuluna dönüşeceği Tine Nika Okulunun başlangıçlarıdır. 1894-1895 yıllarında İşkodra ve köylerde çoğunlukla dini olan 110 okul vardır. Dersler Türkçe olsa da öğretmenler Arnavut'tur.

1858 yılında rüştiye okulları (kentsel üç sınıflık) açılmıştır, 1861 yılında ise birkaç ABC'nin kurucusu olan Daut Boriçi bu okulların müdürü olarak atanmıştır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın 20'li yıllarına kadar 7 tane ortaokul açılmıştır. Bağımsızlıktan

sonra Avusturya, Türkiye, İtalya ve Fransa'ya eğitim amaçlı giden çok sayıda kız ve erkek olarak İşkodra vatandaşı vardır (Kastrati, 1964,s. 65) .

1913 yılında Parruca Halk Okulu, Rus-Haslikaj Okulu gibi şehirde yeni okullar açılmıştır. 1916-1917 yıllarında İşkodra ve yakın çevrelerde bunların sayısı 594 öğretmen ile 22'ye çıkmıştır. 1917 yılı Luigj Gurakuqi yönetiminde normal okulun açılışına işaret etmektedir. 1921'de Freter İlkokulu temeli üzerinde Fransisken "İlyricum" lisesi açılmıştır. Devlet lisesi etkinliğine 1922 yılında başlamış olup bu senede Stigmatin Kardeşler Normal Okulu da açılmıştır. İşkodra bölgesinde çok sayıda anaokulu, 7-8 yıllık okullar, ortaokul, genel ve profesyonel okullar açılmıştır.

2 Eylül 1957 tarihinde açılan ve daha sonra 1991 yılında üniversiteye dönüşecek Pedagoji Enstitü'nün açılması önemli bir olaydır. Başlarında sadece öğretmen hazırlayan bu kurum bugün yeni bölümlerin açılması ile ekonomist, avukat vs. gibi mesleklerde eğitim vermektedir. 1989 yılında da Enstitü'ye "Luigj Gurakuqi" adı verilmiştir.

Bugün İşkodra bölgelerinde kamu ve kamu olmayan lise 9 yıllık okul dizisi işlevi görmektedir. İşkodra İlinin kentsel ve kırsal yerleşimleri arasında, eğitim kurumlarının dağılımında, fonksiyonunda farklılıklar vardır. Bu nedenle, kent ve kırsal ayırımına göre eğitim kurumlarının aşağıda gösterileceği gibi bir dağılımı vardır:

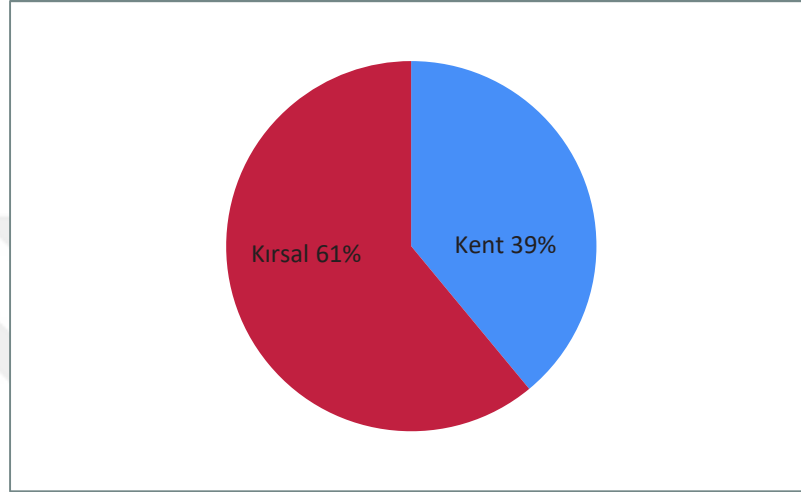
Tablo 11

İşkodra İlinde Öğrenim Görenlerin Okullara Göre Dağılımı

		Toplam		Eğitim			
			İlköğretim	Ortaokul	Lise	Üniversite	
	Toplam	50 .782	13. 783	15 .961	12. 102	8 .936	
Cinsiyet	Erkek	25. 855	7 .206	8. 288	6. 402	3 .959	
	Kadın	24. 927	6 .577	7 .673	5. 700	4 .977	
Kent-Kırsal bölgeler	Kent	23.789	5. 447	6. 643	5 .585	6. 114	
	Kırsal	26 .993	8. 336	9 .318	6. 517	2 .822	

(Census 2011)

İşkodra İlinde 2011 yılı verilerine göre toplam öğrenci sayısı 50.782 kişidir. İşkodra'nın toplam nüfusunun yaklaşık %24'ü öğrencilerden meydana gelmektedir. Öğrenci nüfusun 13.783'ü ilköğretim, 15.961'i ortaokul, 12.102'si lise, 8936'sı üniversite öğrenimine devam etmektedir. Ortaokuldan sonra lise öğrenimine devam edenlerin oranı %75 gibi oldukça yüksek bir orandır.

Şekil 58. İşkodra İlindeki Okul Dağılımı (İşkodra Eğitim Müdürlüğü, 2013)

İşkodra ilindeki eğitim kurumlarının 60 tanesi yaklaşık % 61'i kırsal kesimdeki köy ve beldelerde bulunmaktadır. Bu okulların tamamı anaokulu, ilkokul ve ortaokuldur. Lise ve yükseköğretim kurumları şehir merkezinde yer almaktadır. İşkodra şehrinde devlet okulların dışında 4 özel lise bulunmaktadır.

1945 – 1990 yılları arasında halkın kültürel düzeyinin yükseltilmesi için kültürel faaliyetler artmış, içerikleri değiştirilerek sistemin istediği insan tipini oluşturmak amacıyla şehirde çok sık faaliyetler yapılmıştır. Bu amaçla şehirlerde tiyatro ve toplantı merkezleri inşa edilmiştir.

Son 3-4 yılda şehir meydanları kültürel faaliyetlerin merkezi olduğu gibi "Migjeni" Tiyatrosu da bu hizmetin tüm faaliyetlerinin arenasına dönüştürülmüştür. Bu aktiviteler

genelde bahar mevsiminde olup halkın tarihi gelenekleri ve kültür düzeyi yüksek olduğunu ifade eden büyük bir katılım ile gerçekleşmektedir.

"Luigj Gurakuqi" Üniversitesi

2 Eylül 1957 tarihinde açılmış olan Yüksek Pedagoji Enstitüsü temeli üzerinde 25 Mayıs 1991 tarihinde kurulmuştur. Arnavutluk'ta Tiran Üniversitesi'nden sonra kurulan ikinci üniversitedir.

1957 yılında iki yıllık okuma süresi ile Yüksek Pedagoji Enstitüsü olarak başlamıştır. Dil-edebiyat-tarih ve matematik-fizik olmak üzere sadece iki bölüm ve 66 öğrenci ve 6 profesör ile öğretime başlamıştır.

1970 yılında 3 yıllık enstitü yapılmış ve dil-edebiyat, tarih-coğrafya, matematik-fizik ve biyoloji-kimya olarak 4 bölümü açılarak büyümesini devam ettirmiştir. 1991 yılında İşkodra "Luigj Gurakuqi Üniversitesi" kurulmuştur. Üniversiteye Arnavutluk'un ilk eğitim bakanı olan ve İşkodra'nın önde gelen liderlerinden birinin adı verilmiştir. Günümüzde halen faal olan aşağıda listedeki fakülteleri ile işlev görmektedir:

1.	Sosyal Bilimler Fakültesi	Dil-edebiyat, tarih-coğrafya bölümleri ile
2.	Yabancı Dil Fakültesi	İtalyanca, İngilizce, Almanca bölümleri ile
3.	Doğal Bilimler Fakültesi	Matematik, Fizik, Biyoloji-Kimya, Hemşirelik,

Bilgi İşlem bölümleri ile

4.	Hukuk Fakültesi	Hukuk bölümü ile
5.	Ekonomik Fakültesi	İşletme Yönetimi, Finans, Turizm bölümleri ile
6.	Öğretmenlik Fakültesi	İlk Sınıf Öğretmenliği, Anaokul Öğretmenliği

bölümleri ile.

Bu yıllarda İşkodra "Luigj Gurakuqi Üniversitesi", sadece İşkodra'nın değil tüm Arnavutluk'un için kültür, eğitim ve bilimsel hayatında canlı bir kültürel anıta dönüşmüştür.

Son yıllarda, Avrupa'yı hedef olan üniversite, yabancı üniversitelerle işbirliği yürüterek, öğrencilerinin çok sayıda profesörün eğitim ve bilimsel araştırma yöntemlerine tanık olmalarını sağlamıştır. Sadece 1993-2005 döneminde, Amerika ve Avrupa'nın 30 ülkesindeki üniversite ile diploma denklik, "lisans" ve "master" derecelerinde öğrenci ve öğretim elemanı transferi konusunda antlaşmalar imzalamıştır.

Üniversitenin, İşkodra vatandaşlarının ekonomik refahını doğrudan etkileyerek şehrinin ekonomik kalkınmasında etkisi vardır. Bu üniversitede okuyan öğrencilerin büyük kısmı İşkodra ve Arnavutluk Kuzey kısmının diğer şehirlerinden gelmiş olduğu vurgulanmalıdır. Bu üniversitede eğitim gören öğrenciler İşkodra ve Kuzey Arnavutluk şehirlerinden gelmiş olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Edebiyat

İşkodra'nın, edebi gelişmelerde, çağdaş Arnavut edebiyatında parlak bir sayfa oluşturan diasporadaki kişilikleri ile ayırt edilerek geçmişte önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Hem çağdaş hem de geleneksel şiir ve düzyazı üreticilikte çağdaş edebiyatın önemli kişilikleri ve aynı zamanda onaylanmış araştırmacılar, yazar ve şairleri ile adını duyurmuştur. İşkodra'nın sadece edebiyat ve kültür beşiği olarak kalmasını değil içe ve dışa doğru yenilenme gücünü ortaya koymasını sağlayan pek çok yazar vardır.

İlk Arnavut gazetesi 1891 yılında İşkodra'da "Elçija e Zemres Dergisi" basılmaya başlamıştır. Sadece 1913-1920 yıllarında İşkodra'da 15 tane gazete, dergi ve daha fazlası yayınlanmıştır. 1920-1930'lu yıllar, İşkodra'daki edebi, kültürel ve sosyal gelişmeler ile tam uyum içinde olarak gazete ve yayıncılığın gelişmesine hız kazandırmıştır.

İşkodra'nın bir başka özelliği de, sıradan bir konuşmada yer alan, bazen de bir sanat olarak gündelik hayattaki problemler için anında uydurulan mizahi şarkıların espri duygusunun varlığıdır.

Şekil 59. Dergi ve Gazeteler 1913-1920

Bu yardımsever espirili doğaçlamalar, İşkodralıların aile ve toplumdaki en büyük festivallerini de süslemektedir. Bölgede, annelerin bebeği uyutmak için söyledikleri ninniler yöreye hasır. Bebeğin geleceği için tüm hayalleri ve umutları ifade eden bir şarkıdır. Güçlü ebeveyn duygularını aktaran ve yeni bebeğin gelmesiyle aile ilişkilerini güçlendirdiğini gösteren çiçek ve kuş motifli bebek beşiğinin dekorasyonuna özel dikkat gösterilmektedir.

Arnavut folkloru ve hafızasında Türkçeden türetilmiş olan gurbet edebiyatı oldukça önemli yere sahiptir. Hüzünlü şarkılar, ayrılık acıları sürekli dillerde yıllarca söylenegelmiştir (Mai and Schwandner-Sievers, 2003).

Osmanlıca ve Arnavutça Dil Kültürü

Türkler ve Arnavutlar Osmanlı devlet çatısı altında uzun süre beraber yaşamışlardır. Farklı dil ve kültüre sahip bu milletler zaman içinde birbirlerini etkilemişlerdir. Devlete hâkim olan Türk kültür ve medeniyeti ile İslam medeniyeti Arnavutlar üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı döneminde Arnavutça ve Türkçe yaklaşık 5 asır boyunca iç içe yaşamış, o dönemin devlet, kültür ve medeniyet dili olan Türkçe Arnavutçayı çok etkilemiştir. Bu

etkileşim hem sözlük düzeyinde hem de morfolojik düzeyde görülür. Arnavutça, kültür ve medeniyet çevresine sahip Türkçeden 5 bin civarında kelime almıştır. Bu kelimeler 1900'lü yılların başına kadar aktif bir şekilde kullanılmıştır (Latifi, 2006, s. 59).

Arnavutluk'taki dil devrimiyle birlikte Türkçe kelimelerin bir kısmı Arnavutçadan çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu kelimelerin yerine öz Arnavutça ya da Batı dillerinden kelimeler tercih edilmiştir. Ancak bu Türkçe kelimeler halk arasında yaşamaya devam etmiştir. Günümüzde Arnavutça sözlükte olmayan bazı Türkçe kelimeler hala Müslüman Arnavutların yoğun yaşadığı şehir ve köylerde yaşamaya devam etmektedir (Çabej, 1975, s. 45).

Tarihte çok sıkı bir ilişki içinde olan Arnavutça ve Türkçe yaklaşık beş yüzyıldan fazla aynı devlet çatısı altında yaşamıştır. Bu iki dil 1900'lü yılların başı itibarıyla ayrı devletlerin dili haline gelmiştir. Bağımsızlık kazanılmadan önce 1908 yılında alfabede değiştirilmiştir. Arap harfleri ile yazılan Osmanlıca yerine Latin harflerine geçilmiştir. Arnavut aydınlar arasında dilde sadeleşme çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmalar bağımsız devlet olduktan sonra hızla devam etmiştir. Bu süreçte birçok eser neşredilmiş, toplantı yapılmış ve tartışmalar yaşanmıştır. Türkçeden Arnavutçaya geçen pek çok kelime bu dönemde Arnavutçadan çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu sadeleştirme çalışmalarına eski eserlerin basımında kullanılan dipnot sözlükler de yardımcı olmuştur. Bazı eski eserler bu yeni Arnavutçaya göre yeniden basılmış ve eski olan birçok kelimeye dipnotlarla sayfa altında yeni karşılıklar verilmiştir. Bu dönemde Türkçeden Arnavutçaya geçen kelimelerin yerine yenilerinin konulması çalışmaları yapılmıştır.

Osmanlının son dönemlerinde İşkodra'da Türkçe kelimeler sıklıkla kullanılmıştır. O dönemde İşkodra'da 5000 civarında Türkçe kelime kullanılmaktadır. Bugün de hala birçok kelime kullanılmaya devam etmektedir. Bu kelimelere mall: mal, evlat: evlat, dynja: dünya, sevdanë: sevda, qerem: kerem, ilm: ilim, fiqir: fikir, sërri: sır, imtihan: imtihan, sahat: saat,

meshhur: meşhur, riza: rıza, kurban: kurban, hali: halı, penxhere: pencere, sokak: sokak, mahall: mahalle örnek olarak verilebilir (Abazi ve Genciana, 2002: 18). Arnavutçadaki Türkçe kelimelerin yayılması konusunda Prof. Çabej'in görüşü Türkçe etkisinin bütün şehir hayatını kapsadığı yönündedir (Çabej, 1975, s. 148).

Arnavutçaya kelimelerin yanında -llëk,-lli, -çe, -xhi -ci, -li, -qar, -hane, -sëz (siz), -lerë, -llarë gibi bazı Türkçe son ekler de girmiştir. Bu ekler, Arnavutçanın ses bilgisel kuralları sayesinde değişirken bugünkü Arnavutçanın sözcük yapımında kullanılan şekillerine dönüşmüşlerdir.

Tahir Dizdari'nin Türkçe kelime ve deyimleri sistemli bir şekilde derlediği “Fjalor i Orientalizmave Në Gjuhën Shqipe” adlı eseridir. Dizdari bu eserinde, Arnavutluk'un bütün bölgelerini dolaşarak halk ağzındaki Türkçe kelime ve deyimleri toplamış, bunları 4406 madde başı olarak işlemiştir. Yazar, bu çalışmayı Divan-ı Lügati't Türk'te olduğu gibi daha çok ansiklopedik bir eser olarak meydana getirmiştir. Eserde, Türkçe kelime ve deyimler, atasözleri, özel isimler, Türkçe yer adları ve Türkçe ekler de ele alınıp incelenmiştir (Dizdari, 1965).

Türkçe eklerin bir kısmı alıntı olan Türkçe köklerle birlikte kullanılmaktadır. Örneğin arabaxhi: arabacı, hanxhi: hancı vs. Arnavutçada Türkçe olan kök ve eklerle birlikte, Türkçede bulunmayan yeni sözcüklerin türetimi de görülmektedir. Örn. bohça + llëk, çobançe, bakërxhi – bakërpunues, borxh-li: borç-lu, merak-li: merak-lı, dajallarë, hoxhallar gibi (Dankoff, 2002).

İşkodra'da Osmanlı Kültürü ve Etkisi

Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesi sonrasında Arnavutluk'un belli başlı feodal beyleri (Balshalar, Thopialar, Dukagjinler, Coia Zacarialar, Musakiler, Zenebissiler, Aranaitiler ve Kastriotalar) Osmanlı hâkimiyetini tanımışlardır. İlk dönemde Osmanlı Devleti

ile feodal beyler ve prensler arasında kurulan bir vassallık ilişkisi çerçevesinde ilişkiler yürütülmüştür. Osmanlı Devleti'ne bağlılığını ilan eden yerel liderler Osmanlının yasal yöneticileri olarak kabul edilmiştir (Haxhi ve Topalli, 1999, s. 32).

1435 yıllık süreç içerisinde vezir, sadrazam, vali, sancakbeyi, müşir, beylerbeyi gibi yüksek makamlarda Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde birçok Arnavut asıllı devlet adamı hizmet etmiştir. Bunlar arasında ilk akla gelenler, Gedik Ahmet Paşa, Pargalı İbrahim Paşa, Kara Mustafa Paşa, Köprülü Mehmet Paşa ve diğerleridir. Bunlardan Mehmet Paşa, Kara Mahmut Paşa ve oğlu Mustafa Paşa İşkodralı Paşalardır. Bu da şunu göstermektedir ki; Osmanlı Devleti, aynı ideal etrafında bir araya gelmiş değişik etnik ve kültürel unsurların müştereken oluşturdukları bir medeniyettir. Osmanlı medeniyeti farklı etnik kimliklerin kendini bulduğu, değerlerini üretebildiği, yeni değerlerle harmanladığı, Buhara'dan Bosna'ya, Halep'ten Tiflis'e, Diyarbakır'dan İşkodra'ya kadar geniş bir coğrafyanın birlikte inşa ettikleri bir medeniyettir. Tutarlı bir dünya görüşü etrafında şekillenen medeniyet siyasî birliktelik kadar kültür ve sanatta, edebiyatta da ortak bir estetik anlayış geliştirmiştir. Bu anlayış mimaride Sinan'ı, musikide İtri'yi, şiirde Hilleli Fuzulî, Taşlıcalı Yahya, Priştineli Mesihî, Bağdatlı Rûhî, İşkodralı Bahri Boriçi ve nice şair ve yazarı yetiştirmiş ve binlerce eser üretmiştir (Kadiu ve Abdiu, 2009).

Arnavutluk'ta 16. ve 17. yüzyıllarda özellikle Orta Arnavutluk'ta Osmanlı Devleti'ne bağlılık artmıştır. Kuzey Arnavutluk'ta Büyük İşkodra Paşalığı, Güney Arnavutluk'ta Büyük Yanya Paşalığının kurulması ile son bulmuştur. Bu iki paşalık 19. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı'ya yarı bağımlı bir şekilde varlığını sürdürmüştür.

Türk edebiyatı içerisinde sözlü gelenekte yüzyıllardır anlatılan ve halen anlatılmaya devam edilen Nasrettin Hoca fıkraları Arnavutluk coğrafyasında da anlatılmaktadır. Hoca Nastradini adı ile bilinen ve fıkraların bazılarında Arnavutluk'a gelmiş olarak da gösterilen

Nasrettin Hoca ile ilgili 23 kitabın yayınlanmış olması ve bu kitaplardaki fıkraların bir kısmının tercüme olarak olmasına rağmen Arnavut edebiyatı mahsulü olarak gösterilmesi Nasrettin Hoca'nın bu coğrafyada ne kadar benimsendiğini ortaya koymaktadır.

Kültürel etkileşimin boyutlarından biri de dil sahasıdır. 14. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar Balkan coğrafyasına hâkim olan Türkler bu coğrafyada çok geniş bir kültür mirası bırakmıştır. Bölgenin imarı yanında yeni bir idare sistemini bu coğrafyaya getiren Türkler, bütün bunları yaparken Türkçeyi kültür taşıyıcısı olarak kullanmıştır. Osmanlı Devleti'nin resmi dilinin Türkçe olması Türkçenin yayılmasını ve Balkan dillerine nüfuz etmesini doğurmuştur. Bu nedenle Türkçeden Balkan dillerine çok sayıda kelime geçmiştir. Hatta bu etkileşim kelimeyle sınırlı kalmayıp Türkçe bazı eklerin geçmesine neden olmuştur. Türkçeden Arnavutçaya giren birçok alıntının kökeninin, etimolojik olarak Arapça, Farsça, Hintçe ve Çince gibi doğu dillerine aittir. Alıntı kelimeler üzerine yapılan çalışmalardan birinde alıntılarının daha çok Türkçeden yapıldığı vurgulanmaktadır.

Uzun ve köklü bir geçmişe sahip olan Arnavutlarla Türkler arasında düşünce dünyası, ortak yaşam, kültür, gelenek ve görenek açılarından birçok benzerliklere rastlanmaktadır. Bu benzerliklerin oluşmasında özellikle İslâmiyet'in önemli katkısı görülmektedir. Arnavutların kitle hâlinde İslamiyet'i seçmeleri sonucunda Müslüman olarak yaşamaları, doğal olarak hem düşünce dünyalarını hem de yaşantılarını değiştirmiş, bu yönüyle de onları Türklere yaklaştırmıştır.

Arnavut kökenli bir aydın olan Şemseddin Sâmî de her iki kültürün içinde büyümüş, modern bir hayat algısı içinde kendi özgün düşünce dünyasını oluşturmuştur. Her iki milletin kültür ve edebiyatına vâkıf olan, bu konularda yazılar kaleme alan ve eserler veren Şemseddin Sâmî, bunun neticesi olarak ortak bir kültür elçisi olmaya lâyık bir aydındır (Sâmî, 2008, s. 112).

Tiyatro

Estrada Tiyatrosu: "Migjeni"

Profesyonel tiyatrodan birkaç sene sonra Estrada Tiyatrosu kurulmuştur. Kent ve kooperatif köy halkının sevdikleri bazı sanatsal, müzik türleri sunan eğlenceli ve eğitici bir tiyatro olarak halka sunulmuştur. Bik Pepa, Paulin Selimi gibi mizahçıların orijinal materyalleri, dış işbirlikçiler; bu tiyatronun mizahi edebiyatında yetenekli ve uzman olan Paulin Sekuj, halkın sanatçısı Tano Banushi fenomenin ve başarılı çiftin, Zyliha Miloti ve Paulin Preka'nın yanı sıra Bujar Qamili ve diğerleri gibi genç şarkıcıların katılımı bu türde mükemmel bir gelenek oluşturmuştur. Bu gelenek bugün de ülkenin tüm seyircilerinin sevdiği Zef Deda ve diğer tanınmış sanatçı Gëzim Kruja'nın özel performansları ile bu sahnelerin devam etmesini sağlamıştır.

Müzikal

İşkodra şehrinde, insan ruhunun şarkı yoluyla yansımasıyla ilgili, müzikal, metinsel ve yorumsal değerleri ile tanınan ve sosyal eğlencelerdeki tüm olaylara eşlik eden İşkodra ahengini not etmek gerekir. Ayrıca bu bölgede, eski kültürün bir kanıtı olarak, ut ile söylenen “kreşnik rapsodi”ler şarkılar (Büyük Malesia bölge'nin şarkıları) üzerinde durulması gerekir.

İşkodra ve Büyük Malesia bölgelerinde müzikal miras geniş ve çeşitlidir. Bu bölgelerin müziksel özelliklerinin tanımını etkileyen en önemli faktörler coğrafi, tarihsel, politik ve sosyo-ekonomik koşullardır. Bilim adamları, İşkodra kenti şarkılarının iki gruba ayrıldığı görüşündedir: dans şarkıları ve ahenk şarkıları (İşkodra şehrin ait şarkılar)

Yapının kendisi ve müzik dili için, dans şarkıları mirasın en eskisi olarak kabul edilir. Küçük müzik parçaları vardır ve bunlar enstrüman ihtiyacı duyulmadan söylenirler. Dans şarkıları, düğünün ritüelinin ve derin lirik içeriklere ve şiirsel figürlerle zengin metinlere sahip olan şarkılarını içerir. Ahenk şarkıları enstrüman eşliğinde söylenir ve giriş, dize ve

nakaratlardan oluşan karmaşık bir müzik yapısına sahiptir. Solo şarkılar arasında geniş vokal yelpazesine sahip ve melodik süslemelerle zengin olan yâreler vardır.

Halk şarkıları ve sözlü geleneklerin veya el sanatlarının diğer sözlü biçimleri ile diğer maddi kültür nesnelерinin sanatsal açıdan değerlendirilmesi gerekirken, ayinlerin ve diğer birçok uygulamanın yalnızca bazı folklorik kurumların kalıntıları ve hayatta kalanları olduğu düşünülebilir (Gjergji, 2006, s. 27).

İşkodra'nın Doğu ve Batı'nın önemli şehirleri ile olan ticari, ekonomik, politik ve kültürel ilişkileri sayesinde, bu ülkelerin en iyi deneyimlerine göre, enstrümantal ve vokal müzik hızla gelişmiştir.

1878'de Arnavutluk'ta ilk orkestra topluluğu kurulmuştur. İlk grup lideri olan Rönesans bestecisi Palokë Kurti, İşkodra'nın en iyi şehir şarkı fonuna giren şarkılara imza atmıştır. 1930'larda, programlarında eğitim ve müzik aktivitesini vurgulayan pek çok kültür topluluğu vardı.

Şekil 60. İlk Müzik Grubu-1898 İşkodra (Fototeka Marubi Müzesinden)

İşkodra köylerinde söylenen şarkıların sayıları çok fazladır. Bunlar çok çeşitlidir ve genellikle lirik bir karaktere sahiptirler. Bunlar, karakteri, tonlaması ve içeriği açısından şehrin dans şarkılarına benzemektedir.

Özellikle İşkodra yakınlarında bulunan bazı köylerde İşkodra şehir şarkılarına ait enstrüman eşliğinde söylenen şarkılar vardır. Birçok şarkı orijinal karaktere sahiptir ve köyün veya bölgenin kendisinin halk fenomenini temsil etmektedir. Çoğu durumda, onlar son on yıllara yayılmış bir enstrüman eşliğinde söylenmektedir. Bu mirasta ayrıca iş şarkılarının yanı sıra pastoral motifli şarkılar da yer almaktadır. En çok kullanılan pastoral araç flütür.

Spor

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyıl başında sosyal yaşamın tüm yapısını etkileyen bir dizi temel değişiklik olmuştur. Bu da tükenmez bir hazine içeren İşkodra ilindeki spor hareketlerinin gelişiminde yansıtılmıştır. İşkodra, Arnavut kültürü için mucit, kurucu, girişimci ve yol göstericidir.

Şekil 61. Vllaznia Kulübü 1924 (Klubi Vllaznia Arşivinden)

İşkodra gençliği, 1905'te, "Idipendca" adında ilk futbol takımını kurmuş, 1913'te ise Avusturya-Macaristan askerlerinin kurduğu bir takım ile ilk resmi uluslararası maçı gerçekleştirmiştir.

1914'te iki kültürel dernek vardır: "Vaso Paşa" ve "Mustafa Paşa". Aynı zamanda bu mahallelerde işlev gören 17 spor derneği vardır. 16.02.1919 tarihinde "VLLAZNİA" Vatansaver Derneği kurulur. Bu isim bugün de İşkodra'yı ulusal ve uluslararası spor etkinliklerinde temsil etmektedir. Spor alanındaki ulusal ve uluslararası düzeyde başarılar şunlardır: futbol, atletizm, basketbol, voleybol, halter, klasik ve serbest güreş, yüzme, bisiklet, dağcılık, jimnastik, satranç sporlarıdır (Vllaznia Kulübü Arşivleri).

Spor aktivitelerinde ve bireysel sporlarda onur madalyaları kazanan; dünya, gençlik, Avrupa, Akdeniz ve Balkan olimpiyatlarına katılan ve madalya kazanan onlarca "Spor Ustası" vardır. Bugün yaklaşık 30 bin koltuk kapasitesi ile İşkodra şehir stadyumu "Loro Boriçi" olarak anılmaktadır.

Son birkaç yılda, spor alanında, yaz ve kış turizmi boyunca, İşkodra bölgesinin sayısız doğal kaynaklarının, sahillerin, gölün, nehirlerinin, Alplerin büyüleyici güzelliklerinin değerlendirilmesine önem veren kitlesel spor dallarında daha fazla katılım ve aktivasyon görülmektedir.

Doğal Kültürel Yapı

Halk kültürünün, mitolojisinin, destanının ve İşkodra şehrinin folklorunun açıklanması zordur ancak bu alandaki doğal güzellikler hayranlık uyandıran nitelikteki sanatsal nesnelere gibi olması gerçeği ile açıklanabilmektedir. Doğa, bu çevrede yaşayan herkesi etkileyen Alpler gibi eşsiz unsurlarla bu bölgeyi yüz binlerce yıldan fazla zenginleştirmiştir. Bu konfigürasyonun çeşitliliğinde, Vermos, Lepuş, Selca, Nikçi, Boga, Rrjollit, Shala, Kiri, Drin, Fani gibi birçok vadi bulunmaktadır. Deniz kıyısı, göl ve dağlık yaylalar, kültürel miras,

tarihi, gelenekler gibi unsurlar bu antik uygarlığın turizm alanında bilişsel çıkarlar için iyi bir fırsat sunmaktadır.

Velipoja Plajı

İşkodra şehrinin güneybatısında, 30 km uzaklıkta Adriyatik Denizinde Velipoja Plajı yer almaktadır. 14 km uzunluğunda ve yaklaşık 300 m genişliğinde olan plaj tatilciler için sayısız fırsat sunmaktadır. Nehri, plajı, ormanı, dağı, lagünü, zengin ve dokunulmamış kumları, saf suları ve avlanma rezervleri ile uyum içinde olan bu deniz kenarı Arnavut doğasının bir mücevheridir. Velipoja, 25 °C'nin üzerindeki sıcaklıklarla yaklaşık 100 gün boyunca süren güneşli hava ve elverişli iklim koşullarına sahip yeni bir plajdır.

Şekil 62. Velipoja

(<https://tr.airbnb.com/rooms/31382124?location=Velipoj%C3%AB%2C%20Albania&guests=1&adults=1&s=8cH8flbT>)

Velipoja sahilinde dinlenmeyi tercih edenler yüzmek ve güneşlenmenin yanında botla ve diğer deniz sporları araçlarıyla hoşça vakit geçirebilirler. Yöreyi ayrıcalıklı kılan bir başka özelliği, 1950'li yıllardan beri korunan geniş bir av sahasının bulunmasıdır. Sıkı şekilde

korunan bu sahada her türlü av hayvanının doğal ortamlarında yetişmesine uygun sahalar oluşturulmuştur. Son yıllarda bu sahada devlet izni ile kontrollü avcılık yapılmasına müsaade edilmektedir. Özellikle yabancı turistler belli bir ücret karşılığında bu sahada avlanmakta ve safari yapabilmektedir. Balık avı meraklıları için, deniz ve plajın yakınındaki Vilun Nehri, balıkçılık olanakları sunmaktadır.

Son birkaç yılda her imkânı sunan otel, kabin ve lüks evler turizmin hizmetine sunulmuştur. Ticaret ağı gerekli seviyeye ulaşmıştır. Restoranlar, ihtiyaçlara göre geleneksel Avrupa ve İşkodra mutfağını sunmaktadır. Temizlik hizmetleri belediyece karşılanırken, sağlık ve telekomünikasyon hizmetleri de organize edilmiştir. Bu plaj aynı zamanda şehrin sakinleri ve yakın çevresi tarafından günlük bir plaj olarak kullanılmaktadır.

Velipoja Sit Alanı

Buna Nehri'nin aşağı çığırında, denize döküldüğü alanlarda oluşturduğu deltanın bataklık kısımlarında longoz ormanlarının bulunduğu sahalar koruma altına alınmıştır. Bu saha, 694,5 km²'lik bir alana sahiptir. Orada dört büyük bataklık vardır.

Şekil 63. Velipoja Sit Alanı

(<http://akzm.gov.al/lista-zonave-mbrojtura/peizazhe-te-mbrojtur/item/174-lumi-buna-velipoje>)

Bu rezervuarın 182 hektarı çam ve kavak ağaçlarına sahiptir. Çok çeşitli yaban ördeklerini avlama imkânı da vardır. Ormanda kaplumbağa, tavşan, tilki gibi yaban hayatından farklı hayvanlarla da karşılaşmak mümkündür.

Şiroka

Şiroka Tatil Köyü, şehirden sadece 7 km uzaklıktaki Taraboş Dağı'nın altında, İşkodra Gölü kıyısında yer almaktadır. Bu eski köy, XV. yüzyıldan beri yazılmış kaynaklarda belirtilmiştir.

Mükemmel iklim koşullarına sahiptir ve bir tatil merkezidir. Alplerin derinliklerinden gelen temiz hava, göl sularına süzülür ve Taraboshi Dağı'nın eteklerinde canlanır. Şiroka ziyaretçilerine plaj, balık tutma, tekne gezisi ve dağa tırmanma gibi imkânlar sunmaktadır. Belediye, sağlık ve ticari hizmet de burada mevcuttur.

Şekil 64. Şiroka

Razma

İşkodra şehrinin yaklaşık 41 km uzağındaki Veleçik Dağı'nın eteklerinde, Alpler'in en güzel ve en sağlıklı iklimine sahip olan Razma bulunmaktadır. Burada çamların, çimenlerin, dağ manzaralarının, alp otlaklarının ortasında alp tipinde evler bulmak mümkündür.

Şekil 65. Razma

(<http://illyriapress.com/razma-nje-destinacion-i-lakmueshem-i-turizmit-malor/>)

Bu ortamlarda, ziyaretçiler yürüyüşler, spor müsabakaları, avcılık için uygun yerler bulmaktadırlar. Razma'da, yaz mevsimi dışında kışın da sürekli kar bulunduğundan dolayı ziyaretçiler tarafından yılın her mevsimde tercih edilmektedir. Otoyol, gerekli ticari ağ ve restoranlar iyi bir standarttır.

Thethi

Yaklaşık 80 km uzaklıktaki İşkodra kentinin kuzeydoğusu, Alpler'in kalbinde, kartpostal görünümüne sahip Theth Köyü bulunmaktadır. Oraya giden yol, ormanlardan ve muhteşem manzaralardan kıvrıla kıvrıla gitmektedir. Gördüğümüz her yerde, akarsu ve şelalelerle dolu dar vadilerde yükselen tepeler vardır. Efsaneler ve gelenekler tarafından konuşulan özel

ruhsal mülkler, bu vadiler ve dağ yamaçlarında korunan ve nesilden nesle geçirilen özel etno-kültürel zenginliklerden bazılarıdır.

Şekil 66. Thethi

(<https://insajderi.com/thethi-fshati-bukuri-te-paperseritshme/>)

Theth'in açık gökleri, hayvan yuvalarının olduğu yerlerde, Shala Nehri'nde alabalıklar, dağ kartalları görülürken, dağ yamaçlarında ayılar, kurtlar, tilkiler, vahşi keçiler ve en güzellerinden çeşitli hayvanların doğal sığınağı olan ormanlarla kaplıdır. Thethi deniz seviyesinden 800 m yüksekte olup yüksekten bakıldığında bir gölete benzemektedir. Alpler'in bütün güzellikleri ayırt edilebilen Arap Tepesi, Ali Tepesi gibi tepelerden oluşturulan taç ortasında yer almaktadır. Köyün içinden sürüklenen kristal gibi saf ve buz gibi soğuk suyu ile Shala Nehri akmaktadır. Dağlardan hızlı ve gürültü yüksek bir şelale inmektedir.

Theth, şelaleler, yoğun bitki örtüsü, çayırlar ve özellikle renklerin zıtlık alanıdır. Olağandışı manzaraların sunulacağı bu yerde dolaşmaya değmektedir. Thethi alp ormanları, meraları ve çayırları ile karakterize edilmektedir. Ulusal Orman Parkı, 2300 hektarlık bir alana sahiptir. Güzel doğa bu alp köyüne ayrıcalık kazandırmıştır. Ayrıca yabancılar ve yerli halkın binlerce yıllık geleneksel kostümlerine hayran kalmaktadır. Özellikle bayram

günlerinde bu kıyafetler giyilir. Bu bölgenin alışkanlıkları ve yaşam tarzları bir o kadar ilginçtir. Thethi el değmemiş bir turistik yerdir. Mutlak bir huzuru vardır. Geleneksel misafirperverlik devam ettiren mütevazı bir köydür. Yerlilerin, ziyaretçilerine uygun ve iyi hizmetler sunan otelleri vardır. Marketleri, telekomünikasyon ve sağlık merkezleri yılın her zamanında mevcuttur.

Koman Baraj Gölü

Vadilerde, kanyonlarda ve sıra dışı manzaralarda unutulmaz bir yürüyüş yapmak istendiğinde, şehirden 30 km uzaklıkta bulunan Koman Gölü'ne doğru yola çıkılması gerekir. Göl, Koman Hidroelektrik Santrali'nin saatte 600 bin metreküp elektrik ürettiği Drin N'ehrinin havzasından oluşturulmuştur.

Şekil 67. Koman Gölü

(<http://pushime.com/liqeni-komanit-tju-le-te-mahnitur/>)

Gölün yüzeyi 12 km², uzunluğu 34. 5 km, genişliği ise 50-60 m'dir. Gölün etrafında, deniz seviyesinden 1000-1200 m yüksekliğe sahip ormanlık dağlar yükselmektedir. Bu bölge, turist değerleri dışında, tarihi değerleri de korumaktadır.

Vau i Dejës Baraj Gölü

İşkodra'dan sadece 23 km uzaklıktadır. Saatte 250.000 m³ su hacmine sahiptir. Vau i Dejes hidroelektrik santralinin kurulduğu ve 1971 yılında Drin Nehri havzası tarafından oluşturulan maksimum 52 m derinliğinde ve 24.7 km² bir yüzey alana sahiptir.

Şekil 68. Vau Dejes Gölü

(http://al.geoview.info/liqeni_vaudejes,15626482p)

Gölün güzelliği büyüleyicidir. Dağların dar geçitlerini, orman kıyılarını ya da büyüleyici karst fenomenini gezerken, kendinizi çok mutlu hissedersiniz. Göl ayrıca ulaşım, balıkçılık ve turizm için de hizmet vermektedir.

Kelmendi

Yüksek jeomorfolojik ve biyolojik çeşitliliğe sahip büyük, sağlam bir doğal alandır. Kayın ve iğne yapraklı ormanlar Arnavutluk'taki ağaçların en güzelileri arasındadır. Arnavutluk'un en güzel nehirlerinden biri olan Cemi, Kelmend vadisinin içinden geçmektedir. Alabalıkları ile meşhurdur. Ormanlarda vahşi keçiler, atlar, ayılar bulunmaktadır. Her daim saf gökyüzünde, bu büyüleyici alanı en iyi şekilde simgeleyen

kartallar uçmaktadır. Özellikle Lepusha ve Vermoshi eşsiz değeri ve güzelliği korumaktadır. Bu bölgeler büyük iklimsel ve turistik değerleri ile manzaralı alanlardır. Vermosh Vadisi aynı adı taşıyan Alp dağlarında bir de köy de bulunur ve bu köy buzul kökenlidir.

Şekil 69. Vermosh Vadisi (Këlmendi)

(<https://wander.al/attraction/valley-of-lepushe-and-vermosh>)

Çiçek dolu ve yeşil çayırlara, muhteşem ormanlara sahip bu bölge, turizm faktörlerinden çekici olan bir başka seçenektir.

Rana e Hedhun

Velipoja sahilinde başka bir doğal yaşam alanı olan Rana e Hedhun vardır. Burada deniz kısmen dağdan dik yamaçlardan inen topraklar ve kumlar, kısmen de denizin kıyıya çıkardığı biriktirme kumullarının iç içe olduğu farklı bir topoğrafik yapı bulunmaktadır.

Şekil 70. Rana e Hedhun

(<https://www.intoalbania.com/attraction/rana-e-hedhun/>)

Dağ, dağa bitişik arazi, kum ve deniz kıyısı, dağ yamacına yakın deniz kıyısı olmak üzere beş kısım vardır. Eğimin fazla olmasından dolayı tırmanma ve aşağıya iniş ziyaretçilerin farklı aktiviteler yapmasına yardımcı olur. Yüzey tamamen kumlardan olduğundan çıkış ve inişlerde yuvarlanmak, kaymak gibi aktiviteler insanların eğlenmesini ve hoş vakit geçirmesini sağlar. Bu kıyı şeridi ülkemizin kuzeybatısındaki "riviera" olarak adlandırılır.

Buna Nehri

Buna Nehri, İşkodra Gölü'nden Adriyatik Denizi'ndeki halice kadar 44 km uzunluğa sahip ve 670 metreküp/s yaklaşan debisi ile zengin bir biyolojik çeşitliliği bulunmaktadır. Nehir kenarındaki köyler sebze ve meyve üretiminde bu nehirden faydalanırlar. Nehir boyunca bulunan restoranlarda nehirden elde edilen balıklar taze taze ikram edilir.

Şekil 71. Buna Nehri

Nehir, tarih boyunca Adriyatik Denizi'nden İşkodra'ya yolcu ve yük taşımacılığında kullanılmıştır. Bunun neticesi olarak gölün başında küçük bir liman ve gümrük bulunmaktadır. Nehrin başında büyük dalyan mevcuttur.

İşkodra Gölü

Bu göl büyüklüğü bir görünüm ve iklimiyle muhteşem uyum sağlayan bir manzaraya sahiptir. Burada uyum içinde yaşayan birçok bitki, balık, kuş ve hayvan türü vardır. Ayrıca onlarca vahşi hayvan, endemik bitkiler (euphemia), kümes hayvanları, balık ve bu zenginlikleri en iyi kanıtlayan pek çok fosil kalıntıları bulunmaktadır(Dhora, 2012: 71).

İşkodra Gölü balkanların en büyük gölüdür. Arnavutluk'ta ve daha geniş çevrede ünlü olan bu bölgenin değerlerini zenginleştiren geçmiş ve gelecek için bilimsel, tarihsel ve ekonomik öneme sahiptir.

Tüm bu değerler, özellikle bu konuda bilgi sahibi olmak isteyen akademisyenler, turistler, sporcular, etnograflar ve bu bölgeyle ilgili bilgi birikimine ilgi duyan herkese sunulmaktadır. Yerlilere ise benzersiz semboller, vicdan, gurur ve servet sunmaktadır.

Şekil 72. İşkodra Gölü

İşkodra Gölü barındırdığı balık ve kuş türleri bakımından oldukça zengin ve korunmakta olan bir bölgedir. Göl kenarında yüzülebilecek yerler sadece Zogaj ve Shirok mahallerinde bulunan plajlardır. Gölün geri kalan kısmı bataklıktır. Bu sebeple gölün çevresindeki evler göle uzak ve en fazla iki katlıdır. Göl kenarında büyük ağaçlarla kaplı yeşil alanlarda yürüyüş ve bisikletle gezi yapmak genellikle yaşlılar tarafından yapılan rutin aktivitelerdir. Göl bölgenin yaşam tarzı haline gelmiştir. Bölgenin iklimine etkisi çöktür.

Turizm Aktiviteleri

Arnavutluk'ta bağımsızlığın ilk yıllarında toplumda turizm anlayışının yeterince olmaması, ekonomik ve sosyal karışıklıklar, ulaşım ve konaklama gibi hizmetlerin olmaması nedeniyle turizm faaliyetleri hemen hiç yoktur. İkinci Dünya Savaşı sonrası komünist sistemin baskıcı ve seyahatleri kısıtlayıcı politikaları, ekonomik yetersizlikler sonucu turizm faaliyetlerinde arzu edilen gelişmeler sağlanamamıştır. 1990 ve komünizm sonrası dönemde yaşanan iç karışıklıklar, ekonomik sıkıntılar ve ülkenin turizm amaçlı alt yapısının ve tesislerinin olmaması, ulaşımın yetersizliği, tanıtımın yapılamaması gibi sebeplerle

Arnavutluk, dolaylı olarak çalışma sahamız İşkodra dünya turizminde istenilen noktaya gelememişlerdir.

Aslında genelde Arnavutluk özelde İşkodra ve çevresi eşine az rastlanır tarihî, doğal, kültürel, dini ve beşerî turistik zenginlikleri bünyesinde barındırmaktadır. Coğrafi konumu nedeniyle yılın her mevsiminde turistlere hitap edebilecek aktivitelere sahiptir. Sözgelimi, Thethi Dağı ve çevresinde yılın 4-5 ayı karla kaplı geçmektedir. Kış aylarında kayak sporları için değerlendirilebileceği gibi; bahar aylarında rafting ve doğa yürüyüşleri, yayla ve av turizmi için çok elverişli şartlara sahiptir.

İşkodra Gölü ve Adriyatik Denizi kıyıları deniz ve kıyı turizmi için çok müsait şartları taşımaktadırlar. İşkodra İli içinde kalan göllerde ve akarsularda hızlı akışlarından dolayı rafting sporları ve balık yakalama etkinlikleri, gününbirlik dinlenme ve park alanları yapılabilir.

İşkodra Şehri ve çevresi tarihçe bölümünde anlatıldığı gibi Antik Çağlardan beri yerleşme sahasıdır. Bu nedenle tarihi kaleleri, camileri, konakları, dergâhları ve tekkeleri, çarşıları, festivalleri ve diğer kültürel etkinlikleri ile turizm faaliyetleri için bir cazibe merkezi olabilir. Fakat yukarıda sayılan olumlu ve elverişli şartlar yeterince tanıtılmadığından İşkodra ve çevresinde turizm gelişmemiştir. Örneğin, 2017 yılında İşkodra şehrine gelen yerli ve yabancı turist sayısı 17625 kişidir (K. ve T.B.). Bu veriler İşkodra gibi bir şehir için çok kifayetsizdir.

Son yıllarda yabancı ülkelerden İşkodra'ya gelen turistlerin sayısı artmıştır. 2017 yılı içerisinde yabancılar ve Arnavutluk'un farklı yerlerinden insanlar parklar, müzeler ve ulusal kültürün kalıntıları gibi turistik alanları ziyaret etmektedir. İşkodra'nın gelirinin bir kısmını yerli ziyaretçiler ve yabancı turistlerden elde edilen gelir oluşturur.

Tablo 12

Arnavutluk'ta 2017 Yılı İçin Turizm Merkezlerine Gelen Turist Sayısı ve Turizm Gelirleri

Turistik Alan	Turist sayısı		Toplam	Gelir (Lek)
	Yerli	Yabancı		
Butrinti	52140	42215	94355	4.615.013
Ulusal Tarih Müzesi	966058	157633	1123691	3.522.134
İşkodra	15873	1751	17624	3.962,291
Berat'm ulusal kültür müzesi	14761	1543	16304	2.364.010
Gjirokastra Kalesi	1597	2002	12649	3.638.154
Kruja Etnografya Müzesi	79412	2285	81697	1.961.121
Durres Ulusal Kültür Müdürlüğü	760	104	806	2.140.523
Berat Onufri Müzesi	5486	1260	6746	1.043.065

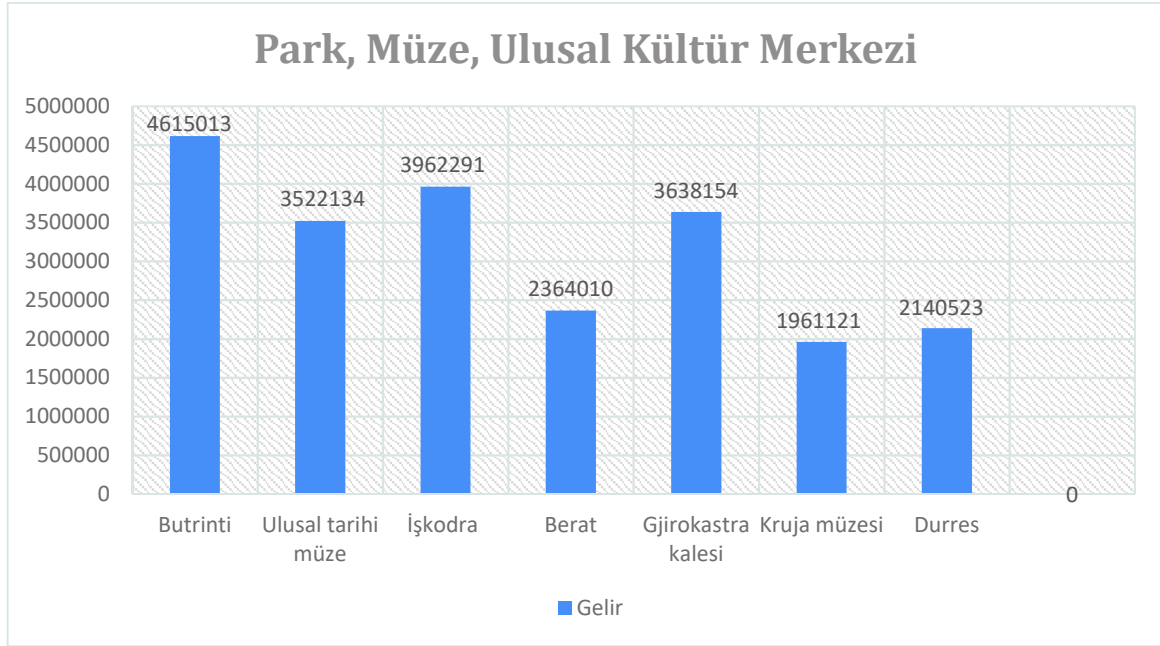
(Arnavutluk Kültür ve Turizm Bakanlığı Arşivi)

Yukarıdaki tablonun incelenmesinden anlaşılacağı gibi, 2017 yılında Arnavutluk Kültür ve Turizm Bakanlığınca turistik alan olarak kabul edilen tarihi ve turistik alanlara yerli ve yabancı toplam 1.353.872 kişi gelmiştir. İşkodra ve çevresine gelen yerli ve yabancı turist sayısı ise 17.624 kişidir ve toplam turist sayısının ancak % 1,3'ünü oluşturmaktadır. Bu veriler bize İşkodra çevresinde turizmin gelişmediğini göstermektedir.

Bakanlıkça ören yeri veya turistik saha kabul edilenlerin içinde 2017 yılı kayıtlarına göre Arnavutluk'ta en çok ziyaret edilen müze - yaklaşık 966.058 ziyaretçi ile- Ulusal Tarihi Müzedir. Bu ziyaretçilerden, müzenin yıllık geliri yaklaşık 3.522.134 Lek'tir. Ülkenin kültürel mirasından gelen en değerli hazineleri ve eserleri bünyesinde barındıran bu müze Tiran'da bulunmaktadır.

İşkodra'daki park ve müzeleri ziyaret için gelen turist sayısı toplam 17.624 kişidir, bunlardan 1.751 kişi yabancı iken 15.873 kişi ise yerlidir. Elde edilen gelir ise 3.962.291 Arnavut Leki'dir. Yerli turistler daha çok gün içerisinde park ve müzeleri ziyaret etmektedir., yabancılar ise 2-3 gün otellerde kalarak şehirde rehber ile beraber tarihi yerlere ziyaret

gerçekleştirmektedir. Verilere göre Arnavutluk'ta, İşkodra gelir olarak ikinci, turist sayısı olarak da dördüncü sırada yer almaktadır.

Şekil 73. 2017 Yılında Arnavutluk'ta Turizmde Gelirlerinin Turistik Alanlara Dağılımı

Adriyatik sahilleri, kültürel ve arkeolojik miras, antik kentler, müzeler, doğal parklar, vs. İşkodra'da bulabileceğiniz en değerli turizm varlıklardan birkaçıdır. İşkodra, siyasi, kültürel, ekonomik, nüfus, adli ve idari açılarından Kuzey Arnavutluk'un en önemli merkezi olma özelliğini daima korumuştur. Şehrin turizm açısından da başkent Tiran'dan sonra Arnavutluk ekonomisindeki yeri büyüktür.

Bir tarafta Arnavutluk'un muhteşem Alp'lerine bir "giriş limanı" olması, dağların üzerindeki yaylaları, av alanları, dağ sporları gibi çeşitli turistik değerleri; iklim özellikleri, İşkodra Gölü çevresindeki sayfiye alanları, göl içinde yapılabilecek spor amaçlı aktiviteler; Adriyatik Denizi'ndeki kumlu Velipoja plajları ve turistik tesisleri; antik dönemden beri varlığını devam ettiren tarihi eserleri; etnik ve dini yapısından kaynaklanan değişik kültürel

varlıklar; geçmişten beri varlığını devam ettiren el sanatları ile turizmin bütün unsurlarına hitap edebilmektedir.

Son yıllarda turistlerin seyahat edilebileceği karayolları ve su yollarının tam değilse de kısmen düzenlenmesi turizm açısından elverişli şartları kazandırmıştır. İşkodra bölgesi, kendine özgü doğal özellikleri ve zengin kültürel mirası ile ayırt edilmektedir. Bu alanda, İşkodra Gölü, Buna Nehri, Kune-Vaini Vadisi, Drin Nehri, Arnavut Alpleri, Malësia e Madhe, Drini Körfezi gibi önemli doğal tesislerin yanı sıra İşkodra ve Lezha gibi önemli tarihi şehirler de bulunmaktadır. İşkodra bölgesinin turistik potansiyeli yüksektir ve bu turizmin gelişmesini mümkün kılmaktadır.

Kıyı turizmi: Burada, İşkodra'ya sadece 30 km uzaklıkta bulunan Velipoja bölgesi ve nispeten iyi turistik altyapısına sahip olan Lezha'ya yakınında bulunan Shengjin bölgesinde kıyı turizmin gelişebilmesi mümkündür. Otellerin %82'si denize yakın olan yerlerde bulunmaktadır. Bu otellerin kapasiteleri genellikle 20-30 kişi arasındadır. Otellerin %15'i şehirdedir ve %3'ü dağlık yerlerde bulunmaktadır. Kamp alanları incelendiğinde sadece ise Velipoja'da bir adet bulunduğu görülür.

Göl Turizmi: Gölün su seviyesi mevsimsel olarak deniz seviyesinden 4.7 ila 9.8 m arasında değişir. İşkodra'nın tek doğal gölü olan İşkodra Gölü, Karadağ sınırları içindedir. İşkodra gölünün içinde doğal bir ada bulunmaktadır. İşkodra gölünde balık avcılığı da yapılmaktadır. Ayrıca İşkodra Gölü'nün tabii manzarası turizme katkı sağlamaktadır. İşkodra Gölünün bir özelliği de Buna Nehrinin kaynağı göldedir ve Adriyatik Denizi ile bağlantısını sağlar. İşkodra Gölü'ne gelen turistler gölde kayık ile tur atarlar. Gölün kenarında bulunan restoranlarda turistleri çekici kılan güzel yemekler ve taze balıklar bölgenin başka bir özelliğidir.

İşkodra Gölü şehir merkezinden 2 kilometre uzaklıkta olduğu için halk yürüyüş yolunu kullanarak gider. Gölün etrafında büyük binalar olmayıp daha çok tek katlı ve 2 katlı

evler restoranlar oteller bulunmaktadır. Gelen turistlerin birçoğu günlük gelmeyi tercih eder. Kosova ve Karadağ ülkelerinden hafta sonları aileleriyle beraber gölün kenarına gelen turistler piknik, balık tutma, yüzme, kayak sürme, orman alanının da yürüyüş gibi aktiviteler yapmaktadırlar.

Dağ Turizmi: Sağlıklı bir iklim ve kış sporları imkânları sunan İşkodra şehrinin 46 km. uzaklığında bulunan Razma, Boga ve Thethi gibi alanları ile Alp bölgesinde dağ turizmi imkânı bulunmaktadır. Turizm sektörü geliştikçe insanlar alternatif turizm arayışlarına doğru bir meyil almaktadırlar. Dağcılık ve kış turizmi açısından İşkodra önemli bir merkezdir. Theth ve Razma dağları, dağcılık, trekking ve kış sporları açısından büyük önem taşımaktadır.

Nehir Turizmi: Kayak sporlarının uygulanması için bölgede bulunan zengin nehir ağı uygundur (Buna Nehri, Drini, Kiri Nehri). Doğal, tarihi ve kültürel turizm değerleri açısından zengin bir potansiyele sahiptir. Bölgenin ekonomik olarak canlanmasında kırsal turizm faaliyetlerinin önemli bir etkiye sahip olabileceği görülmektedir.

Kültürel Turizm: İşkodra'da çok sayıda tarihi ve kültürel eser bulunmaktadır. İşkodra Kalesi, Drisht Kalesi, Mes Köprüsü, Kuşunlu Cami, Shurdhah Kalesi ve Oso Kuka Evi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ ve ÖNERİLER

- İşkodra şehrinin kültürel coğrafyası vatandaşların kültürlerinin ürünüdür. Bu kültürün yapılandırılması ilk yerlilerinden bugüne kadar farklı aşamalardan geçmiştir. Kültürel coğrafyasının oluşturulmasında iz bırakan, İliiryalı, Romalı, Bizanslı, Sırp, Balş, Türk, Buşatlı gibi farklı tarihi dönemlerden geçmiş olmasının yanı sıra stratejik konumu, sular arasında bulunması, gelişmiş ticari, sosyal, kültürel merkezin olması da Arnavut medeni hayatının merkezi olarak bilinmesini sağlamıştır.
- XX. yüzyıl boyunca İşkodra şehrinin kültürel coğrafyası tarihi, politik, ekonomik ve kültür özelliklerinden alarak bazen hızlı bazen de yavaş adımlarla gelişmiştir.
- XX. yüzyılda ülkenin yaşadığı politik değişiklikler İşkodra ve diğer şehirlerinin kültürel coğrafyasında etkisi olmuştur. Şehir, Eski Çarşının yıkımına sebep olan Karadağ işgalcilerinin bombalamalarından, şehre batı modeline göre şekil veren Avusturya-Macaristan işgalinden ve Avrupa- İtalya özellikleri ile Krallık (Zog) rejiminden değişiklikler yaşamıştır.
- Komünist rejimin gelişi, İşkodra'nın tüm geleneksel değerlerini yok ederek tipik bir sosyalist şehir manzarası kazandırmıştır. Demokratik sistemin gelmesi, kontrol dışına çıkan, hızlı ve yan etkileri hala bugün de hissedilen değişiklikler beraberinde getirmiştir.
- Ekonomik faktör de İşkodra şehrinin kültürel coğrafyasında önemli rol oynamıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarından sonra, işgallerin etkisi ve ticari yollarının kapanması ile Arnavut ekonomisi ve özellikle İşkodra kriz dönemi ve büyük yoksulluk yaşamıştır. Zog rejimi dönemi sırasında İşkodra şehrinin ekonomisinde gelişmeler görülmeye başlanmıştır. 1924-1939 yıllarında çimento, tekstil, gıda endüstrilerin gelişmesi ve fabrikaların açılması ile yavaş yavaş ekonomi ve sanayide gelişme görülmüştür. Komünist rejimin konulması ile ekonomik sistem planlanmış ekonomi sistemine dönüşerek, özel mülk yasaklanmış ve ülkenin özellikle İşkodra'nın sanayileşme süreci başlamıştır. Bu zamanda şehir sosyalist modele göre tasarlanır

ve İşkodra hafif sanayi ve gıda endüstri alanında yoğunlaşmaktadır. Böylece İşkodra'da sanayi alanı doğmuştur. Komünizm çöküşü ile piyasa ekonomisi ve özel mülk sistemine geçilmiş ve böylece önceki döneme göre ekonomik artış, nüfus artışı ve yüksek kentleşme yaşamış Arnavut ekonomisi bir geçiş dönemi yaşamıştır.

➤ XX. yüzyıl sonrasındaki İşkodra kültürel coğrafyası değişimleri, nüfusun artması ile bağlantılıdır. Yıllar boyunca şehrin nüfus gelişmesi analizi şehrin kültürü üstünde uygulanan baskıyı göstermektedir. 1945-1990 yıllarında ülkenin izlediği pronatalist politikası ile bağlıyken şehir hızla büyümüş ve genişlemiştir. Bu yüzden de konaklama, eğitim, iş, sağlık ve diğer devlet ihtiyaçlarını karşılayacak yeni yapılar yapılmış, bu şekilde İşkodra kültürel coğrafyasının önemli bileşenlerinden olan yerleşimlerinin tipolojisi ile birlikte 1990 yılından sonra alan üzerinde baskıyı arttıracak nüfus gelişmesinde etkisi olan değişimler olmuştur.

➤ Ekonomik ve politik koşullara rağmen oluşturulan farklı tabakalar, feodal sisteminin kapitalist sistemine dönüşmesi şehrin manzarasının değişmesini sağlayan sanayiciler tabakasını oluşturmuştur. Böylece yeni sanayi kompleksler ve çalışanlar tabakasının yaşam koşullarını sorgulamaları şehre yeni gelişmeler sağlamıştır. Komünistlerin iktidara gelmeleri ve piyasa ekonomisinden planlanmış ekonomisine geçişle tüccar ve girişimci kavramı yok olmuş ve bunun sonucu olarak yeni endüstriyel yapıların geliştirilmiştir. Demokratik değişimler ülkede hızlı sosyal değişimler getirmiş, serbest piyasa ekonomisine geçişle kültürde yapılan değişimler de o kadar hızlanmıştır.

➤ Arnavutluk'un politik, ekonomik, sosyal koşullarına bağlı olarak dil, din, politik, mimarlık, giyim, yemek, yaşama tarzı gibi kültürel bileşenlerde değişiklikler yaşanmış ve bunların hepsi İşkodra kültürel coğrafyasında Osmanlı döneminin oryantal-balkanik stilindeki çarşı merkezi ve etrafında evler ile başlayarak, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun getirmeye çalıştığı batı stili ve daha sonra Krallık (Zog) rejimi dönemindeki Avrupa ve yoğun olarak İtalyan stili olmak üzere üç farklı döneme göre ifade etmek mümkündür. 1945-

1990 yıllar arasındaki dönem sosyalizm modeline yönlendirerek bu kültürel gelişimlere bir ara verilmiştir. 1990 yıllardan sonra kültürel değişiklikler, küresel değişmelerin etkisinde olacaktır.

➤ 1912-1945 yılları arasında İşkodra şehrinin kültürel coğrafyasındaki gelişmeler yavaştır ancak tüm alanlarında görülmektedir. Halk evleri ve ortamlarının kullanılması, hem yaşanılacak iç ortamlar hem küçük aile ekonomisi için dış ortamlar, devlet kurumları, çevre uyumu, yapım stili, kullanılışı ve kişiselleştirilmesi, İşkodra halkının zengin kültürün ve sanat sevgisinin kanıtı olan eğitim ve kültür yapıları, o zamanın kent kültürünün parçası olan ve toplumun yaşadığı ekonomik zorlukların altından kalkabilmesi için endüstri ve fabrikaların kurulması gerçekleşmiştir. Bu kültürün kendisi ülkenin geçirmiş olduğu değişimlerin yanı sıra hayatın organizasyonunu ve ihtiyaçlarını, arzularını ve kişiselliğinin kendisini göstermektedir.

➤ 1945-1990 yılları arasındaki kültürel değişiklikler, her yönünü içeren sivil hayatın gelişimi ve kurulmanın yönteminde gösterilmiştir. Bu yıllarda şehrin kuzeydoğu yönünde genişlenmesini sağlayan kentleşme derecesi vardır. Sanayileşmesine verilen önemi gösteren sanayi bölgesinin kurulması bu yılların bir yeniliğidir. Yapılar, okul, anaokul, sağlık merkezleri, mağazalar eşliğinde blok apartmanlar şeklinde yapılmaya başlamıştır. Devletleşme politikası ve özel mülkün yasaklanması kültürde yenilikler getirmiştir. Büyük alana sahip özel evlerin yerlerine sosyal binalar yapılmak üzere yıkılmış olup diğerleri sosyal-kültür merkezlerine dönüşmüştür. Aynı zamanda alan kullanmakla ilgili de değişiklikler olmuştur. Vatandaşların evleri ve bahçelerinde geliştiği küçük aile ekonomileri yasaklanmış ve kültürel mirasın önemli parçalarına zarar verilmiştir. Yollar genişletilmiş, şehrin elektrik, telekomünikasyon ve kanalizasyon alt ve üst yapısı geliştirilmiştir. İşkodra'nın sosyalist kültüründe minareler ve haçlar eksiktir. Onlarla beraber tarihi, coğrafi, kültürel önemli değerler gömülmüş ve yerlerine konut blokları, devletin politik, sosyal, kültürel kurumları inşa edilmiştir. Onların sadece küçük bir kısmı depo veya sosyal-kültür merkezlerine

dönüşebilmiştir. Şehrin kültürel coğrafyası, politik olaylara ilişkin anıtların yapılması, topolojide isimlerin verilmesi ile ilgili slogan ve afişlerden etkilenmiştir. Vatandaşlar, az sayıda olan toplu taşıma araçları ile hareket etmiştir. Giyim tarzı, saç modeli, arkadaş çevresi, konuşma tarzı vesairelerini içeren yaşama tarzı politik normlar dâhilinde yapılmaktadır. İşkodra bu dönemde Doğu'daki yerlerin modeline göre sosyalist bir şehrin özelliklerini almıştır.

➤ Arnavut geçiş döneminde politik ve ekonomik sistemin değişmesiyle, Batı kültürlerine açılmasıyla; İşkodra nüfusunun göçü ve yakın bölgelerden göçlerin gelmesi, teknolojinin gelişmesi ile kültürel coğrafyasının tüm bileşenlerinde değişiklikler olmuştur: şehrin kuzey, doğu ve güneydoğu yönlerinde genişlenmesi, şehrin batısında bulunan (Şiroka ve Zogaj) mahallelerin dahil edilmesi, kişisel evler, yüksek apartmanlar (merkezde), eğitim, sağlık kurumları, banka, alışveriş merkezleri kurumları, çarşılar, marketler, oteller, restoranlar, fabrikalar gibi farklı amaçlı yapıların olması sağlanmıştır. Dolayısıyla eski ile yeni, modern ile geleneksel, lüks ile yoksulluk, yerli ile yabancı, düzen ile karışıklık arasında karşılaştırmalar olmuştur. Kültürdeki değişmeler şehre attığın her adımda belli olur. Şehir yollarında, trafiğinde, mağazalarında, reklamlarında, giyimlerde, yemeklerde, etkinliklerde ve tamamen şehrin hayatının organize edilme şeklinde değişim görülmekte ve hissedilmektedir. Bu yaşamın her fragmanı şehrin kültürel peyzajın mozaiğinde bir parçadır.

➤ İşkodra şehrinin kültürel coğrafyasındaki bu değişmeler beraberinde olumsuz etkileri de getirmiştir. Bunlar:

-Gayri resmi alanlarda, çevredeki mahallelerinde altyapının eksikliğinden oluşturulan görüntüler,

- Yaya ve diğer araçların geçtiği alanların karşılaştığı zorluklarını yansıtan şehir manzarası,

- Kaldırım ve diğer açık alanlarının park edilmiş arabalar ve diğer araçlar ile

kapatılması,

- Gıda ürünlerinin hijyenik olmayan koşullarda satılması,
- Görünen (toprak, su) ve görünmeyen (hava ve ses) kirliliği
- İškodra'nın sakinlerin yaşamında önemli olan yeşil alanlarının azalması,
- Şehir merkezinde gerektiğinden fazla nüfus artışı ve dolayısıyla yapıların artması,

➤ Kültürel coğrafya manzarası, şehrin sadece karakterini değil aynı zamanda ekonomik canlılığını, yaşam kalitesini ve sakinlerin toplumu için ne kadar çabaladıklarını göstermektedir. Geçmişini analize etmek, kültürel coğrafyayı dönüştüren ve kaybedilen değerlerinin ne olduğunu ve neden kayıpların yaşandığına dair dersler çıkarılarak gelecek için düşünülmelidir.

➤ Yapılan değişimlerde, şehrin karakterini etkileyecek bazı noktalar göz önünde bulundurulmalıdır:

- Yerli halkın vakit geçirmesi ve etkinlikleri için mekânlar ayarlanmalı,
- Şehir planı eksiksiz ve tavizsiz uygulanmalı,
- Yerel kimliğinin ve özelliklerinin belli olması sağlanmalı,
- Eski ile yeni arasında işlevsel bir bağlantının oluşturulmalı,
- Yaşama alanı, alışveriş ve kültür olarak üç bileşenli mahalleler kurulmalı,
- Disiplinin korunması ve değişimlerin önlenmesi, şehrin fiziği ile özellikleri

arasında bağlantının kurulması sağlanmalı.

➤ Kamu yapıları ve alanları (konaklama, ticaret, kültür) ile birlikte reklamlar, ışıklar ve bankalar da şehrin karakterini, yoğunluğunu, güzelliğini oluşturmaktadır. Yerli halkın ürünü olan İškodra kültürü, tanıtıldığı yönteme göre sadece ekonomik değerler değil aynı zamanda turistik çekicilik ile işletmecilerin yatırım alanıdır. İškodra kültürel coğrafyası tarihin izi olarak, gelecek nesillere aktarılacak mirasın, değerlerinin ve vatandaşlarının başarılarının bir kanıtıdır.

- Kültürel Meclisin maddi ve maddi olmayan işlevlerini öne çıkaracak ve bu mirasın koruması ve topluma entegre olması ile ilgili genel bir politika oluşturulmalıdır.
- Bölgede var olan kültürel mirasın koruması ile ilgili devlet kurumları olmayan sivil toplum örgütleri kurulmalıdır.
- Kültürel miras ve özellikle tehlikede olan mirasın koruması ile ilgili sanatsal, teknik, bilimsel, metodolojik araştırmalar yapılmalıdır.
- Kültürel mirasın korunması ile ilgili finansal, idari, teknik ve hukuki düzenlemeler yapılmalıdır.
- Ülkenin mirası tanıtılmalıdır
- Yerel ve merkezi hükümden daha efektif önlemler alınmalıdır.
- Toplum mirasını tanımalı ve onu korumayı bir vatandaşlık görevi olarak görmelidir.
- İşkodra şehrinde bir danışma ofisi açılmalıdır.
- Yabancı ziyaretçilere kültürel miras bir değer olarak sunulmalıdır.
- Kültürel mirasın yönetilmesi ile ilgili kurumların oluşturulması ve güçlendirilmesi ve bu mirasın belirli forumlar ve yöntemler üzerinden aktarılması sağlanmalıdır. Bu mirasın kullanımını ve değerlendirilmesi belirli kural ve yasal düzenlemelere göre yapılmalıdır. Bunun için yazılı yasa ve düzenlemeler bulundurulmalıdır.
- İşkodra Belediyesi, kültürel mirası tanıtan, sevdiren ve ilgilenilmesini sağlayan çalışmalar için broşürler hazırlayıp özellikle kütüphane, okul ve üniversitelerde dağıtmalıdır.
- Kültürel mirasın tanıtımına ilkokuldan başlanmalıdır.
- İşkodra Valiliği, kültürel miras ile alakalı bilgiler sunmak amacıyla bir web sitesi kurmalıdır.
- Kültürel miras, kontrol dışı kentleşmeden kurtarılmalıdır.
- Maddi ve manevi mirasın önemi ile ilgili yerel düzeyde bir farkındalık oluşturulmalıdır.

- Yeni nesilleri kültürel miras ile yakından tanıştırmak amacıyla okullarda ve idari birimlerde etkinlikler düzenlenmeli ve böylece değerlerin bilinmesi ve korunması ile ilgili gençler bilinçlendirilmelidir.
- İşkodra şehrinin kültürel anıt merkezlerinde aktiviteler düzenlenerek kültürel mirasın bakımı için kullanılacak gelirler sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abazi-Egro, G. (2002). “Arnavutluk’ta Türkoloji Çalışmaları”, Bilig, Sayı: 21, ss.1-26.
- Aferdita, L ve Merkoci, V. M., Mucaj, L. Ve Dvorani, M. (2013). Arnavutluk Bölgesinde Kuraklık ve Standart Yağış İndeksinin (Spı) Kullanımı, Gazi Üniv. Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University Cilt 28, No. 1, s. 161-166, 2013, Vol. 28, No. 1, s.161-166.
- Akademia e Skencave te Republikes Popullore te Shqiperise. (1982). “*Defteri i rregjistrit te “Sanxhakut te Shkodres 1445”*”. Tirane: 17 Nentori, Tirane.
- Andromaqi, Gj. (1964). Vestigia del matriarcato in alcune antiche usanze della vita familiare. Rassegna di Studi Albanesi 1: 27–31.
- Axhemi, S. (2008). “*Gjeografia Sociale*”. Alsa, Tirane.
- Bashi E., (2015), “Cultural heritage of Albania – a fabulous economic source for the sustainable economic development of tourism”, Procedia - Social and Behavioral Sciences n. 188, pp. 89 – 94.
- Bushati, H. (1998). “*Shkodra dhe Motet*”. Shkoder: Rozafat; Vellimi I, Shkodër.
- Bushati, H. (1998). “*Shkodra dhe Motet*”. Shkoder: Rozafat; Vellimi II, Shkodër.
- Çabej, E. (1975). *Përnjë shtresëzitin kronologjik të huazimeve turke në gjuhën shqipe, dan Studime filologjike*, nr. 4, s.79-85.
- Ceçen, A. (1984). *Kültür ve Politika*, Hil Yayınları, İstanbul, s.9.
- Daberdaku, Rr. (2010). *Historia e Vjetër e Shqipërisë*, (Arnavutluk’un Eski Tarihi). Camaj-Pipa, Shkodër.
- Dankoff, R. (2002). “*Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi Işığında Osmanlı Toplum Hayatı*”, Türkler, çev. Nasuh Uslu, Yeni Türkiye Yayınları, C. 10, Ankara.
- Derguti, M. ve BOÇI, S. ve DUSHKU, L. (2013). *Historia e Shqiperise*. Tirane: Albas
- Dervishi, Z. (2001). *Sociologji Kulture* (Kültür soyolojisi), Tiranë.
- Dizdari, T. (1965) “Disa vëzhgime mbi turqizmat në shqipe”, Konferenca e Parë e Studimeve Albanologjike, Tiranë.
- Duka, V. (1997). *Qytetet e Shqipërisë në vitet 1912-1924*. Toena, Tiranë.

- Duka, V. (2007). *Historia e Shqiperise 1912-2000*. Kristalina-KH, Tiranë.
- Dhora, Dh. (2012). *Liqeni i Shkodrës 2015, 2012, 2016*, Shkoder: Camaj – Pipa.
- Eliot. T.S. (1981), “Kültür Üzerine Düşünceler”, Çev. S. Katırcıoğlu, Ankara.
- Ergun, D. (2000). *Kimlikler Kısacasında Ulusal Kültür, İletişim Yayınları*. İstanbul.
- Galaty, M.L. (2011). *Blood of Our Ancestors: Cultural Heritage Management in the Balkans. In Contested Cultural Heritage*; Silverman, H., Ed.; Springer: New York, NY, USA, 2011; pp. 109–124.
- Gani, R. (2003). *Fesat fetare muslimane*. Vlore: Atlas.
- Gjecovi, Sh. (1933). *Kanuni i Leke Dukagjinit*. Shkoder, s 602.
- Gjoni, F. (2014). *Roli i sektorit terciar ne ekonomine e rrethit te Shkodres*. Tiranë, s. 57.
- Güvenç, B. (1997). *Kültürün ABC’si*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Güvenç, B. (2011). *İnsan ve Kültür*, Boyut Yayınları, İstanbul.
- Haxhi, A. ve TOPALLI, T. (1999) *Histori e gjuhes se shkruar shqipe*. Shkoder: Rozafat. Shkoder.
- Hoti, M. (1996). “*Gjeografia dhe ekonomia, konferenca e 2-te kombetare e Gjeografise Shkoder: 23-24 nentor 1995*”. Tirane: Qendra e Studimeve Gjeografike, 1996.
- Hoti, M. ve RAKAJ, M. (2016). *Trashëgimia Natyrore e Shqipërisë*. Shkoder: Tekst Universitar, Shkoder.
- Ilgar, R. (2003). "Küreselleşme Yaklaşımları", Sosyal Bilimler EKEV Akademi Dergisi, EKEV Ulusal Hakemli Akademi Dergi, cilt.7, s. 247-254. Erzurum.
- İzeti, M. (2004). *Balkanlar’da Tasavvuf, Gelenek Yayınları*, İstanbul.
- Kadiu, S. ve ABDÛ, X. (2009). *Türkçe Yapım Eklerinin Arnavutçada Yapım Eklerine Etkisi, Turkish. Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic v. 4/3 Spring*.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
- Karaiskaj, Gj. (1974). *İnstituti Arkologjik. Buletini Arkeologjik 4. Islami*. Tiranë: 1976
- Kastrati, J. (1964). *Disa te dhena mbi historikun e arsimit ne Shkoder ne “arsim popullor”*. Tirane: 17 nentori”.
- Koçak, H. (2011). *Kent-Kültür İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Değişen ve Dönüşen Kentler. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. II, 259-269*.

- Kopliku, B. ve DËBRA, N. (2013). *Urbanizimi dhe problemet sociale te lidhura me te*. Shkoder: Fiorentina.
- Kopliku, B. (2013). *Migrimi dhe ndryshimet e popullsisë në rajonin e Shkodrës*, Tiranë.
- Köseoğlu, N. (1992). *Milli Kültür ve Kimlik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, s.147.
- Krymbi, E. (2014). *Planifikimi hapsinor dhe rregullimi territorial i qytetit te Shkodres*. Shkoder: Rozafat.
- Latifi, L. (2006). *Mbi Huazimet Turke në Gjuhën Shqipe Krahasuar me Gjuhët e Tjera të Ballkanit*. Tiranë: Dudaj.
- Mai, N. ve Schwandner. Sievers, S.(2003). Albanian migration and new transnationalisms. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 29: 939 — 948, DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/1369183032000171302>.
- Meksi, A. (2004). *Arkitektura e Kishave te Shqiperise shek. VII- XV*. UegenYaynevi, Tiranë.
- Myftinia Shkoder. (2015). *Ramazani muaji identitetit*. RozafaYaynevi, İşkodra.
- Naçi, S. (1975). *Letra të zëv. konsujve venedikas të Shkodrës : (1757-1802)*. Tiranë.
- Parekh, B. (2002). *Çok Kültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, Çev: Bilge Tanrıseven, 2. Baskı, Phoenix Yaynevi, Ankara.
- Parruca, A. (2013). *Shkodra bastioni i qytetimit shqiptar*, Ilar,Tiranë.
- Narasimha, R.V, Kenneth, D. S. (2014) Collaboration strategies for a transition economy: measuring culture in Albania, *Cross Cultural Management*, Vol. 21 Issue: 1, pp.78-103, <https://doi.org/10.1108/CCM-02-2013-0023>.
- Riza, E. (2000). *Qyteti dhe banesa qytetare ne Shkoder gjate mesjetes se vone*. Shkoder: Rozafat, Shkoder.
- Sami, Ş, (2008), *Besâ yahut Ahde Vefa*, (Hazırlayan: Doç. Dr. Enver Töre), İstanbul, s. 112.
- Sarı, C. (2007). “Doğal ve Kültürel Coğrafya Özellikleri Açısından Beyşehir İlçesinde Yerleşme Adlarının Sınıflandırılması” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17: 487-501.
- Schmidt, O. (2014). *Arberia venedikase 1392-1479*.Seria Albanologjike,K&D Tirane.
- Tarifa, F. (2008). *Of Time, Honor, and Memory: Oral Law in Albania*, Oral Tradition, Volum:23, No:1, s 3-4
- Thengjilli, P. (2004). *Historia e Popullit Shqiptar: 395-1875*. Toena Yaynevi, Tiranë.

- Tomorri, A. (1927). *Historija e bektashinjeve Periudha para lindjes se bektashizem*. Yayınevi Belirtilmemiş, Shkodër.
- Tushi, G. (2006). *Probleme Dhe Dileme Sociale*. Dudaj Yayınevi, Arnavutluk, Tiran
- Ukgjini, N. (2016). *Kisha Katolike shqiptare nga shek XI deri me sot*. Shoqata e Jezuiteve Derneği, Tiranë.
- Ufqini, K. (2016). *Toleranca Fetare Vlerë Autentike E Shqiptarëve*. Fiorentina Yayınevi, Shkodër.
- Xhafa, B. (2009). *Historia e Shqipërisë: 1912-1939*. Shkodër: Camaj-Pipaj Yayınevi, Shkodër.
- Xhafa, B. (2010). *Historiografi Shqiptare*. Rozafat Yayınevi, Shkodër.
- Xhufi, P. (2009). *Ikje nga Bizanti*, Dituria Yayınevi, Tiranë.
- Ziu, Trifon. (2002). *Oborret e Shkodrës*. Camaj-Pipa Yayınevi, Shkodër.

Dergi ve Gazete

- Arık, E. (1992). Psikolojide Bilimsel Yöntem. İstanbul Üniversitesi Yayınları. No: 370 B., İstanbul.
- Barka, P. ve Boboli, V. (2013). “*Aktet Journal of İnstitute Alb-Shkenca*”.
- Gazeta “Jeta e Re”, 5 Maj (1981); 11.
- Fistani, F.(1983). “*Akademia e Shkencave e RPSSH*”. *Revista İliria, Nr1*. Reviste, Tirane Shkencore e İnstitutit Alb-Shkenca Vol. VI.
- Hayati, B. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik, Food, Culture and Identity, Millî Folklor, Yıl 22, Sayı 87.
- Onuzi, A. ve Ufqini, K. (2003) “*Kultura Popullore*”. Nr. 1, 2.
- Revista “Eka”. (1932). 316.
- Riza, E. (2011). “*Urbanistika e qytetit te Shkodres*” ne Revista “*Arta dhe Trashegimi*”, (31) 23-25.
- Tafilica, Z. (2011). “*Pazari i vjeter i Shkodres*” ne Revista “*Arta dhe Trashegimi*”, (31) 19-21.

- Tylor B.S. (orijinali 1871) (1924). Primitive Culture. 2 vols. 7th ed. New York: Brentano's.
- Tylor E.B. (original. 1871) (1924). Primitive Culture, 2 volume. 7th Edition, New York: Brentano's.
- Weber, M. (2012). "Din Sosyolojisi", Çev: Latif Boyacı, Yarın Yayınları, İstanbul.

Yüzyüze İletişim Yoluyla Veri Elde Edilen Kurumlar

- Agjensia Kombetare e Turizimit
- Arnavutluk Kültür ve Turizm Bakanlığı
- Arnavutluk Diyaneti
- Bashkia Shkoder (İşkodra Belediyesi)
- Drejtoria Qarku i Shkoder (İşkodra İl Müdürlüğü)
- Drejtoria Rajonale e Spitalit Qarku Shkoder
- Drejtoria e Bujqesise dhe Blegtorise Shkoder (İşkodra Genel Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü)
- Drejtoria Arsimore Shkoder (İşkodra Eğitim Müdürlüğü)
- Dhoma e Tregtise Shkoder (İşkodra Ticaret Odası)
- Gjendja Civile Shkoder (İşkodra Nüfus Müdürlüğü)
- Myftinia Shkoder, (İşkodra Müftülüğü)

İnternet

- <http://darshkoder.edu.al/index.php/en/statistika>
- <http://www.instat.gov.al/al/temat/censuset/censusi-i-popullsis%C3%AB-dhe-banesave/#tab2>
- http://www.instat.gov.al/media/3765/popullsia-1-janar-2018-08-02-2018_.pdf
- https://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/Culture/Reviews/CC-CULT2000-54AAlbania_EN.pdf
- unesco.org/en/conventiontext/
- <http://www.instat.gov.al/al/statistika/>

<http://www.pasqyre.al/te-gjitha/pazari-i-shkodres-nga-lulezimi-ne-germadh>

http://www.arnavut.com/arnavut/kultur_sanat/

https://tr.wikipedia.org/wiki/Arnavut_k%C3%BCIt%C3%BCr%C3%BC

<https://tr.climate-data.org/avrupa/arnavutluk/iskodra/iskodra-3429/>

<http://www.pasqyre.al/te-gjitha/pazari-i-shkodres-nga-lulezimi-ne-germadh>

<http://www.observatorikujteses.al/shkodra-qyteti-qe-rendte-pas-ererave-antikomuniste/>

<http://www.njekomb.com/?p=6461>

<http://albertvataj.com/2017/07/qyteza-e-sardes-dhe-kalaja-mesjetare-e-shurdhahut-aty-ku-kryqezohen-kulturat-dhe-traditat/>

<https://www.koha.net/kulture/2872/karnavalet-e-shkodres-tradita-qe-lidh-rrenjet-historike-e-kulturore-te-qytetit/>

<https://tr.airbnb.com/rooms/31382124?location=Velipoj%C3%AB%2C%20Albania&guests=1&adults=1&s=8cH8flbT>

<http://akzm.gov.al/lista-zonave-mbrojtura/peizazhe-te-mbrojtur/item/174-lumi-buna-velipoje>

<http://illyriapress.com/razma-nje-destinacion-i-lakmueshem-i-turizmit-malor/>

<http://pushime.com/liqeni-komanit-tju-le-te-mahnitur/>

<https://insajderi.com/thethi-fshati-bukuri-te-paperseritshme/>

<https://wander.al/attraction/valley-of-lepushe-and-vermosh>

<https://www.intoalbania.com/attraction/rana-e-hedhun/>